

mercator

Europeesk Kennissintrum foar
Meertaligen en Taallearen

De ymplemintaaſje fan it Europeesk Hânfêſt foar Regionale of Minderheidstalen yn Nederlân – in update

Anna Fardau Schukking

Projektlieder: Cor van der Meer

Yn opdracht fan it Orgaan foar de Fryske taal *DINGtiid*

Maaie 2021

DE YMPELEMINTAASJE FAN IT EUROPEESK HÂNFÊST
FOAR REGIONALE OF MINDERHEIDSTALEN
YN NEDERLÂN – IN UPDATE

De ymplemintasje fan it Europeesk Hânfêst foar Regionale of Minderheidstalen yn Nederlân – in update

Auteur: Anna Fardau Schukking

Projektlieder: Cor van der Meer

Yn opdracht fan it Orgaan foar de Fryske Taal DINGtiid

Maaie 2021

De ymplemintaaasje fan it Europeesk Hânfêst foar Regionale of Minderheidstalen
yn Nederlân – in update

Auteur: Anna Fardau Schukking

Projektlieder: Cor van der Meer

Mei tank oan Engelina Smeins foar har stipe by haadstik 2 fan it ûndersyk

Dit ûndersyk nei it ymplemintearjen fan it Europeesk Hânfêst foar Regionale of Minderheidstalen yn Nederlân – in update, is útfierd troch it Mercator Europeesk Kennissintrum foar Meartaligens en Taalleararen, ûnderdiel fan de Fryske Akademy, yn opdracht fan DINGtid.

provinsje frysln
provincie frysln

It Mercator Europeesk Kennissintrum foar Meartaligens en Taalleararen wurdt subsidearre troch de provinsje Fryslân.

Publisearre yn 2021.

Ynhâld

1.	YNLIEDING.....	1
2.	FEROARINGEN YN SYSTEMATYK	2
3.	ARTIKEL 8: UNDERWIIS	5
3.1.	STÂN FAN SAKEN FAN IT YMPELEMINTEARJEN – IN UPDATE.....	6
3.1.1.	Wat is der feroare?.....	6
3.1.1.1.	<i>Foarskoalsk ûnderwiis (8.1.a.ii)</i>	6
3.1.1.2.	<i>Basisûnderwiis (8.1.b.ii)</i>	7
3.1.1.3.	<i>Fuortset ûnderwiis (8.1.c.iii)</i>	9
3.1.1.4.	<i>Heger- en universîer ûnderwiis (8.1.e.ii)</i>	10
3.1.1.5.	<i>Folwoeksen- en ferfolchedukaasje (8.1.f.i)</i>	11
3.1.1.6.	<i>Fryske skiednis en kultuer yn it ûnderwiis (8.1.g)</i>	11
3.1.1.7.	<i>Oplieding dosinten Frysk (8.1.h)</i>	12
3.1.1.8.	<i>Monitoaren Frysk ûnderwiis (8.1.i)</i>	13
3.1.1.9.	<i>Underwiis Frysk bûten tradisjonele gebieten (8.2)</i>	15
3.2.	GEARFETTING ÚTKOMSTEN ARTIKEL 8	15
4.	ARTIKEL 9: GERJOCHTLIKE AUTORITEITEN	17
4.1.	STÂN FAN SAKEN FAN IT YMPELEMINTEARJEN – IN UPDATE.....	17
4.1.1.	Wat is der feroare?.....	17
4.1.1.1.	<i>Gebrûk Frysk yn strafjochtlike prosedueres en administrative rjochten (9.1.a.ii & 9.1.c.ii)</i>	18
4.1.1.2.	<i>Rjocht en boargjen gebrûk Frysk yn strafjochtlike, syvile en administrative prosedueres (9.1.a.iii, b.iii, c.iii & 9.2.b)</i>	20
4.2.	GEARFETTING ÚTKOMSTEN ARTIKEL 9	20
5.	ARTIKEL 10: ADMINISTRATIVE AUTORITEITEN EN PUBLIKE TSJINSTEN.....	22
5.1.	STÂN FAN SAKEN FAN IT YMPELEMINTEARJEN – IN UPDATE.....	23
5.1.1.	Wat is der feroare?.....	23
5.1.1.1.	<i>Rjocht yntsjinjen dokumint yn it Frysk (10.1.a)</i>	24
5.1.1.2.	<i>Gebrûk Frysk troch administrative autoriteiten (10.1.c)</i>	24
5.1.1.3.	<i>Gebrûk Frysk mei, en troch administrative autoriteiten en publike tsjinsten (10.2.a oant en mei 10.2.e)</i>	26
5.1.1.4.	<i>Gebrûk Frysk by gearkomsten fan lokale autoriteiten (10.2.f)</i>	26
5.1.1.5.	<i>Fryske plaknammen (10.2.g)</i>	27
5.1.1.6.	<i>Foarsjen fan oersetting- as tolketsjinsten (10.4.a)</i>	27
5.1.1.7.	<i>Fersiken fan Fryskpraters (10.4.c)</i>	28
5.1.1.8.	<i>Fryske farianten fan famyljenammen (10.5)</i>	28
5.2.	GEARFETTING ÚTKOMSTEN ARTIKEL 10	29
6.	ARTIKEL 11: MEDIA.....	30
6.1.	STÂN FAN SAKEN FAN IT YMPELEMINTEARJEN – IN UPDATE.....	31

6.1.1. Wat is der feroare?.....	31
6.1.1.1. Finansjele stipe oan útstjoerders foar programma's yn it Fryske (11.1.a.iii)	31
6.1.1.2. Oanmoedigjen fan útstjoeringen yn it Fryske op radio en televyzje (11.1.b.ii &11.c.ii).....	33
6.1.1.3. Finansjele stipe foar regionale audio-fisuele produksjes (11.1.f.ii)	34
6.1.1.4. Rjocht en boargjen fan Frysktalige media (11.2)	34
6.2. GEARFETTING ÚTKOMSTEN ARTIKEL 11	34
 7. ARTIKEL 12: KULTURELE AKTIVITEITEN EN FASILITEITEN	36
7.1. STÂN FAN SAKEN FAN IT YMPELEMINTEARJEN – IN UPDATE.....	37
7.1.1. Wat is der feroare?.....	37
7.1.1.1. Boargjen en befoarderjen fan kulturele aktiviteiten yn it Fryske (12.1.a oant en mei 12.1.h).....	38
7.1.1.2. Befoarderjen fan Fryske kulturele uteringen yn oare gebieten (12.2).....	39
7.1.1.3. Oanwêzigens Fryske yn kultureel bûtenlânbelied (12.3).....	40
7.2 GEARFETTING ÚTKOMSTEN ARTIKEL 12	42
 8. ARTIKEL 13: EKONOMYSK EN SOSJAAL LIBBEN	43
8.1. STÂN FAN SAKEN FAN IT YMPELEMINTEARJEN – IN UPDATE.....	43
8.1.1. Wat is der feroare?.....	43
8.1.1.1. Rjocht brûken Fryske yn it ekonomysk en sosjaal libben (13.1.a oant en mei 13.1.d)	44
8.1.1.2. Aktiviteiten om it brûken fan it Fryske yn de publike sektor te befoarderjen (13.2.b)	44
8.1.1.3. Mooglikheid om yn it Fryske behannele te wurden yn soarchynstellingen (13.2.c).....	45
8.2 GEARFETTING ÚTKOMSTEN ARTIKEL 13	47
 9. ARTIKEL 14: GRINSKRUSENDE ÚTWIKSELINGEN.....	48
9.1. STÂN FAN SAKEN FAN IT YMPELEMINTEARJEN – IN UPDATE.....	48
9.1.1. Wat is der feroare?.....	48
9.1.1.1. Kontakten en útwikseling mei gebieten dêr't in fariant fan it Fryske brûkt wurdt (14.a).....	49
9.1.1.2. Stimulearje fan gearwurking tusken Frysktalige gebieten (14.b).....	49
9.2. GEARFETTING ÚTKOMSTEN ARTIKEL 14	49
 10. KONKLÚZJES EN OANDACHTSPUNTEN	50
10.1. BEHEININGEN FAN IT ÛNDERSYK.....	50
10.2. FEROARING SYSTEMATYK	50
10.3. OARDIEL FAN DE KOMEKS OER IT YMPELEMINTEARJEN FAN DE PARAGRAFEN.....	50
 11. MOOGLIKE FERFOLCHAKSJES	54
12. BOARNELIST	57
 BYLAGEN	
Garfetting fan de ymplemintaaasje fan it Europeesk Hânfést – in update.....	60
Samenvatting van de implementatie van het Europees Handvest – een update	62
Summary of the implementation of the European Charter - an update.....	64

1. Ynlleding

Yn it yn 2018 ferskine rapport "*De ymplemintaaasje fan it Europeesk Hânfêst foar Regionale of Minderheidstalen yn Nederlân sùnt it ratifisearjen yn 1996*", dat skreaun waard troch Buning-Oosten & Kuipers-Zandberg fan it Mercator Europeesk Kennissintrum yn opdracht fan DINGtiid, waard yngien op de ymplemintaaasje fan it Europeesk Hânfêst foar Regionale of Minderheidstalen (hjirnei: it Hânfêst) yn Nederlân sùnt de ratificaasje. Doe't dy stúdzje útfierd waard wiene der fiif rapportaazjes beskikber fan de Rie fan Europa (fan 2001 oant 2016), dy't yn it DINGtiid-rapport wiidweidich taljochte en analysearre binne. Yn 2019 hat de Rie fan Europa in nije rapportaazje útbrocht, de seisde.

Dizze update is bedoeld as oanfolling op it DINGtiid-rapport dat skreaun waard yn 2018 en giet fierder dêr't dat rapport ophâlden is. Yn dizze update sil de lêste rapportaazje fan de Kommisje fan Eksperts fan de Ried fan Europa (hjirnei: KomEks) fan 2019 ferlike wurde mei de 5^e rapportaazje fan de KomEks fan 2016, per artikel dat ratifiseerre wurden is ûnder part III fan it Hânfêst. Foar de eftergrûninformaasje fan it Hânfêst en de skiednis fan de ymplemintaaasje fan de artikels wurdt ferwiisd nei it DINGtiid-rapport fan 2018.

Foar dizze update wurdt, útsein de ynhâldlike ferliking en analyze, ek ferslach dien oer wat de feroaringen yn de systematyk fan de Rie fan Europa binne oangeande de besites fan de KomEks en de rapportaazjes.

Dêrneist wurdt de tabel dy't yn ien eachopslach dúdlik makket oan hokker artikels Nederlân foldocht en oan hokker net (sjoch DINGtiid-rapport 2018, side 9), oanfolle mei de gegevens fan 2019.

2. Feroaringen yn systematyk

Foar de skiednis en eftergrûnynformaasje fan it Europeesk Hânfêst foar Regionale of Minderheidstalen en it monitoaren derfan, wurdt ferwiisd nei haadstikken 3 en 4 fan it DINGtiid-rapport fan 2018. Wol hawwe der in oantal feroaringen plakhân yn de systematyk fan de Rie fan Europa oangeande de besiten fan de KomEks en de rapportaazjes yn fergelyk mei de foargeande rapportaazje fan 2018. Dy feroaringen wurde hjirûnder skematysk werjûn yn tabel 1.

Tabel 1: Feroaringen yn systematyk tusken 2018 en no

Haadstik 3.3 Monitoaring en rapportaazjes – DINGtiid-rapport 2018	Wat bart der no?
“Elke lidsteat moat om de trije jier in rapport (hjirnei de periodike rapportaazje neamd) leverje aan de Sekretaris Generaal fan de Rie fan Europa, yn in format sa as opsteld troch de KomEks, mei ynformaasje oer it beleid op it mêd fan de ratifisearre paragrafen fan it Hânfêst (Buning-Oosten & Kuipers-Zandberg, 2018, p. 5)	<p>Troch feroaringen yn it tafersjochmeganisme dat oannommen is yn novimber 2018, moatte de Lidsteaten fan 1 july 2019 ôf om de fiif jier in periodyk ferslach by de Ried fan Europa yntsjinje en dêrneist om de twaenheal jier ynformaasje oer de oanbefellingen foar streekrjochte aksje (Council of Europe, 2020b).</p> <p>It rapport moat foldwaan aan de rjochtslinien fan it Komitee fan Ministers fan de Ried fan Europa. As de partij it periodike rapport of advys foar streekrjochte aksje fiif moannen nei de uterlike ynleverdatum noch net ynlevere hat, en de Sekretaris Generaal twa yn-itsin-bringers stjoerd hat, wurdt der in brief ferstjoerd troch de fise-foarsitter aan de oanbelangjende partij om it rapport of de ynformaasje fuortendaliks yn te tsjinjen (Committee of Ministers on the Charter, 2018, beslút c).</p>
“Op basis fan de ynformaasje dy’t de KomEks op harren site-visits krijt, meitsje se harren evaluaasjerapport en presintearje dat oan de oerheid fan de lidsteat. Komintaar fan de oerheid op it evaluaasjerapport en it rapport sels wurde oerhandige oan de Kommisje fan Ministers. Dy docht oanbefellingen foar de lidsteat. By eintsjebeslút wurdt it evaluaasjerapport publisearre” (Buning-Oosten & Kuipers-Zandberg, 2018, p. 5)	<p>Binnen twa moannen kin in partij oanmerkingen yntsjinje op grûn fan it evaluaasjerapport fan it Komitee fan Eksperts. In partij kin it Komitee fan Eksperts útnûgje foar in “fertroulik dialooch” dat plakhat neffens de troch it Komitee bepaalde rjochtslinien.</p> <p>As in partij net in fertroulik dialooch winsket te hawan, wurdt it evaluaasjerapport fan de partij publisearre nei in termyn fan twa moannen dêryn’t de partij gjin opmerkingen foardraacht, of nei ûntfangst fan it rapport mei opmerkingen (Committee of Ministers on the Charter, 2018, beslút e).</p>

Haadstik 3.3.1 Oer de Kommisje fan Eksperts – DINGtiid-rapport 2018	Wat bart der no?
<p>“De KomEks wurdt as folget gearstald: út elke Europeeske lidsteat kiest de Kommisje fan Ministers ien lid foar de Kommisje fan Eksperts út in list fan persoanen mei:</p> <p><i>(...) of the highest integrity and recognised competence in the matters dealt with in the Charter (...).</i></p> <p>Elk lid fan de KomEks wurdt keazen foar in termyn fan seis jier.¹²” (Buning-Oosten & Kuipers-Zandberg, 2018, p. 6)</p>	<p>De leden fan in Komitee fan Eksperts wurde beneamd foar in perioade fan seis jier en kinne opnij beneamd wurde. Sûnt de herfoarmingen fan 2018 binne de leden mar ien kear opnij te beneamen. Dat jildt foar alle leden dy’t nei 1 july 2019 beneamd binne. Leden dy’t foar dizze datum yn funksje kommen binne kinne de perioade fan maksimaal seis jier ôfmeitsje (Committee of Ministers on the Charter, 2018, beslút 2)</p>
Haadstik 4.2 Tiidskema rapportaazjes Nederlân – DINGtiid-rapport 2018	Wat bart der no?
<p>“Nederlân leveret dus periodike rapportaazjes yn mei in ynterfal fan fjouwer yn stee fan trije jier. Nederlân is net it iennichste lân dat de periodike rapporten net neffens ôfspraak oanleveret (...)” (Buning-Oosten & Kuipers-Zandberg, 2018, p. 10)</p>	<p>Foarhinne levele Nederlân de periodike rapportaazjes yn mei in ynterfal fan fjouwer yn plak fan trije jier. Troch de ferfangende regels yn de herfoarmingen fan 2018, wurde de periodike rapportaazjes fan 1 july 2019 ôf om de fiif jier ferwachte (Council of Europe, 2020a).</p>
Haadstik 4.3 Format fan de periodike rapportaazjes – DINGtiid-rapport 2018	Wat bart der no?
<p>“De Rie fan Europa freget dat de lidsteaten harren periodike rapporten skriuwe neffens in yn it foar oanleveren format.</p> <p><i>Er is een model voor het rapport en dat model moet worden gevuld, zodat er een eenduidend advies kan worden uitgebracht en de vergelijking met het Handvest structureel kan worden opgezet en uitgevoerd. Het ministerie dat verantwoordelijk is voor het opstellen van het Rapport, krijgt tijdig een brief met een format, aan de hand waarvan het rapport geschreven moet worden.</i>”</p> <p>Dit brief befettet ek oandachtspunten: oer dizze punten wurdt de lidsteat frege om ekstra ynformaasje te jaan. Opfallend is dat de eerste trije periodike rapportaazjes fan Nederlân oars opset binne as de lêste twa: de earste trije folge it format dat oanbean wurdt op de website fan de Rie fan Europa: yn dy rapporten beskriuwt Nederlân per paragraaf de stân fan saken oangeande it ymplemintearjen. Yn de lêste twa rapporten wurdt fan dat format ôfstapt omdat paragrafen meastal net yndividueel bepraat wurde, mar allinnich neffens ratifisearre artikel en somtiden wurde sels ferskate artikels gearfoege (bygelyks it haadstik “Judicial authorities, administrative authorities, and public services department” (Buning-Oosten & Kuipers-Zandberg, 2018, p. 11)</p>	<p>De rjochtlinen foar periodike rapporten fan 2019 (135th meeting) ferfange de rjochtlinen út 1998 en 2009.</p> <p>A. Earste monitoaringssyklus</p> <p>De partij wurdt fersocht de folgjende ynformaasje te fermelden:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. List mei regionale of minderheidstalen (“talen dy’t fanâlds brûkt wurde binnen in bepaald grûngebiet fan de steat troch in lytsere groep fan de steat en dy’t ferskillend is fan de offisjele taal en gjin dialekten fan de offisjele taal of migrantetalen befettet”) 2. Jou in yndikaasje fan hoefolle minsken de taal prate/de taal brûke <p>B. Periodyk ferslach nei de earste monitoaringssyklus</p> <p>Taalspesifyk</p> <ul style="list-style-type: none"> • Jou foar elke taal de nommen maatregels op dy’t betrekking hawwe op artikel 6 en 7 fan it Hânfêst (yn it gefal fan talen dy’t diel útmeitsje fan part II fan it Hânfêst) of de artikels 6-14 (yn it gefal fan talen dy’t sawol ûnder diel II as III falle) mei de ûndersteande struktuer:

	<p>I. [Namme taal 1]</p> <ul style="list-style-type: none"> • Maatregels dy't ûndernommen binne om belutsen autoriteiten, organisaasjes en persoanen te ynformearjen oer harren rjochten en plichten (sa as oanjûn yn artikel 6 fan it Hânfêst) • Ynformaasje oer de ynfiering fan elk subûnderdiel fan part II (artikel 7, paragraaf 1 ûnderdielen: a,b,c,d,e,f,g,h,i, paragraaf 2,3,4 en 5) mei de folgjende struktuer: <p>I. Utfieringsmaatregels yn belied en wetjouwing en oare belangrike wizigingen yn de wet</p> <p>II. Utfieringsmaatregels (mei dûdlike foarbylden)</p> <p>III. Maatregels dy't nommen binne op grûn fan de oanbefellingen fan it Komitee fan Ministers en Saakkundigen</p> <ul style="list-style-type: none"> • Oangeande artikel 7, paragraaf 4 fermeld dûdlik hoe't organen/ferieningen dy de beskerming en befoardering fan de oanbelangjende taal befoarderje en/of de sprekkers fan de taal fertsjintwurdigje, rieplachte binne. • Yn it gefal dat de oanbelangjende taal ek ûnderdiel is fan part III (artikel 8-14), fermeld ynformaasje oer de ynfiering van elke ferbyntenis mei de struktuer fan part II/artikel 7 (i, ii, iii) <p>II. [Namme taal 2]</p> <p>etc.</p> <p>Ferwizingen tusken taalspesifie seksjes fan it periodike rapport of ferwizingen nei oare rapporten om werhelling foar te kommen (bygl. wetjouwing)</p> <p>Oanfoljende ynformaasje</p> <ol style="list-style-type: none"> 2. Fermeld wêr't it periodike rapport publiseарre is. 3. Fermeld foar elke taal de kontaktgegevens fan de organisaasjes en organen dy't de beskerming en befoardering fan de oanbelangjende taal stimulearje en de sprekkers/brûkers derfan fertsjintwurdigje. <p>C. Tuskentiidske ynformaasje</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Fermeld foar alle talen hokker maatregels de autoriteit nommen hat om de oanbefelling foar streekrjochte aksje út it evaluaasjerapport fan it Komitee fan Eksperts út te fierien. <p>(Committee of Ministers on the Charter, 2019).</p>
--	---

3. Artikel 8: Underwiis

De folgjende paragrafen op it mēd fan ûnderwiis binne ûndertekene troch de Nederlânske oerheid:

"8.1. Met betrekking tot het onderwijs verplichten de Partijen zich ertoé, binnen het grondgebied waar deze talen worden gebruikt, overeenkomstig de situatie van elk van deze talen en zonder afbreuk te doen aan het onderwijs in de officiële taal of talen van de Staat:

- *a (ii). een aanmerkelijk deel van het aan het onderwijs op school voorafgaand onderricht te bieden in de desbetreffende regionale talen of talen van minderheden;*
- *b (ii). een aanmerkelijk deel van het primair onderwijs te bieden in de desbetreffende regionale talen of talen van minderheden;*
- *c (iii). binnen het voortgezet onderwijs te voorzien in het onderwijzen van de desbetreffende regionale talen of talen van minderheden als integrerend deel van het leerplan;*
- *e (ii). voorzieningen te verschaffen voor de bestudering van deze talen als vak in het universitair en hoger onderwijs;*
- *f (i). in het kader van volwassenenonderwijs en permanente educatie cursussen te bieden, die voornamelijk of geheel in de regionale talen of talen van minderheden worden gegeven;*
- *g. regelingen te treffen om het onderwijs in de geschiedenis en cultuur die in de regionale taal of de taal van een minderheid haar weerspiegeling vindt, te waarborgen;*
- *h. te voorzien in de basisopleiding en bijscholing van de docenten die nodig zijn voor de toepassing van die leden uit lid a tot en met g die door de Partij zijn aanvaard;*
- *i. een of meer toezichthoudende organen in te stellen verantwoordelijk voor het volgen van de genomen maatregelen en de bereikte vooruitgang bij het tot stand brengen of ontwikkelen van het onderwijzen van regionale talen of talen van minderheden, alsmede voor het opstellen van periodieke verslagen inzake hun bevindingen, die zullen worden gepubliceerd.*

8.2. Met betrekking tot het onderwijs en ten aanzien van andere gebieden dan die waar de regionale talen of talen van minderheden traditioneel worden gebruikt, verplichten de Partijen zich ertoé, indien het aantal gebruikers van een regionale taal of taal van een minderheid dit rechtvaardigt, het onderwijzen in of van de regionale taal of taal van een minderheid op alle passende onderwijsniveaus toe te staan, aan te moedigen of daarin te voorzien" (Council of Europe, 2010, pp. 5-6).¹

---

¹ De Nederlânske ferzje fan it Hânfést is ien op ien oernommen fan de website fan de Council of Europe, dy't mooglik flaters as ûndúdlikheden befetsje kin.

3.1. Stân fan saken fan it ymplemintearjen – in update

Yn dit haadstik sil yngien wurde op artikel 8, dat giet oer ûnderwiis. Foar de skiednis fan it ymplemintearjen fan dit artikel wurdt ferwiisd nei haadstik 6 fan it rapport fan Buning-Oosten & Kuipers-Zandberg (2018).

3.1.1. Wat is der feroare?

Yn dit haadstik sil djipper yngien wurde op de feroarings yn de beoardieling fan de KomEks tusken harren rapportaazjes fan 2016 en 2019 op it mêd fan artikel 8, oangeande ûnderwiis. Yn tabel 2 wurdt skematysk oantsjut oft der wat feroare is yn harren oardiel en sa ja, hoe't it feroare is. Dérnei sil per paragraaf djipper yngien wurde op mooglike ûntwikkelingen.

Tabel 2: Oardiel fan de KomEks oer it ymplemintearjen fan de paragrafen fan artikel 8 (2016-2019), ratifisearre troch Nederlân

Evaluasje part III		2016	2019
Artikel 8: Underwiis	8.1.a.ii - een aanmerkelijk deel van het aan het onderwijs op school voorafgaand onderricht bieden in het Fries ²		
	8.1.b.ii - een aanmerkelijk deel van het primair onderwijs bieden in het Fries		
	8.1.c.iii - binnen het voortgezet onderwijs voorzien in het onderwijs van het Fries als integrerend deel van het leerplan		
	8.1.e.ii - voorzieningen verschaffen voor de bestudering van het Fries als vak in het universitair en hoger onderwijs		
	8.1.f.i - in het kader van volwassenenonderwijs en permanente educatie cursussen aanbieden, die voornamelijk of geheel in het Fries worden gegeven		
	8.1.g - het onderwijs in de geschiedenis en cultuur die in het Fries haar weerspiegeling vindt, waarborgen		
	8.1.h - voorzien in de basisopleiding en bijscholing van de docenten die (in) het Fries onderwijzen		
	8.1.i - instellen van een toezichthoudend orgaan dat verantwoordelijk is voor het volgen van de bereikte vooruitgang in het onderwijs van het Fries, alsmede voor het opstellen van periodieke verslagen inzake hun bevindingen, die zullen worden gepubliceerd		
	8.2 - ten aanzien van andere gebieden dan die waar het Fries traditioneel wordt gebruikt, toestaan, aanmoedigen van of voorzien in het onderwijs in of van het Fries		

net ferfolle	
KomEks freget mear ynformaasje	
foar in part ferfolle	
ferfolle	
ûndúdlik	

3.1.1.1. Foarskoalsk ûnderwiis (8.1.a.ii)

Yn it 5^e rapport fan de KomEks fan 2016 waard paragraaf 8.1.a.ii, dy't giet oer it oardiel Frysk yn it foarskoalsk ûnderwiis, beoardiele as 'foar in part ferfolle.' Nettsjinstande dat der yn Fryslân yn 2015 180 foarskoalske

2 De ynkoarte omskriuwingen fan de artikelen út it Hânfêst yn tabellen 2 oant en mei 8 binne ien op ien oernommen út de Nederlânske ferzje fan de 6^e rapportaazje fan de KomEks, dy't mooglik flaters of ûndúdlikheden befetsje kin.

groepen wiene dêr't offisjeel Frysk praat waard, is der gjin folsein posityf oardiel jûn "om't it oanbod yn de Fryske stêden net temjitte like te kommen aan de fraach" (Buning-Oosten & Kuipers-Zandberg, 2018, p. 17) (Committee of Experts on the Charter, 2016).

Yn de 6^e rapportaazje fan de KomEks is it oardiel oer dizze paragraaf gelyk bleaun yn fergelyk mei de 5^e rapportaazje; neffens de KomEks is paragraaf 8.1.a.ii noch hieltyd 'foar in part ferfolle.' De KomEks giet yn de 6^e rapportaazje allinnich yn op wizigingen yn fergelyk mei beoardielingen út de 5^e rapportaazje, dat der wurdt net spesifyk oanjûn wêrom't sy ta dat oardiel kommen binne (Committee of Experts on the Charter, 2019). Wol giet de KomEks yn de yntro fan de 6^e rapportaazje yn op de situaasje oangeande it Frysk yn it foarskoalsk ûnderwiis:

"Op het niveau van het aan het onderwijs op school voorafgaand onderricht wordt het Fries gebruikt als communicatietaal op kinderdagverblijven, peuterspeelzalen en kleuterscholen. Het gaat hierbij echter grotendeels om particuliere instellingen waar het gebruik van het Fries is gebaseerd op de vraag van de ouders" (Committee of Experts on the Charter, 2019, p. 13)

Dit soe in mooglike ferklearring wêze kinne foar it feit dat de beoardieling gelyk bleaun is. Ek liket de befolkingsskrimp yn Fryslân in effekt te hawwen op it oanbod fan foarskoalske edukaasje; it wurket fûzjes en it opheffen fan lokaasjes yn 'e hân. Dit wurdt oanhelle op pagina 34 fan de 6^e periodike rapportaazje fan Nederlân dêr't yngien wurdt op it kommintaar fan de KomEks út harren 5^e rapportaazje fan 2016:

"Bij kinderopvang in Nederland wordt de Nederlandse taal als officiële voertaal gehanteerd. Daar waar naast de Nederlandse taal, de Friese taal of een streektaal wordt gesproken, kan de Friese taal of de streektaal mede als voertaal worden gebruikt. Het is verplicht om minstens Nederlands als voertaal te hanteren (artikel 1.55 lid 1)."

Kinderopvang, gastouders, peuterspeelzalen en voorschoolse educatie (VVE) zijn over het algemeen commerciële partijen. Het is geen publieke voorziening zoals basisscholen dat wel zijn. Het aanbod van (Friestalige) dagopvangcentra is afhankelijk van de vraag en wensen hiernaar vanuit de ouders. Het ligt dan ook niet voor de hand om vanuit de overheid in te grijpen op dit punt. Uiteraard hebben kinderopvangorganisaties alle ruimte om in te spelen op de toenemende vraag naar dagopvangcentra waar Fries wordt gesproken, naast de Nederlandse taal. Daarnaast is VVE/kinderopvang voor ouders niet verplicht, wat maakt dat of kinderen naar een kinderopvang/voorschoolse voorziening gaan, afhankelijk is van de keuzes van de ouders. Het aantal kinderen dat daadwerkelijk gebruik maakt van voorschoolse voorzieningen, kan hierdoor sterk fluctueren.

Daarnaast spelen demografische ontwikkelingen hierbij een grote rol. Er is in de provincie Fryslân sprake van algemene krimp en dat merken de kinderopvanglocaties/voorschoolse voorzieningen als eerste. Dit werkt fusies en opheffen van locaties in de hand" (Rijksoverheid, 2019).

3.1.1.2. Basisûnderwiis (8.1.b.ii)

Yn de 5^e rapportaazje fan de KomEks fan 2016 waard paragraaf 8.1.b.ii, oangeande it oanbod fan it Frysk yn it basisûnderwiis, beoardiele as 'net ferfolle.' Ut de rapportaazje fan 2016 en it rapport fan Buning-Oosten &

Kuipers-Zandberg (2018) docht bliken dat de KomEks net tefreden wie oer it oaniel Frysk yn it basisûnderwiis en dat it te leech is “om te foldwaan aan de omskriuwing ‘substantieel’” (Buning-Oosten & Kuipers-Zandberg, 2018, p. 17), dy’t brûkt wurdt yn de Ingelske omskriuwing fan de paragraaf.

Yn de 5^e rapportaazje fan de KomEks fan 2016 giet de KomEks dêrneist yn op it stigende oanbod fan trijetalige skoallen yn Fryslân en it feit dat sy ynformearre binne dat dy skoallen yn de takomst ûnder oaren gebrûk meitsje sille fan in mear yntegrearre gebrûk fan de ferskate talen, ek wol ‘translanguaging’ neamd. Dat betsjut ek dat dêrmei in strikte ferdiling fan tiid foar in bepaalde taal ferdwine sil. Dêrneist makket de KomEks har soargen oer it feit dat in soad trijetalige skoallen harren yn ruraal gebiet befine en lyts yn omfang binne. De KomEks is bang dat in soad fan dizze skoallen te lyts wêze sille en opheft wurde kinne as sy de grins fan it minimum oantallearlingen passearje.

Oer de reguliere basisskoallen oardiele de KomEks dat it oanbod fan ien Fryske les yn ‘e wike fan 30 oant 40 minuten, of it gebrûk fan it Frysk as ynstruksjetal foar in oantal oeren yn guon skoallen, te min is om te foldwaan oan de easken fan it Hânfêst en om je as leارling foldwaande te ûntwikkeljen op it mêd fan it Frysk. Wol is de KomEks posityf oer it ferheegjen fan it budzjet foar de MIF (Materiële Instandhouding Fries) (Committee of Experts on the Charter, 2016).

Yn de 6^e rapportaazje fan de KomEks fan 2019 is it oardiel oer dizze paragraaf gelyk bleaun yn fergelyk mei de 5^e rapportaazje fan 2016. Neffens de KomEks is paragraaf 8.1.b.ii noch hieltyd ‘net ferfolle.’ De KomEks giet yn de 6^e rapportaazje yn op de situaasje fan it primêr ûnderwiis yn Fryslân:

“Op basisscholen en in het voortgezet is het Fries in principe verplicht, maar er wordt nog steeds op grote schaal gebruik gemaakt van de mogelijkheid tot vrijstellingen. In 2018 volgde 15% van alle leerlingen drietalig onderwijs (Nederlands, Engels en Fries). De basisscholen bieden onderwijs aan in het Fries, hoewel het vaak beperkt is tot slechts 45 minuten per week, wat niet voldoende is voor de uitvoering van het Handvest” (Committee of Experts on the Charter, 2019, p. 13).

Ek docht de KomEks in oanbefelling ‘foar streekrjochte aksje’ oangeande dizze paragraaf. Sy trune derop oan om it oantal lessoeren Frysk yn it primêr ûnderwiis te ferheegjen (Committee of Experts on the Charter, 2019).

Yn de 6^e periodike rapportaazje fan Nederlân wurdt reaksje jûn op it kommintaar fan de KomEks út harren 5^e rapportaazje fan 2016. Dêryn wurdt oanjûn dat it Ryk en de provinsje Fryslân soarchplicht hawwe foar it Frysk ûnderwiis. Om deroan foldwaan te kinnen binne der bestjoersôfspraken makke. Ek wurdt der ferwiisd nei it taalplan 2030:

“Om invulling te geven aan de gezamenlijke verantwoordelijkheid en zorgplicht van het Rijk en de provincie er op de langere termijn voor te zorgen dat op alle onderwijsniveaus de juiste randvoorwaarden zijn gecreëerd voor het gebalanceerd aanbieden van de Friese taal zijn recent bestuursafspraken gemaakt. Vanwege het feit dat er in het Friese taalgebied sprake is van marktfalen, is hierbij een actieve en stimulerende rol van de overheid gewenst. Met deze

afspraken willen het Rijk en de provincie ook het gebruik van het Fries in het basisonderwijs versterken. Met het laten ontwikkelen van lesmateriaal (spoar 8) en de ontwikkeling van toetsing en evaluatiemateriaal (Grip) is zo getracht de randvoorwaarden te scheppen om meer onderwijs in het vak Fries mogelijk te maken.

In de BFTK hebben de provincie en het Rijk de ambitie uitgesproken in 2030 Fryslân een meertalige provincie is waar het vak Fries in het curriculum, maar ook als omgangs- en instructetaal in het onderwijs vanzelfsprekend is. Geen Fries onderwijs omdat het verplicht is, maar omdat de toegevoegde waarde van onderwijs in de Friese taal ondervonden wordt in de praktijk. Dat houdt in dat scholen in het Friese taalgebied in 2030 geacht worden geen ontheffing voor het vak Fries meer te hebben. Met deze ambitie wordt het gebruik van het Fries in het basisonderwijs versterkt” (Rijksoverheid, 2019, pp. 35-36).

Yn de 6^e rapportaazje fan de KomEks fan 2019, jout de KomEks aan posityf te wêzen oer it taalplan fan 2030:

“Het Fries zal in 2030 op alle scholen als vak worden opgenomen, zonder mogelijke uitzonderingen, en wordt de wijdverbreide communicatie- en onderwijstaal in de provincie. De expertcommissie zal de uitvoering van deze doelstellingen in haar toekomstige monitoringcyclus volgen. In dit stadium juicht zij het opzetten van het langetermijnplan voor het Fries toe.”
(Committee of Experts on the Charter, 2019, p. 13).

3.1.1.3. Fuortset ûnderwiis (8.1.c.iii)

Yn de 5^e rapportaazje fan de KomEks fan 2016 frege de KomEks om ‘mear ynformaasje’ oangeande paragraaf 8.1.c.iii, dy’t rjochte is op it oandiel Frysk binnen it fuortset ûnderwiis. De KomEks makket yn dy rapportaazje dúdlik dat sy harren soargen meitsje oer it oandiel Frysk yn it fuortset ûnderwiis, beide op skoallen dêr’t trijetalich ûnderwiis aanbean wurdt, as yn it reguliere ûnderwiis. Dêrneist jout de KomEks aan dat sy op grûn fan de beskikbere ynformaasje net in dúdlik byld krije fan it oantal jongerein dat Frysk as fak folget yn it fuortset ûnderwiis. Dêrom kinne sy yn de 5^e rapportaazje gjin konklúzje jaan oer it al as net ferfoljen fan dizze paragraaf en freegee sy om oanfoljende ynformaasje (Committee of Experts on the Charter, 2016).

Yn de 6^e rapportaazje fan de KomEks fan 2019 wurdt oanjûn dat de beoardieling fan dizze paragraaf gelyk bleauw is yn fergelyk mei de 5^e rapportaazje fan 2016. Dat wylst der wol in ferskil yn de beoardieling liket te wêzen. Yn de 6^e rapportaazje fan de KomEks wurdt dizze paragraaf nammentlik beoardiele as ‘foar in part ferolle’ yn plak fan dat der oanjûn wurdt dat der ‘mear ynformaasje’ nedich is (Committee of Experts on the Charter, 2019). De KomEks giet yn de 6^e rapportaazje fierder yn op de situaasje fan it fuortset ûnderwiis yn Fryslân:

“In het voortgezet onderwijs scholen wordt het Fries soms aangeboden tijdens projectweken; slechts vier van de 71 scholen in het voortgezet onderwijs scholen bieden Fries als vak aan op het lesrooster, omdat het aanbieden van het vak Fries een beslissing is die de directie van de afzonderlijke scholen neemt. Het Fries is ook een eindexamenvak” (Committee of Experts on the Charter, 2019, p. 13).

Dêrneist docht de KomEks in oanbefelling ‘foar streekrjochte aksje’ oangeande dizze paragraaf. Sy trune derh op aan om it oantal skoallen yn fuortset ûnderwiis mei Frysk yn harren learplannen te ferheegjen (Committee of Experts on the Charter, 2019).

Yn de 6^e periodike rapportaazje fan Nederlân, wurdt op pagina 36 yngien op de beoardieling fan de KomEks fan dizze paragraaf yn de 5^e rapportaazje fan 2016. De oanfoljende ynformaasje dêr’t de KomEks om frege hie, oer it oantal jongerein dat Frysk folget yn it fuortset ûnderwiis, wurdt dêrym net neamd:

“Het netwerk van Meertalig Voortgezet Onderwijs (MVO) scholen is klein en kwetsbaar. Desalniettemin organiseert het netwerk zichzelf steeds beter, zo zijn er minimumstandaarden ontwikkeld waaraan een school moet voldoen om zich MVO school te mogen noemen en is men vanuit het netwerk bezig met het werven van nieuwe scholen. Het is voor scholen een grote stap om MVO school te worden, het vraagt veel van de organisatie van de school en het gehele team moet achter het nieuwe concept staan. Dit is niet altijd gemakkelijk.

Een zorglijke ontwikkeling hierbij is dat sommige scholen alleen gedurende een zogenaamde projectweek aandacht besteden aan het Fries, en dan vooral de culturele aspecten daarvan. Hiermee voldoen deze scholen niet aan de kerndoelen. Hier wordt echter op dit moment niet actief op gehandhaafd door de inspectie. In de nieuwe BFTK tussen het Rijk en de provincie zijn over de rol van de onderwijsinspectie en ook over drietalig onderwijs afspraken opgenomen.

Het overgrote deel van de scholen heeft in het eerste jaar een lesuur per week ingeroosterd voor het vak Fries. Sommige scholen bieden daarnaast het Fries nog als examenvak aan.”

3.1.1.4. Heger- en universitêr ûnderwiis (8.1.e.ii)

Yn de 5^e rapportaazje fan de KomEks fan 2016 waard dizze paragraaf, “oer it beskikber meitsjen fan heger- en universitêr ûnderwiis yn it Frysk” (Buning-Oosten & Kuipers-Zandberg, 2018, p. 18), beoardiele as ‘ferfolle.’ Yn de rapportaazje waard as positive ûntwikkeling it opsetten fan de nije bachelor- en masteroplieding Minorities & Multilingualism aan de Ryksuniversiteit Grins neamd, dy’t ûnderwiis foar it Frysk op universitêr nivo garandearret (Buning-Oosten & Kuipers-Zandberg, 2018) (Committee of Experts on the Charter, 2016).

Yn de 6^e rapportaazje fan de KomEks fan 2019, wurdt dizze paragraaf ek beoardiele as ‘ferfolle’ (Committee of Experts on the Charter, 2019). Der wurdt yn it rapport djipper yngean op de situaasje fan it heger- en universitêr ûnderwiis yn it Frysk:

“Op het niveau van het hoger onderwijs is de opleiding van docenten Fries ondergebracht bij NHL Stenden. De opleiding Friese taal en cultuur kan worden gevuld aan de Rijksuniversiteit Groningen. De centrale en provinciale overheden zetten zich in voor voldoende opleidingsmogelijkheden, waaronder bijscholing van begeleiders in peuterspeelzalen en docenten Fries in het primair, voortgezet en hoger onderwijs” (Committee of Experts on the Charter, 2019, p. 13).

Yn de 6^e periodike rapportaazje fan Nederlân wurdt dizze spesifieke paragraaf net oanhelle (Rijksoverheid, 2019).

3.1.1.5. Folwoeksens- en ferfolchedukaasje (8.1.f.i)

Yn de 5^e rapportaazje fan de KomEks fan 2016 waard dizze paragraaf, “oer it beskikber meitsjen fan folwoekse-nene- en ferfolchedukaasje dy’t benammen of folslein yn it Frysk jûn wurdt” (Buning-Oosten & Kuipers-Zandberg, 2018, p. 18), beoardiele as ‘ferfolle.’ Der wurdt yn it rapport net djipper yngien op wêrom’t it beoardiele wurdt as ferfolle (Committee of Experts on the Charter, 2016). Foar de skiednis fan de ymplemintaaasje fan dizze paragraaf wurdt ferwiisd nei it rapport fan Buning-Oosten & Kuipers-Zandberg (2018).

Yn de 6^e rapportaazje fan de KomEks fan 2019, wurdt dizze paragraaf ek beoardiele as ‘ferfolle’. Der wurdt yn it rapport net djipper yngien op de spesifieke paragraaf (Committee of Experts on the Charter, 2019).

Yn de 6^e periodike rapportaazje fan Nederlân wurdt dizze spesifieke paragraaf ek net oanhelle (Rijksoverheid, 2019).

3.1.1.6. Fryske skiednis en kultuer yn it ûnderwiis (8.1.g)

Yn de 5^e rapportaazje fan de KomEks fan 2016 waard paragraaf 8.1.g, oangeande it ûnderwizen fan de Fryske skiednis en kultuer, beoardiele as ‘net ferfolle’ (Committee of Experts on the Charter, 2016). De KomEks komt yn it 5^e rapport ta dit beslút om’t dizze subparagraph net behannele wurdt yn de 5^e periodike rapportaazje fan Nederlân. Yn de BFTK fan 2013-2018 waard kultuereduakaasje ek net neamde (Buning-Oosten & Kuipers-Zandberg, 2018). “De KomEks hellet har ynformaasje fan in oar plak en stelt dat, op it stuit fan de fiifde rapportaazje-omgong, 30 basisskoallen en 20 skoallen foar it fuortset ûnderwiis it materiaal oer de Fryske Kanon brûke” (Buning-Oosten & Kuipers-Zandberg, 2018, p. 19).

Yn de 6^e rapportaazje fan de KomEks fan 2019, wurdt dizze paragraaf beoardiele as ‘foar in part ferfolle.’ Yn de rapportaazje wurdt oanjûn dat dizze ferbettering yn fergelyk mei de foargeande rapportaazje ferklearde wurde kin troch de ûntwikkeling fan lesmateriaal dat de skiednis en kultuer fan Fryslân wjerspegelet en it gebruik dêrfan yn guon skoallen troch learlingen dy’t it fak Frysk folgje. De KomEks giet djipper yn op de situaasje oangeande dit ûnderwerp:

“Hoewel er zeer goed lesmateriaal is over de Friese geschiedenis en cultuur, wordt dit alleen gebruikt voor het vak Fries. De overheid wordt aangemoedigd om dit materiaal op te nemen in het algemene lesmateriaal voor de geschiedenis van Nederland, zodat het in overeenstemming is met het derde lid van artikel 7 van het Handvest” (Committee of Experts on the Charter, 2019, p. 13).

Dêrneist doch de KomEks ek in oanbefelling as it giet om dizze paragraaf; soargje foar it ûnderwizen fan de skiednis en kultuer dy’t it Frysk wjerspegelet, foar alle learlingen (Committee of Experts on the Charter, 2019).

Yn de 6^e periodike rapportaazje fan Nederlân, wurdt dizze spesifieke paragraaf ek oanhelle mei in reaksje op de beoardieling fan de KomEks út de 5^e rapportaazje fan 2016:

“Momenteel zijn de kerndoelen in het bijzonder gericht op taalverwerving en niet direct op geschiedenis en cultuur. Wel wordt er door docenten binnen het vak Fries gebruik gemaakt van o.a. materiaal rondom de Friese canon waardoor leerlingen binnen de lesmethodes kennis nemen van de Friese geschiedenis en cultuur.

In 2018 is er landelijk onderzocht hoe er een integrale curriculumvernieuwing in het primair en voortgezet onderwijs kan worden doorgevoerd. Voor het vak Fries wordt dit door de provincie gedaan in overeenstemming met de landelijke werkwijze en curriculumvernieuwing. Zo wordt er momenteel gewerkt aan een eigentijds curriculum voor het Fries door een ontwikkelteam van leraren po en vo en schoolleiders uit Fryslân. De Tweede Kamer en Provinciale Staten stellen naar verwachting in 2019 het nieuwe curriculum vast. Het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW) compenseert eenmalig de kosten die zijn gemaakt om leerkrachten in het Friese ontwikkelteam en de ontwikkelscholen hiervoor vrij te stellen. Het ministerie van OCW en de provincie Fryslân zijn met elkaar in gesprek om te onderzoeken hoe in het vervolg van de herziening van de kerndoelen Fries zoveel mogelijk aangesloten kan worden bij het nationale traject van curriculum” (Rijksoverheid, 2019, pp. 36-37)

3.1.1.7. Oplieding dosinten Frysk (8.1.h)

Yn de 5^e rapportaazje fan de KomEks fan 2016 waard paragraaf 8.1.h., dy’t rjochte is op it oplieden fan dosinten foar it Frysk, beoardiele as ‘foar in part ferfolle.’ De KomEks jout yn it fifde rapport oan harren soargen te meitsjen oer it tekoart oan kwalifisearre dosinten Frysk yn it primêr en fuortset ûnderwiis. De KomEks jout yn de 5^e rapportaazje oan bliid te wêzen mei de ûntwikkeling en it aanbieden fan Fryske kursussen yn it beropsûnderwiis foar ûnderwiisassistinten (Buning-Oosten & Kuipers-Zandberg, 2018) (Committee of Experts on the Charter, 2016).

Dochs fine sy dat dizze paragraaf net ferfolle wurdt yn it foarskoalsk ûnderwiis. De KomEks hâldt der aan fêst dat de Nederlânske oerheid aktive maatregels nimme moat om basis- en ferfolchtraining foar dosinten oan te bieden (Buning-Oosten & Kuipers-Zandberg, 2018) (Committee of Experts on the Charter, 2016).

Yn de 6^e rapportaazje fan de KomEks fan 2019, wurdt dizze paragraaf beoardiele as ‘ferfolle.’ Neffens de KomEks wurdt der soarge foar basis- en ferfolchskoalling foar dosinten, alhoewol’t it oantal dosinten en studinten leech bliuwt:

“Sinds augustus 2017 gelden nieuwe wettelijke bekwaamheidseisen in het onderwijs. Ze gelden voor alle leraren en docenten in het primair en voortgezet onderwijs en het middelbaar beroepsonderwijs. Ondanks deze structurele opzet is er een groot tekort aan docenten van en in het Fries. Daarom zijn er verdere proactieve maatregelen nodig om de uitvoering van het Handvest te waarborgen” (Committee of Experts on the Charter, 2019, p. 13)

Dérneist komt de KomEks yn de 6e rapportaazje mei in oanbefelling op dit mêt: befoarderje it dielnimmen aan de learare-oplieding om te foarsjen yn de behoefté foar Frysk ûnderwiis (Committee of Experts on the Charter, 2019).

Yn de 6e periodike rapportaazje fan Nederlân wurdt dizze spesifieke paragraaf ek oanhelle mei in reaksje op de beoardieling fan de paragraaf út de 5e rapportaazje fan de KomEks fan 2016. Hjir wurdt spesifyk yngien op it foarskoalsk ûnderwiis en op it feit dat der stappen set binne om it Frysk in plak te jaan binnen it MBÛ, dy’t de opliedingen foar it ûnderwizen yn it foarskoalsk ûnderwiis fersoargje:

“Een van de uitgangspunten van de BFTK 2019-2023 is dat er voldoende opleidingsmogelijkheden (incl. nascholing) is voor begeleiders in voorschoolse voorzieningen en docenten Fries in het primair onderwijs, voortgezet onderwijs en hoger onderwijs. Hier vindt ook inspanning van het Rijk op alle niveaus plaats. Zo wordt de ontwikkeling en vaststelling van startbekwaamheden van pedagogische medewerkers ten aanzien van de Friese taal en meertaligheid gecontinueerd. De inzet van de ROC’s om de modules meertaligheid verder te integreren in het curriculum van de verschillende opleidingen zal door de provincie ondersteund blijven worden. Daarmee wordt een goede aansluiting bereikt met de inzichten uit bijvoorbeeld de ontwikkelingspsychologie en taalverwervingsonderzoek.

In het bestuurlijk overleg dat de provinciale onderwijsdeputeerde minimaal eenmaal per jaar belegt met de voorzitters van de onderwijskoepels (als vertegenwoordigers van de schoolbesturen) in de provincie, is ook aandacht voor de positie van het Fries in het onderwijs. In het licht van actualiteiten zoals het lerarentekort en de onwenselijk grote werkdruk in het onderwijs, geven de onderwijskoepels aan dat het verhogen van het aantal leraren met een bevoegdheid voor Fries vooralsnog niet de hoogste prioriteit heeft.

In de Wet op de beroepen in het onderwijs zijn de bekwaamheidseisen voor leraren en docenten in het primair onderwijs, voortgezet onderwijs en middelbaar beroepsonderwijs vastgelegd. Sinds augustus 2017 zijn er nieuwe wettelijke bekwaamheidseisen van kracht geworden. Bij eventuele gesprekken met de beroepsgroep van leraren zal door de provincie nagegaan worden in hoeverre het mogelijk is om de bekwaamheidseisen voor het vak Fries ook op te nemen. Hiertoe vindt overleg plaats met de beroepsgroep van leraren. Het is uiteindelijk aan de beroepsgroep deze bevoegdheden op te nemen in het register.

De ROC’s Friese Poort en Friesland College verzorgen de opleidingen voor voorschoolse onderwijsers. Met de introductie van keuzedelen in het mbo, is er meer ruimte gekomen voor het vak Fries. Het MBO heeft daarbij behoefte aan specifiek lesmateriaal voor het mbo. Dit wordt momenteel ontwikkeld door de Afûk in samenwerking met de ROC’s en onderwijsbegeleidingsdienst Cedin. De plaats van het vak Fries binnen de verschillende mbo-opleidingen is nog niet vanzelfsprekend. Ook hierover zijn afspraken opgenomen in de recente bestuursafspraak tussen het Rijk en de provincie. Zo zal er onderzocht worden wat de mogelijkheden zijn om ook voor het MBO een structureel budget (MIF, budget materiele instandhouding Fries) door het Rijk beschikbaar gesteld kan worden” (Rijksoverheid, 2019, pp. 37-38)

3.1.1.8. Monitoaren Frysk ûnderwiis (8.1.i)

Yn de 5^e rapportaazje fan de KomEks fan 2016 waard dizze paragraaf, dy’t rjochte is op de monitoaring fan it Frysk ûnderwiis, beoardiele as ‘ferfolle.’ De KomEks hat yn de rapportaazje wol oanjûn dat sy sjoen de nije Fryske ûnderwiiswetten, de oerheid útnûgen om de folgjende omgong mear ynformaasje te jaan oer de rol fan de ûnderwiisynspeksje en it jier dêrynt in njî rapport oer it Fryske ûnderwiis te ferwachtsjen is (Committee of Experts on the Charter, 2016).

Yn de 6^e rapportaazje fan de KomEks fan 2019 is dizze paragraaf beoardiele as ‘foar in part ferfolle.’ De KomEks jout oan dat yn fergelyk mei de foargeante rapportaazje de oandacht foar de evaluaasje fan de kwaliteit fan it ûnderwiis fan en yn it Frysk noch faak fertutearze wurdt en mar sa hiel no en dan, periodyk mei tuskenskoftsen fan in oantal jierren útfierd wurdt. Ek sizze sy oer dizze situaasje:

“Voor Fries heeft de evaluatie van de BFTK, in samenwerking met de provincie Fryslân, in 2016 geleid tot een over het algemeen positieve beoordeling op het gebied van onderwijs als zijnde in overeenstemming met het door de provincie opgezette Taalplan Frysk. Uit de beschikbare informatie blijkt dat de rol van de onderwijsinspectie met betrekking tot de regionale en talen van minderheden op scholen duidelijker moet worden gedefinieerd. Deze visie wordt gedeeld door de Friese autoriteiten. In het middelbaar beroepsonderwijs wordt pas serieus rekening gehouden met talen als onderwijsvakken wanneer het bedrijfsleven en de overheid aangeven dat ze belangrijk zijn. Toch zijn de eindtermen voor alle regionale talen of talen van minderheden niet duidelijk voor de expertcommissie, naast het verplichte onderwijs van het Fries als vak in het primair en voortgezet onderwijs” (Committee of Experts on the Charter, 2019, p. 9)

De KomEks docht de oanbefelling der foar te soargjen dat de besteande skoalynspeksje harren foldwaande rjochtet op it Frysk (Committee of Experts on the Charter, 2019).

Yn de 6^e periodike rapportaazje fan Nederlân wurdt dizze spesifieke paragraaf ek oanhelle as reaksje op de beoardieling fan de paragraaf yn de 5^e rapportaazje fan de KomEks fan 2016. Hjir wurdt yngien op de rol fan de ûnderwijsynspeksje en harren rapportaazje oer de kwaliteit fan it Frysk. Dizze útkomsten hawwe net foldien aan de ferwachtingen fan de KomEks, om’t dizze paragraaf yn de 6^e paragraaf net mear as ‘ferfolle’ oanmurke wurdt:

“De aanbevelingen van de onderwijsinspectie uit haar rapport van 2010 “Tussen wens en werkelijkheid” zijn ten uitvoer gebracht door de provincie, voor zover dit binnen de provinciale mogelijkheden lag. Voorbeelden van uitvoering van de aanbevelingen zijn het ontwikkelen van het methodeonafhankelijk toetsings- en evaluatiesysteem GRIP, de nieuwe digitale methoden Spoar 8 (primair onderwijs) en Searje 36 (voortgezet onderwijs) en het uitgekristalliseerde vaststellingsbeleid waar met het project Taalplan Frysk uitvoering aan gegeven wordt. De onderwijsinspectie zal de komende jaren vanuit haar eigen rol en op stimulerende wijze aandacht besteden aan de kwaliteit van het Fries in het onderwijs. In het kader van de reguliere vierjaarlijkse onderzoeken naar bestuur en scholen besteedt de inspectie als daar aanleiding toe bestaat aandacht aan de wijze waarop het bestuur de kwaliteit van het leerstofaanbod en daarbinnen het aanbod in de Friese taal op de scholen monitort en bevordert. Als er aanwijzingen of signalen zijn dat het aanbod ernstig tekortschiet, kan de inspectie besluiten in de verificatie- of risico-onderzoeken op scholen de kwaliteit van het Fries te onderzoeken. Bij gebleken wettelijke tekortkomingen kan de inspectie een herstelopdracht geven. Daarnaast zal de inspectie in de komende drie taalplancycli tot 2030 in ieder geval tweemaal een thematisch onderzoek doen waarmee de ontwikkeling van het aanbod in de Friese taal kan worden gevolgd. Op die wijze wordt de kwaliteit van Fries in het onderwijs geborgd en vergroot. Over deze thematische onderzoeken komen aparte rapporten

De onderwijsinspectie bekijkt Fries niet anders dan de andere schoolvakken wanneer het standaardaanbod onderzocht wordt. Fries is op deze manier een onderdeel van de standaard werkwijze van de Onderwijsinspectie. Het Fries wordt door de Inspectie hetzelfde behandeld als andere schoolvakken. De onderwijsinspectie zal met behulp van het Taalplan Frysk op scholen nagaan of deze volgens het profiel in het taalplan werken” (Rijksoverheid, 2019, p. 38).

3.1.1.9. Underwiis Frysk bûten tradisjonele gebieten (8.2)

Yn de 5^e rapportaazje fan de KomEks fan 2016 waard paragraaf 8.2, oangeande it ûnderwizen fan it Frysk bûten gebieten dêr't it Frysk tradisjoneel brûkt wurdt, beoardiele as ‘ferfolle.’ Der wurdt net djipper yngien op dizze spesifieke paragraaf yn de rapportaazje (Committee of Experts on the Charter, 2016).

Yn de 6^e rapportaazje fan de KomEks fan 2019 is dizze paragraaf ek beoardiele as ‘ferfolle.’ Der wurdt net djipper yngien op de paragraaf (Committee of Experts on the Charter, 2019).

De paragraaf wurdt ek net spesifyk behannele yn de 6^e periodike rapportaazje fan Nederlân (Rijksoverheid, 2019).

3.2. Gearfetting útkomsten artikel 8

Sjoen de beoardielingen fan de KomEks yn 2019, binne der op it mēd fan it ûnderwiis noch wol wat ferbetteringen te beheljen, mei namme as it giet om it aanbieden fan it Frysk yn it foarskoalsk-, primêr- en fuortset ûnderwiis (paragrafen 8.1.a.ii, 8.1.b.ii en 8.1.c.iii). Ek is de KomEks net tefreden oer it útfieren fan paragraaf 8.1.i oangeande it monitoaren fan it Frysk ûnderwiis en de rol fan de ûnderwiisynspeksje dêryn. Foar ferbetteringen op dizze mēden wurdt ek oantrune yn de oanbefellings dy't de KomEks dien hat yn harren 6^e rapportaazje.

Dochs kinne der ek in oantal ferbetteringen oanjûn wurde, sa as op it mēd fan paragraaf 8.1.g, oangeande it ûnderwizen fan de Fryske skiednis en kultuer. Mar ek paragraaf 8.1.h, rjochte op it opliden fan dosinten foar it Frysk, dy't no oanmurken wurden is as ‘ferfolle.’ Dochs wurdt dêrby ek oanjûn dat der in tekoart is oan dosinten foar it Frysk, dat neffens de KomEks soe it goed wêze om dêr oandacht oan te besteegjen en aksjes te ûndernimmien om dat oantal te ferheegjen.

Pargaraaf 8.1.e.ii dy't giet “oer it beskikber meitsjen fan heger- en universitêr ûnderwiis yn it Frysk” (Buning-Oosten & Kuipers-Zandberg, 2018, p. 18) wurdt oanmurken as ferfolle, lykas paragraaf 8.1.f.i oangeande “it beskikber meitsjen fan folwoeksene- en ferfolchedukaasje dy't benammen of folslein yn it Frysk jûn wurdt” (Buning-Oosten & Kuipers-Zandberg, 2018, p. 18).

Paragraaf 8.1.d is op it stuit noch net ûndertekene op dit mēd:

8.1.d.

- i. *technisch onderwijs en beroepsonderwijs te bieden in de desbetreffende regionale talen of talen van minderheden; of*
- ii. *een aanmerkelijk deel van het technisch onderwijs en beroepsonderwijs te bieden in de desbetreffende regionale talen of talen van minderheden; of*

- iii. binnen het technisch onderwijs en het beroepsonderwijs te voorzien in het onderwijzen van de desbetreffende regionale talen of talen van minderheden als 6 integrerend deel van het leerplan; of*
- iv. een van de in i tot en met iii bedoelde maatregelen althans toe te passen op de leerlingen die, of waar passend wier gezin, dit wensen in een voldoende geacht aantal;" (Council of Europe, 2010, p. 5).*

4. Artikel 9: Gerjochtlike autoriteiten

De folgjende paragrafen op it mēd fan gerjochtlike autoriteiten binne ûndertekene troch de Nederlânske oerheid:

“9.1. De Partijen verplichten zich ertoe, ten aanzien van de gerechtsdistricten waar het aantal inwoners dat de regionale taal of taal van een minderheid gebruikt de onderstaande maatregelen rechtvaardigt, overeenkomstig de situatie van elk van deze talen en op voorwaarde dat het gebruik van de in dit lid geboden mogelijkheden door de rechter niet wordt geacht de goede rechtsbedeling te belemmeren:

in strafrechtelijke procedures:

- *a (ii). de gedaagde het recht te waarborgen om zijn/haar regionale taal of taal van een minderheid te gebruiken; en/of*
- *a (iii). te bepalen dat verzoeken en bewijs, schriftelijk dan wel mondeling, niet als niet toelaatbaar worden beschouwd uitsluitend omdat zij in een regionale taal of taal van een minderheid zijn gesteld;*

in civiele procedures:

- *b (iii). toe te staan dat stukken en bewijs worden overgelegd in de regionale taal of taal van een minderheid, indien nodig door gebruik te maken van tolken en vertalingen;*

in procedures voor de administratieve rechter:

- *c (ii). toe te staan, wanneer een procederende partij persoonlijk voor een rechter moet verschijnen, dat hij of zij zijn of haar regionale taal of taal van een minderheid kan gebruiken zonder daarbij extra kosten te moeten maken; en/of*
- *c (iii). toe te staan dat stukken en bewijs worden overgelegd in de regionale taal of taal van een minderheid, indien nodig door gebruik te maken van tolken en vertalingen;*

9.2. De Partijen verplichten zich ertoe:

- *b. niet te weigeren, tussen de partijen, in de Staat opgestelde juridische documenten als geldig te erkennen, uitsluitend omdat deze zijn gesteld in een regionale taal of taal van een minderheid, en te bepalen dat men zich op die documenten kan beroepen tegen belanghebbende derden die geen gebruiker van deze taal zijn, op voorwaarde dat de inhoud van het document door de persoon of personen die zich op deze documenten beroeft/beroepen aan hen bekend wordt gemaakt;” (Council of Europe, 2010).*

4.1. Stân fan saken fan it ymplemintearjen – in update

Yn dizze update sil djipper yngien wurde op de konstatearre feroaringen yn de beoardieling fan dit artikel troch de Kommisje fan Eksperts fan de Rie fan Europa tusken 2016 en 2019. Foar de skiednis fan it ymplemintearjen fan dit artikel wurdt ferwiisd nei haadstik 7 fan it rapport fan Buning-Oosten & Kuipers-Zandberg (2018).

4.1.1. Wat is der feroare?

Yn dit haadstik sil djipper yngien wurde op de feroaringen yn de beoardieling fan de KomEks tusken harren rapportaazjes fan 2016 en 2019 op it mēd fan artikel 9, oangeande gerjochtlike autoriteiten. Yn tabel 3 wurdt

skematysk oantsjut wat der per paragraaf feroare is yn it oardiel fan de KomEks. Dérnei sil per paragraaf djipper yngien wurde op mooglike úntwikkelingen.

Tabel 3: Oardiel fan de KomEks oer it ymplemintearjen fan de paragrafen fan artikel 9 (2016-2019), ratifisearre troch Nederlân

Evaluasje part III		2016	2019
Artikel 9: Gerjochtlike autoriteiten	9.1.a.ii - waarborgen van het recht van de gedaagde om het Fries te gebruiken in strafrechtelijke procedures, indien nodig door gebruik te maken van tolken en vertalingen, zonder extra kosten voor de betrokkenen		
	9.1.a.iii - bepalen dat verzoeken en bewijs, schriftelijk dan wel mondeling, niet als niet-toelaatbaar worden beschouwd in strafrechtelijke procedures uitsluitend omdat zij in het Fries zijn gesteld; indien nodig door gebruik te maken van tolken en vertalingen, zonder extra kosten voor de betrokkenen		
	9.1.b.iii- toestaan dat stukken en bewijs worden overgelegd in het Fries in civiele procedures, indien nodig door gebruik te maken van tolken en vertalingen		
	9.1.c.ii - toestaan, wanneer een procederende partij persoonlijk voor een rechter moet verschijnen, dat hij of zij het Fries kan gebruiken in procedures voor de administratieve rechter, zonder daarbij extra kosten te moeten maken, indien nodig door gebruik te maken van tolken en vertalingen		
	9.1.c.iii - in procedures voor de administratieve rechter toestaan dat stukken en bewijs worden overgelegd in het Fries, indien nodig door gebruik te maken van tolken en vertalingen		
	9.2.b - in civiele procedures toestaan dat het Fries mondeling of schriftelijk wordt gebruikt, zonder daarbij extra kosten te moeten maken		

net ferfolle	red
KomEks freget mear ynformaasje	grey
foar in part ferfolle	blue
ferfolle	green
ûndúdlik	yellow

4.1.1.1. Gebrûk Frysk yn strafjochtlike prosedueres en administrative rjochten (9.1.a.ii & 9.1.c.ii)

De paragrafen 9.1.a.ii en 9.1.c.ii wurde beide útljochte yn de 5^e rapportaazje fan de KomEks fan 2016 om't sy beide beoardiele waarden as 'foar in part ferfolle.' De KomEks kaam ta dy konklúzje om't it neffens harren troch de weryndieling fan de gerjochtlike kaart dreger wurden is om Frysk te praten yn de rjochtseal. "De Fryske taalfardigens op lokaasjes bûten Fryslân is te beheind en tolken binne faak net oanwêzich" (Buning-Oosten & Kuipers-Zandberg, 2018, p. 26) (Committee of Experts on the Charter, 2016).

Yn de 6^e rapportaazje fan de KomEks fan 2019 binne dizze paragrafen wer beoardiele as 'foar in part ferfolle. Yn de rapportaazje wurdt djipper yngien op de situaasje oangeande it gebrûk fan it Frysk mei de gerjochtlike autoriteiten:

"Volgens het zesde periodieke verslag moet het gebruik van het Fries in de rechtspraak en de handhavende autoriteiten worden bevorderd. Veel mensen zien het Nederlands automatisch als de norm voor de rechtbank en contacten met de politie, terwijl het gebruik van Fries de sprekers beter zou passen. Een tolk wordt door de autoriteiten bij de rechtbanken van het

arrondissemetsrechtbank Noord-Nederland en het gerechtshof Arnhem-Leeuwarden/Ljouwert kosteloos ter beschikking gesteld, maar in de praktijk is er slechts één beëdigde tolk en enkele Friestalige rechtbankmedewerkers beschikbaar, wat in veel rechtszaken tot vertraging leidt of leidt tot berechting in het Nederlands. De expertcommissie deelt de zorg van de Friese provinciale autoriteiten dat het recht op het gebruik van het Fries voor de rechtbank alleen nog maar formeel bestaat. Zij moedigt de provinciale overheden aan om deze aangelegenheid te bespreken met de rechtbank Noord-Nederland en het gerechtshof Arnhem-Leeuwarden/Ljouwert met het oog op de versterking van het gebruik van het Fries in het rechtssysteem, in overeenstemming met de in het Handvest gekozen verplichtingen en met de verplichtingen in de BFTK 2019-2023, hoofdstuk 3 “Justitiële autoriteiten, bestuurlijke autoriteiten en openbare diensten”” (Committee of Experts on the Charter, 2019, pp. 13-14)

Derneist wurdت yn de rapportaazje de oanbefelling dien om der foar te soargjen dat yn alle relevante rjochtsaken gebrûk makke wurde kin fan it Frysk (Committee of Experts on the Charter, 2019).

Yn de 6^e periodike rapportaazje fan Nederlân wurdت dizze spesifieke paragraaf oanhelle mei in reaksje op de beoardieling fan de paragraaf út de 5^e rapportaazje fan de KomEks fan 2016. Hjirút kin opmakke wurde dat der ek fan de Provinsje Fryslân wei út soargen binne oer de moogkheden om it Frysk te brûken yn de rjochtsbank en it gerjochtshôf:

“Een persoon die in de provincie Fryslân woont, feitelijk verblijf houdt of zetel heeft en die ter terechting bij de rechtbank Noord-Nederland of het gerechtshof Arnhem-Leeuwarden van ambtswege het woord voert dan wel verplicht is zich aan een verhoor te onderwerpen of bevoegd is het woord te voeren, is bevoegd zich te bedienen van de Friese taal. Indien een verdachte, partij, getuige of belanghebbende zich ter terechting wil bedienen van de Friese taal, bepaalt de rechter die de leiding van de zitting heeft ambtshalve of op verzoek zonnodig dat bijstand wordt verleend door een tolk. De vergoeding aan de tolk komt ten laste van het Rijk.

Het aantal beschikbare tolken in de Friese taal is te beperkt. Dit levert in de praktijk weinig problemen op, omdat het niet vaak voorkomt dat een tolk Fries nodig is. De hoofdregel is ook dat zaken met een Friese binding in beginsel op de locatie Leeuwarden worden aangebracht. De beperkte beschikbaarheid van tolken Fries is kwetsbaar en betekent een risico op vertraging van rechtszaken. Betrokken partijen gaan hierover met elkaar in overleg om tot een oplossing te komen.

Bij de provincie Fryslân bestaat er vrees dat door het beperkte aantal tolken de verankering van het Fries in de rechtspraak in de praktijk slechts een theoretisch recht zal blijken. In de bestuursafspraak 2019-2023 is afgesproken dat de provincie in overleg treedt met de Rechtbank Noord-Nederland en het hof Arnhem-Leeuwarden om verdere afspraken te maken.

De inwerkingtreding van de Wet gebruik Friese taal op 1 januari 2014 heeft het wettelijke fundament voor het gebruik van de Friese taal in het bestuurlijke verkeer en in het rechtsverkeer verder versterkt. Hierbij delen het Rijk en de provincie vanuit hun gezamenlijke verant-

woordelijkheid en zorgplicht de visie dat op langere termijn het gebruik van de Friese taal niet alleen in de wet goed geregeld moet zijn. Het Rijk en de provincie streven ook hierbij naar het vanzelfsprekend gebruik van de Friese taal vanwege de meerwaarde die het gebruik van deze taal in een Friese meertalige context kan hebben. Daarom zal de provincie de rechterlijke autoriteiten in Fryslân die hierbij betrokken zijn uitnodigen om te bespreken of dat in 2030 niet alleen mogelijk, maar ook vanzelfsprekend kan zijn” (Rijksoverheid, 2019, p. 39)

4.1.1.2. Rjocht en boargjen gebrûk Frysk yn strafrjochtlike, syvile en administrative prosedueres (9.1.a.iii, b.iii, c.iii & 9.2.b)

De paragrafen 9.1.a.iii, b.iii, c.iii & paragraaf 9.2.b waarden yn de 5^e rapportaazje fan de KomEks fan 2016 beoardiele as ‘ferfolle.’ Der wurdt yn de rapportaazje fierder net djipper yngien op dizze paragrafen (Committee of Experts on the Charter, 2016).

Yn de 6^e rapportaazje fan de KomEks fan 2019, wurde de paragrafen 9.1.a.iii, b.iii, c.iii & paragraaf 9.2.b ek beoardiele as ‘ferfolle.’ Der wurdt yn de rapportaazje net djipper yngien op dizze paragrafen (Committee of Experts on the Charter, 2019).

Omdat dizze paragrafen yn de 5^e rapportaazje fan de KomEks fan 2016 as ‘ferfolle’ oanmurken waarden, wurdt der yn de 6^e periodike rapportaazje fan Nederlân, net djipper yngien op dizze paragrafen (Rijksoverheid, 2019).

4.2. Gearfetting útkomsten artikel 9

Ut de ferlyking tusken de paragrafen fan artikel 9 oangeande gerjochtlike autoriteiten, docht bliken dat der gjin feroaringen binne op dat mēd tusken de rapportaazjes fan de KomEks fan 2016 en 2019. Paragrafen 9.1.a.ii & 9.1.c.ii wurde yn beide rapportaazjes oanmurken as ‘foar in part ferfolle’ om’t it brûken fan it Frysk yn de rjochtseal dreech is. Dit komt neffens de KomEks benammen om’t der mar ien beëdige tolk is en in beheind oantal rjochtbankmeiwurkers dat Frysk praat.

De KomEks is tefreden oer de útfiering fan paragraaf 9.1.a.iii, b.iii, c.iii & paragraaf 9.2.b.

De paragrafen dy’t net ûndertekene binne op dit mēd, binne:

“9.1. *d. stappen te ondernemen om te waarborgen dat de toepassing van i en iii van de letters b en c en de eventueel noodzakelijke gebruikmaking van tolken en vertalingen geen extra kosten voor de betrokkenen met zich brengt.*

9.2. *a. niet te weigeren in de Staat opgestelde juridische documenten als geldig te erkennen, uitsluitend omdat deze zijn gesteld in een regionale taal of een taal van een minderheid; of*

c. niet te weigeren, tussen de partijen, in de Staat opgestelde juridische documenten als geldig te erkennen, uitsluitend omdat deze zijn gesteld in een regionale taal of taal van een minderheid.

- 9.3. *De Partijen verplichten zich ertoe de belangrijkste nationale wetsteksten en de teksten die in het bijzonder betrekking hebben op de gebruikers van deze talen, beschikbaar te stellen in de regionale taal of taal van een minderheid, tenzij deze teksten op andere wijze worden verstrekt.*” (Council of Europe, 2010, p. 7)

5. Artikel 10: Administrative autoriteiten en publike tsjinsten

De folgjende paragrafen op it m  d fan administrative autoriteiten en publike tsjinsten binne ûndertekene troch de Nederlânske oerheid:

“10.1 Binnen de bestuurlijke districten van de Staat waarin het aantal inwoners die gebruiker zijn van een regionale taal of taal van een minderheid de onderstaande maatregelen rechtvaardigt en overeenkomstig de situatie van elke taal verplichten de Partijen zich ertoء, voor zover dit redelijkerwijze mogelijk is:

- a. (i). te waarborgen dat de bestuurlijke autoriteiten de regionale taal of taal van een minderheid gebruiken; of
- a. (ii). te waarborgen dat hun ambtenaren die in contact met het publiek staan in hun betrekkingen met personen die zich tot hen wenden in de regionale taal of taal van een minderheid, deze taal gebruiken; of
- a. (iii). te waarborgen dat gebruikers van een regionale taal of taal van een minderheid mondeling of schriftelijk hun aanvragen kunnen indienen in deze taal en daarin een antwoord kunnen ontvangen; of
- a. (iv). te waarborgen dat gebruikers van een regionale taal of taal van een minderheid 8 mondeling of schriftelijk aanvragen in deze taal kunnen indienen; of
- a. (v). te waarborgen dat gebruikers van een regionale taal of taal van een minderheid rechtsgeldig een document in deze taal kunnen indienen;
- c. toe te staan dat de bestuurlijke autoriteiten documenten opstellen in een regionale taal of taal van een minderheid.

10.2. Ten aanzien van de plaatselijke en regionale autoriteiten op het grondgebied waarvan het aantal inwoners die gebruiker zijn van een regionale taal of taal van een minderheid zodanig is dat de onderstaande maatregelen daardoor kunnen worden gerechtvaardigd, verplichten de Partijen zich ertoء toe te staan en/of aan te moedigen:

- a. het gebruik van een regionale taal of taal van een minderheid binnen het kader van de regionale of plaatselijke autoriteit;
- b. de mogelijkheid dat gebruikers van een regionale taal of taal van een minderheid mondeling of schriftelijk aanvragen in deze taal indienen ;
- c. de publikatie door regionale autoriteiten van hun officiële documenten eveneens in de desbetreffende regionale taal of taal van een minderheid;
- d. de publikatie door plaatselijke autoriteiten van hun officiële documenten eveneens in de desbetreffende regionale taal of taal van een minderheid;
- e. het gebruik door regionale autoriteiten van een regionale taal of taal van een minderheid in debatten tijdens hun vergaderingen, zonder evenwel het gebruik van de officiële taal of talen van de Staat uit te sluiten;
- f. het gebruik door lokale autoriteiten van een regionale taal of taal van een minderheid

in debatten tijdens hun vergaderingen, zonder evenwel het gebruik van de officiële taal of talen van de Staat uit te sluiten;

- *g. het gebruik of de aanneming van de traditionele en juiste vormen van toponiemen in de regionale taal of taal van een minderheid, indien noodzakelijk te zamen met de naam in de officiële taal of talen;*

10.4. Ten einde de door hen aanvaarde bepalingen van het eerste, tweede en derde lid toe te passen verplichten de Partijen zich tot het nemen van een of meer van de volgende maatregelen:

- *a. vertaling of tolkendiensten naar vereist;*
- *c. inwilliging voor zover mogelijk van verzoeken van ambtenaren die bekend zijn met een regionale taal of taal van een minderheid om te worden aangesteld in het gebied waar die taal wordt gebruikt.*

10.5 De Partijen verplichten zich ertoe het gebruik of de aanneming toe te staan van achternamen in de regionale taal of taal van een minderheid op verzoek van de betrokkenen” (Council of Europe, 2010, pp. 7-8).

5.1. Stân fan saken fan it ymplemintearjen – in update

Yn dizze update sil djipper yngien wurde op de konstatearre feroaringen yn de beoardieling fan dit artikel troch de Kommissie fan Eksperts fan de Rie fan Europa tusken 2016 en 2019. Foar de skiednis fan it ymplemintearjen fan artikel 10 wurdt ferwiisd nei haadstik 8 fan it rapport fan Buning-Oosten & Kuipers-Zandberg (2018).

5.1.1. Wat is der feroare?

Yn dit haadstik sil djipper yngien wurde op de feroaringen yn de beoardieling fan de KomEks tusken harren rapportaazjes fan 2016 en 2019 op it mêt fan artikel 10, oangeande administrative autoriteiten en publike tsjinsten. Yn tabel 4 wurdt skematysk oantsjut wat der per paragraaf feroare is yn de KomEks harren oardiel. Dérnei sil per paragraaf djipper yngien wurde op mooglike ûntwikkelingen.

Tabel 4: Oardiel fan de KomEks oer it ymplemintearjen fan de paragrafen fan artikel 10 (2016-2019), ratifisearre troch Nederlân

Evaluasje part III		2016	2019
Artikel 10: Administrative autoriteiten en publike tsjinsten	10.1.a - waarborgen dat gebruikers van het Fries rechtsgeldig een document in het Fries kunnen indienen		
	10.1.c - toestaan dat de bestuurlijke autoriteiten documenten opstellen in het Fries		
	10.2.a - gebruik van het Fries binnen het kader van de regionale of plaatselijke autoriteit		
	10.2.b - mogelijkheid dat gebruikers van het Fries mondeling of schriftelijk aanvragen in deze taal indienen bij de regionale of plaatselijke autoriteit		
	10.2.c - publicatie door regionale autoriteiten van hun officiële documenten eveneens in het Fries		
	10.2.d - publicatie door plaatselijke autoriteiten van hun officiële documenten eveneens in het Fries		
	10.2.e - gebruik door regionale autoriteiten van het Fries in debatten tijdens hun vergaderingen		
	10.2.f - gebruik door plaatselijke autoriteiten van het Fries in debatten tijdens hun vergaderingen		
	10.2.g - gebruik of aanname van toponiemen in het Fries, indien noodzakelijk tezamen met de naam in de officiële taal		
	10.4.a - vertaling of tolkendiensten verstrekken		
	10.4.c - inwilliging van verzoeken van ambtenaren die bekend zijn met het Fries om te worden aangesteld in het gebied waar die taal wordt gebruikt		
	10.5 - toestaan van het gebruik of de aanname van achternamen in het Fries		

net ferfolle	
KomEks freget mear ynformaasje	
foar in part ferfolle	
ferfolle	
ûndúdlik	

5.1.1.1. Rjocht yntsjinjen dokumint yn it Frysk (10.1.a)

Yn it 5^e rapport fan de KomEks fan 2016 waard paragraaf 10.1.a, oangeande it rjocht om in dokumint yn it Frysk yn te tsjinjen, beoardiele as ‘ferfolle.’ Der wurdt yn de rapportaazje net djipper yngien op dizze paragraaf (Committee of Experts on the Charter, 2016).

Yn de 6^e rapportaazje fan de KomEks fan 2019, wurdt de paragraaf 10.1a ek beoardiele as ‘ferfolle.’ Der wurdt yn de rapportaazje net djipper yngien op de paragraaf (Committee of Experts on the Charter, 2019).

Omdat dizze paragraaf yn de 5^e rapportaazje fan de KomEks fan 2016 as ‘ferfolle’ oanmurken waard, is der yn de 6^e periodike rapportaazje fan Nederlân net djipper op yngien (Rijksoverheid, 2019).

5.1.1.2. Gebrûk Frysk troch administrative autoriteiten (10.1.c)

Paragraaf 10.1.c, dy’t har rjochtet op it brûken fan it Frysk troch administrative autoriteiten, waard yn it rapport fan de KomEks fan 2016 beoardiele as ‘net ferfolle.’

Yn de 5e periodike rapportaazje fan Nederlân waard oanjûn dat it brûken fan it Frysk beoardere waard yn kontakt mei de regionale brânwacht, ambulânssetsjinst as de plysje. De Wet gebruik Friese Taal (2014) jout oan

dat in sintrale autoriteit harren lokale fêstiging freegje kin om regels op te stellen oer it gebrûk fan it Frysk. De Nederlânske autoriteiten hawwe de KomEks doe witte litten dat dit doe noch net it gefal wie.

Om't de KomEks fynt dat der op it momint fan de 5^e rapportaazje fan de KomEks fan 2016 in gebrek oan ynformaasje wie oangeande de praktyske útfiering fan dizze oerienkomst, waard konkludearre dat de útfiering op dat stuit net foldwaande wie. Dêrom advisearre de KomEks de Nederlânske autoriteiten om juridyske en praktyske stappen te setten en der foar te soargjen dat de oerienkomst yn de takomst al útfierd wurde soe (Committee of Experts on the Charter, 2016).

Yn de 6^e rapportaazje fan de KomEks fan 2019 wurdt dizze paragraaf beoardiele as ‘ferfolle.’ De KomEks hat harren oardiel oanpast om’t sy fan miening binne dat de nije BFTK it gebrûk fan it Frysk yn de kommunikaasje mei, en binnen de oerheid, tige ferbetterje sil (Committee of Experts on the Charter, 2019). Yn de BFTK (Bestjoersôfspraak Fryske taal en kultuer) “meitsje Ryk en provinsje tegearre ôfspraken oer it befoarderjen fan de Fryske taal en kultuer yn de neikommende jierren. Ynspannings dy’t nedich binne om de ôfspraken te realisearjen, wurde ferdiel tusken Ryk en provinsje” (Buning-Oosten & Kuipers-Zandberg, 2018, p. 14). Der wurdt yn de 6^e rapportaazje djipper yngien op de situaasje oangeande it brûken fan it Frysk troch administrative autoriteiten:

“De expertcommissie is verheugd over de informatie in het zesde periodieke verslag waaruit blijkt dat na de reorganisatie van de Friese gemeenten lokale en provinciale overheden zich inspannen om ervoor te zorgen dat het Fries een herkenbare rol speelt in de nieuwe gemeenten. Om gemeenten te ondersteunen bij het implementeren van Wet gebruik Friese taal is door de provincie een financiële regeling (Mei-inoar foar it Frysk) opgesteld. De Rijksoverheid heeft tijdens de looptijd van het BFTK 2019-2023 extra middelen beschikbaar gesteld om deze wetgeving in de praktijk te brengen (150.000 euro per jaar). De website van de provincie Friesland is beschikbaar in beide talen, de meeste medewerkers spreken Fries en documenten over Friese regionale onderwerpen, zijn in twee talen beschikbaar en soms alleen in het Fries. Gemeenten reageren op vragen die in het Fries worden gesteld in dezelfde taal en zorgen voor Friese content op hun website. Op gemeentelijk niveau verstaat 96% van de ambtenaren Fries, 75% spreekt het en 24% kan zich schriftelijk in de Friese taal uitdrukken”

Yn de 6^e periodike rapportaazje fan Nederlân wurdt yngien op de krityk oangeande dizze paragraaf út de 5^e rapportaazje fan de KomEks fan 2016. Yn de reaksje fan de Nederlânske oerheid wurdt dûdlik makke dat sy stappen set hawwe om de útfiering fan dizze paragraaf te ferbetterjen en dat hat dus ek posityf útpakt:

“Wanneer het coördinerend ministerie van Binnenlandse Zaken signalen ontvangt dat bestaande wet en regelgeving niet voldoende aansluit bij de taalsituatie in de provincie Fryslân neemt het ministerie contact op met het verantwoordelijke departement. Zo is de regelgeving met betrekking tot de verantwoording van Friese ANBI-instellingen in de afgelopen periode aangepast. De Belastingdienst stelt de regels op voor de ANBI status en is onderdeel van het ministerie van Financiën. Het werkterrein van de Belastingdienst strekt zich uit tot de provincie Fryslân. Onder de toen geldende richtlijnen van de Belastingdienst was het voor Friese ANBI instellingen niet mogelijk om zich te verantwoorden in het Fries zonder daarbij hun ANBI status te verliezen. Het ministerie van Binnenlandse Zaken heeft contact gezocht met het

ministerie van Financiën, waarna de regelgeving 41 zo is aangepast dat het voor Friese ANBI-instellingen nu ook mogelijk is zich in het Fries te verantwoorden. Dit is tevens opgenomen in de nieuwe bestuursafspraak.

In de nieuwe bestuursafspraak is tevens opgenomen dat ook de Veiligheidsregio Fryslân vanuit de Wet gebruik Friese taal actief betrokken en gestimuleerd wordt om taalbeleid te ontwikkelen, te implementeren en indien nodig te actualiseren. De meldkamer die het Friese taalgebied bedient, behoudt ook een Fries taalbeleid. Van belang is dat er voldoende Friestalige medewerkers beschikbaar blijven zodat meldingen vanuit Fryslân als staand beleid standaard en op ieder moment in de Friese taal gedaan kunnen worden. Wat betreft de regionale politie-eenheid Noord-Nederland zijn in de bestuursafspraak tevens afspraken opgenomen dat Friese burgers in de regio Noord-Nederland bij de politie gebruik kunnen maken van hun recht om een aangifte in de Friese taal te doen. De provincie en het Rijk sturen er bij de politie op aan dat de voorkeurstaal van de betrokken Friese burgers standaard gevraagd en vastgelegd wordt. De provincie en het Rijk zullen hiervoor overleggen met de regionale politiechef van de eenheid Noord-Nederland” (Rijksoverheid, 2019, pp. 40-41).

5.1.1.3. Gebrûk Frysk mei, en troch administrative autoriteiten en publike tsjinsten (10.2.a oant en mei 10.2.e) De paragrafen 10.2.a oant en mei 10.2.e waarden yn de 5^e rapportaazje fan de KomEks goedkard en dêrom beoardiele as ‘ferolle.’ Der wurdt yn de rapportaazje fierder net djipper yngien op dizze paragrafen (Committee of Experts on the Charter, 2016).

Yn de 6^e rapportaazje fan de KomEks fan 2019, wurde de paragrafen 10.2.a oant en mei 10.2.e ek beoardiele as ‘ferolle.’ De KomEks jout oan dat der sels ferbetteringen makke binne yn fergelyk mei de foargeande rapportaazje, omdat de nije BFTK it gebrûk fan it Frysk yn de kommunikaasje mei en binnen de oerheid tige ferbettere hat (Committee of Experts on the Charter, 2019).

Yn de 6^e periodike rapportaazje fan Nederlân wurdt hjir net djipper op yngien (Rijksoverheid, 2019).

5.1.1.4. Gebrûk Frysk by gearkomsten fan lokale autoriteiten (10.2.f)

De KomEks wie yn de 5^e rapportaazje fan 2016 tefreden oer paragraaf 10.2.f, dy’t giet oer it gebrûk fan it Frysk by gearkomsten fan lokale autoriteiten. Dêrom waard dizze paragraaf yn 2016 beoardiele as ‘ferolle’ (Committee of Experts on the Charter, 2016).

Yn de 6^e rapportaazje fan de KomEks fan 2019 wurdt dizze paragraaf ek beoardiele as ‘ferolle.’ Der wurdt yn dizze rapportaazje net djipper yngien op de paragraaf (Committee of Experts on the Charter, 2019).

Yn de 6^e periodike rapportaazje fan Nederlân wurdt net djipper op yngien op paragraaf 10.2.f (Rijksoverheid, 2019).

5.1.1.5. Fryske plaknammen (10.2.g)

Yn de 5^e rapportaazje fan de KomEks fan 2016 waard paragraaf 10.2.g, dy't te krijen hat mei it brûken fan Fryske plaknammen, beoardiele as 'ferfolle.' Dochs jout de KomEks yn harren rapport oan dat harren by de besite oan Fryslân opfallen wie dat Fryske plaknammen mar beheind brûkt waarden, foaral yn Ljouwert. Sy bedoele yn it gefal fan de term plaknamme net allinnich de namme fan de gemeente, mar alle topografyske nammen yn dy gemeente dy't offisjeel brûkt wurde troch de oerheid, bygelyks yn dokuminten as op strjitnammebuardsjes. De KomEks stimulearret de oerheid om ta te sjen op it gebrûk fan de tradisjonele en korrekte foarmen fan plaknammen yn it Frysk (Committee of Experts on the Charter, 2016).

Yn de 6^e rapportaazje fan de KomEks fan 2019 wurdt dizze paragraaf ek beoardiele as 'ferfolle.' Der wurdt yn it rapport net djipper yngien op dizze spesifieke paragraaf (Committee of Experts on the Charter, 2019).

Yn de 6^e periodike rapportaazje fan Nederlân wurdt al reaksje jûn op de oanbefelling dy't dien wurdt troch de KomEks yn harren 5^e rapportaazje fan 2016. De oerheid makket dûdlik dat it úteinlike beslút oer de taalkar by plaknammen by de spesifieke gemeente leit:

"Het staat een gemeente vrij om Friese plaatsnamen te hanteren in documenten of in de publieke ruimte. De Gemeentewet voorschrijft alleen de verplichting dat minstens de naam van de gemeente/plaats zoals opgenomen in het Kadaster op topografische aanduidingen zichtbaar is. In de bestuurlijke overleggen kan de provincie Fryslân in haar rol van taalskipper gemeenten wijzen op de mogelijkheid om tweetalige borden te hanteren en het belang daarvan voor de Friese taal. De provincie Fryslân heeft op haar website een recente alfabetische lijst van alle plaatsnamen in de provincie Fryslân ter beschikking gesteld. Op deze lijst zijn zowel de Friese als Nederlandse plaatsnamen aangegeven. Een voorbeeld van deze gemeentelijke bevoegdheid in werking buiten de provincie Fryslân is zichtbaar in de provincie Limburg: ondanks dat Limburgs niet onder Deel III van het Handvest valt, hanteren een aantal gemeenten tweetalige plaatsnaamborden binnen hun geografische gemeenten.

In de bestuursafspraak is opgenomen dat wanneer Friestalige toponiemen door het bevoegd gezag officieel zijn vastgesteld, ook in de Basisregistratie Adressen en Gebouwen (of cadastrale systemen) alleen nog de Friestalige toponiemen gehanteerd worden. Het Kadaster zal voor een actueel bronregister zorgen zodat er alleen gebruik gemaakt wordt van de door het bevoegd gezag officieel vastgestelde Friestalige plaats- en waternamen. Echter de Friese gemeenten bepalen zelf hoe namen van woonplaatsen, adressen, topografische gebieden e.d. vastgelegd worden en registreren dit als bronhouder zelf in de eigen BAG. Het Kadaster neemt in de landelijke voorzieningen een kopie op van de gemeentelijke bron" (Rijksoverheid, 2019, p. 41).

5.3.1.6. Foarsjen fan oersetting- as tolketsjinsten (10.4.a)

Paragraaf 10.4.a, oer it foarsjen fan oersetting- as tolketsjinsten, waard yn de 5^e rapportaazje fan de KomEks fan 2016 beoardiele as 'ferfolle.' Yn it rapport wurdt net djipper yngien op dizze paragraaf (Committee of Experts on the Charter, 2016).

Yn de 6^e rapportaazje fan de KomEks wurdt dizze paragraaf ek beoardiele as ‘ferfolle.’ Der wurdt net djipper yngien op de paragraaf (Committee of Experts on the Charter, 2019).

Yn de 6^e periodike rapportaazje fan Nederlân komt dizze spesifieke paragraaf net oan bar (Rijksoverheid, 2019).

5.1.1.7. Fersiken fan Fryskpraters (10.4.c)

Paragraaf 10.4.c “oer it yngaan op fersiken fan Fryskpraters, dy’t wurkje by in publike tsjinst, om te wurkjen yn in plak dêr’t Frysk praat wurdt” (Buning-Oosten & Kuipers-Zandberg, 2018, p. 31), waard yn de 5^e rapportaazje fan de KomEks fan 2016 beoardiele as ‘net ferfolle.’ Yn de rapportaazje waard oanjûn dat de KomEks gjin relevante ynformaasje ûntfongan hie oer dizze paragraaf en dêrom bleau dizze paragraaf oanmurken as ‘net ferfolle.’ Ta beslút moedige de KomEks de Nederlânske autoriteiten oan om, foar sa fier as mooglik, it neilibjen te garandearjen fan fersiken fan Fryskpraters, dy’t wurkje by in publike tsjinst om te wurkjen yn in plak dêr’t it Frysk praat wurdt (Committee of Experts on the Charter, 2016).

Yn de 6^e rapportaazje fan de KomEks fan 2019 wurdt dûdlik dat it as it om dizze paragraaf giet, de situaasje minder wurden is. De KomEks beoardielet dizze paragraaf net langer mear as ‘net ferfolle’, mar freget om mear ynformaasje oangeande dit punt. De KomEks is nammentlik net ynformearre oer gefallen fan fersiken as ôfwizingen fan fersiken fan Fryskpraters, dy’t wurkje by in publike tsjinst, om te wurkjen yn in plak dêr’t Frysk praat wurdt (Committee of Experts on the Charter, 2019).

Yn de 6^e periodike rapportaazje fan Nederlân wurdt reagearre op it kommintaar fan de KomEks út harren 5^e rapportaazje fan 2016. De oerheid liket ek net bekend te wêzen mei fersiken op dit mêt:

“Tot op heden zijn er geen verzoeken bekend van Fries-sprekende ambtenaren om in een Friestalig gebied werkzaam te zijn. Mocht er sprake zijn van Fries-sprekende werk nemers in Rijksdienst die de voorkeur geven om in de provincie Fryslân te werken, dan kan op individuele basis gekeken kunnen worden in hoeverre aan deze maatregel invulling gegeven kan worden” (Rijksoverheid, 2019, p. 41).

5.1.1.8. Fryske farianten fan famyljenammen (10.5)

Paragraaf 10.5, oer it gebrûk fan Fryske farianten fan famyljenammen, waard yn de 5^e rapportaazje fan de KomEks beoardiele as ‘ferfolle.’ Der waard fierder net djipper yngien op dizze paragraaf (Committee of Experts on the Charter, 2016).

Dizze paragraaf wurdt yn de 6^e rapportaazje fan de KomEks fan 2019 ek beoardiele as ‘ferfolle’, súnder fierdere ynformaasje deroer te jaan (Committee of Experts on the Charter, 2019).

Yn de 6^e periodike rapportaazje fan Nederlân wurdt gjin spesifieke oandacht jûn oan dizze paragraaf (Rijksoverheid, 2019).

5.2. Gearfetting útkomsten artikel 10

Oer it algemien is de KomEks posityf oer it útfieren fan artikel 10. Sa is paragraaf 10.1.c, dy't har rjochtet op it brûken fan it Frysk troch administrative autoriteiten, yn de lêste rapportaazje fan de KomEks beoardiele wurden as 'ferfolle', wylst dizze paragraaf dêrfoar beoardiele waard as 'net ferfolle.' Ek binne der ferbetteringen as it giet om paragrafen 10.2.a oant en mei 10.2.e, dy't al oanmurken wienen as 'ferfolle.' De KomEks jout oan dat de ôfspraken yn de nije BFTK derfoar soargje dat it gebrûk fan it Frysk mei en binnen de oerheid sterk ferbettere is.

Paragraaf 10.4, "oer it yngaan op fersiken fan Fryskpraters, dy't wurkje by in publike tsjinst, om te warkjen yn in plak dêr't Frysk praat wurdt" (Buning-Oosten & Kuipers-Zandberg, 2018, p. 31), hâldt in negatyf oardiel fan de KomEks. Dit liket in leste paragraaf foar Nederlân te wêzen, sa as ek al bliken die út it DINGtiid-rapport fan 2018. Foar mear ynformaasje oer de skiednis fan dizze paragraaf, sjoch paragraaf 8.3, op side 32 fan it DINGtiid-rapport fan 2018.

Paragrafen dy't op it stuit noch net ûndertekene binne op dit mêd, binne:

"10.1 b. algemeen gebruikte ambtelijke teksten en formulieren voor de bevolking in de regionale taal of taal van een minderheid of in tweetalige versies beschikbaar te stellen;

10.3. Ten aanzien van openbare diensten verleend door de administratieve autoriteiten of andere personen die namens deze optreden, verplichten de Partijen zich ertoe, binnen het gebied waar de regionale taal of taal van een minderheid wordt gebruikt, overeenkomstig de situatie van elke taal en voor zover dit redelijkerwijze mogelijk is:

- a. te waarborgen dat de regionale taal of taal van een minderheid bij het verlenen van de dienst worden gebruikt; of
- b. gebruikers van een regionale taal of taal van een minderheid toe te staan dat zij een verzoek indienen en een antwoord ontvangen in deze taal; of
- c. gebruikers van een regionale taal of taal van een minderheid toe te staan dat zij een verzoek in deze taal indienen.

10.4 b. aanwerving en, waar nodig, opleiding van de vereiste ambtenaren;" (Council of Europe, 2010, p. 8).

6. Artikel 11: Media

De folgjende paragrafen op it mēd fan Media binne ûndertekene troch de Nederlânske oerheid:

"11.1. De Partijen verplichten zich ertoe, voor de gebruikers van de regionale taal of taal van een minderheid in de gebieden waar deze taal wordt gesproken, overeenkomstig de situatie van elke taal, voor zover de autoriteiten direct of indirect bevoegd zijn, bevoegdheden bezitten of een rol op dit terrein spelen en met eerbiediging van het beginsel van de onafhankelijkheid en autonomie van de media:

voorzover radio en televisie een openbare dienst zijn:

- *a (iii). voldoende voorzieningen te treffen opdat zendgemachtdigen programma's in de regionale taal of taal van een minderheid aanbieden;*
- *b (ii). het regelmatig uitzenden van radioprogramma's in de regionale taal of taal van een minderheid aan te moedigen en/of te vergemakkelijken;*
- *c (ii). het regelmatig uitzenden van televisieprogramma's in de regionale taal of taal van een minderheid aan te moedigen en/of te vergemakkelijken;*
- *f (ii). bestaande maatregelen voor financiële steun ook toe te passen op audiovisuele producties in de regionale taal of taal van een minderheid;*

11.2. De Partijen verplichten zich tot het waarborgen van de vrijheid van rechtstreekse ontvangst van radio- en televisieuitzendingen uit buurlanden in een taal die in identieke of soortgelijke vorm wordt gebruikt als een regionale taal of taal van een minderheid en zich niet te verzetten tegen de heruitzending van radio- en televisieprogramma's uit buurlanden in een dergelijke taal. Voorts verplichten zij zich ertoe erop toe te zien dat er geen beperkingen zullen worden opgelegd aan de vrijheid van meningsuiting en het vrije verkeer van informatie in de geschreven pers in een taal die in identieke of soortgelijke vorm wordt gebruikt als een regionale taal of taal van een minderheid. De uitoefening van de bovengenoemde vrijheden kan, aangezien deze plichten en verantwoordelijkheden met zich brengt, onderworpen zijn aan formaliteiten, voorwaarden, beperkingen of sancties die door de wet zijn voorgeschreven en noodzakelijk zijn in een democratische samenleving, in het belang van de nationale veiligheid, de territoriale integriteit of de openbare veiligheid, voor de preventie van wanorde of misdrijven, voor de bescherming van de volksgezondheid of de goede zeden, voor de bescherming van de reputatie of rechten van anderen, voor de preventie van de onthulling van in vertrouwen ontvangen informatie, of voor de handhaving van het gezag en de onpartijdigheid van de rechterlijke macht" (Council of Europe, 2010, p. 9).

6.1. Stân fan saken fan it ymplemintearjen – in update

Yn dizze update sil djipper yngien wurde op de konstatearre feroaringen yn de beoardieling fan dit artikel troch de Kommisje fan Eksperts fan de Rie fan Europa tusken 2016 en 2019. Foar de skiednis fan it ymplemintearjen fan artikel 11 wurdt ferwiisd nei haadstik 9 fan it rapport fan Buning-Oosten & Kuipers-Zandberg (2018).

6.1.1. Wat is der feroare?

Yn dit haadstik sil djipper yngien wurde op de feroaringen yn de beoardieling fan de KomEks tusken harren rapportaazjes fan 2016 en 2019 op it mêd fan artikel 11, oangeande Media. Yn tabel 5 wurdt skematysk oantsjut wat der per paragraaf feroare is yn de KomEks harren oardiel. Dérnei sil per paragraaf djipper yngien wurde op mooglike ûntwikkelingen.

Tabel 5: Oardiel fan de KomEks oer it ymplemintearjen fan de paragrafen fan artikel 11 (2016-2019), ratifisearre troch Nederlân

Evaluasje part III		2016	2019
Artikel 11: Media	11.1.a.iii - voorzieningen treffen opdat zendgemachtigden programma's in het Fries aanbieden		
	11.1.b.ii - aanmoedigen en/of vergemakkelijken van het regelmatig uitzenden van radioprogramma's in het Fries		
	11.1.c.ii - aanmoedigen en/of vergemakkelijken van het regelmatig uitzenden van televisieprogramma's in het Fries		
	11.1.f.ii - bestaande maatregelen voor financiële steun toepassen op audiovisuele producties in het Fries		
	11.2 - • waarborgen van de vrijheid van rechtstreekse ontvangst van radio- en televisieuitzendingen uit buurlanden in het Fries • zich niet verzetten tegen de heruitzending van radio- en televisieprogramma's uit buurlanden in het Fries • waarborgen van de vrijheid van meningsuiting en het vrije verkeer van informatie in de geschreven pers in het Fries		

net ferfolle	
KomEks freget mear ynformaasje	
foar in part ferfolle	
ferfolle	
ûndúdlik	

6.1.1.1. Finansjele stipe oan útstjoerders foar programma's yn it Frysk (11.1.a.iii)

Oer paragraaf 11.1.a.iii, oangeande “de finansjele stipe oan útstjoerders, sadat dy programma's meitsje kinne yn de minderheidstaal” (Buning-Oosten & Kuipers-Zandberg, 2018, p. 34), waard yn de 5^e rapportaazje fan de KomEks fan 2016 oanjûn dat der ‘mear ynformaasje’ nedich wie. Op it momint fan de 5^e monitoringssyklus is de KomEks troch de lokale autoriteiten op de hichte brocht fan feroaringen yn de mediasektor. Neist besunigingen op de begrutting hearden sy ek fan in nije struktuer foar de regionale omroppen troch in wiziging yn de Mediawet. Nederlân hat doe oanjûn dat der spesjale oandacht wêze soe foar Omrop Fryslân en dat de programmearring binnen de nieuwe struktuer ûnhinklik bliuwe soe. Dochs wie de oerheid harren bewust fan it feit dat de finansiering sintralisearre wurde soe en dat dat mooglik ynfloed hawwe soe op de programmearring. De KomEks beskriwt dat de fertstjintwurdigers fan de Fryskpraters en minsken dy't by Omrop Fryslân wurken oanjoegen besoarge te wêzen oer de effekten fan feroaringen yn de Mediawet en de gefolgen dy't dit hawwe soe foar it oanbod fan Fryske programma's.

De nije útfiering like net posityf te wêzen foar de oanwêzigens fan it Frysk yn de media, mar op it momint fan de 5^e rapportaazje, wie de Mediawet noch net klear, dêrom koe de KomEks noch gjin beslút nimme oer it útfieren fan dizze paragraaf. De KomEks trune der dêrnieist op oan om der foar te soargjen dat de posysje fan it Frysk yn de media net negatyf beynfloede wurde soe (Committee of Experts on the Charter, 2016).

Yn de 6^e rapportaazje fan de KomEks wurdt oanjûn dat de beoardieling fan dizze paragraaf gelyk bleau is yn fergelyk mei de 5^e rapportaazje. Dat wylst der wol in ferskil yn beoardieling liket te wêzen; nammentlik dat dizze paragraaf yn de 6^e rapportaazje fan de KomEks beoardiele wurdt as ‘ferfolle’ yn plak fan dat der oanjûn wurdt dat der ‘mear ynformaasje’ nedich is (Committee of Experts on the Charter, 2019). Yn de 6^e rapportaazje wurdt yngien op de situaasje oangeande it Frysk yn de media:

“Twee regionale kranten, het Friesch Dagblad en de Leeuwarder Courant, worden in Leeuwarden/Ljouwert uitgegeven en beide publiceren een klein aantal artikelen in het Fries. De omroepen bepalen de hoeveelheid media-aanbod in Fries. Op dit ogenblik is de taal aanwezig op radio, televisie en het internet. In 2017 is de eerder aangekondigde bezuiniging op de financiering van de regionale omroepen doorgevoerd. Omrop Fryslân, de enige Friese omroep, die de op één na hoogste kijkcijfers van alle regionale omroepen heeft en de enige regionale omroep is die programma’s in het Fries voor scholen uitzendt, werd getroffen door de financiële bezuinigingen. Omrop Fryslân heeft een eigen uitzendkanaal en ontvangt van de centrale en provinciale overheden regelmatig financiering in overeenstemming met het speciale beleid inzake de Friese publieke mediadiensten. Volgens het zesde periodieke verslag is de duur van de radio- en televisieprogramma’s, ondanks de bezuinigingen, aanzienlijk toegenomen. De televisiezender van Omrop Fryslân is in het hele land beschikbaar. Televisie- en radiozenders zijn online beschikbaar. Documentaire series in het Fries worden wekelijks op de nationale televisie uitgezonden” (Committee of Experts on the Charter, 2019, p. 14)

Yn de 6^e periodike rapportaazje fan Nederlân wurdt djipper yngien op de soargen fan de KomEks út de 5e rapportaazje. Om’t it wetsfoarstel net yntsjinne wurden is, is de KomEks yn de 6e rapportaazje mooglik ta it oardiel kommen dat dizze paragraaf no as ‘ferfolle’ aanmurken wurdt:

“Met ‘de nieuwe Mediawet’ wordt door het Adviescomité kennelijk gedoeld op het wetsvoorstel tot wijziging van de Mediawet 2008 (modernisering regionale publieke omroep). Dit wetsvoorstel is echter uiteindelijk niet bij de Tweede Kamer ingediend. Niettemin achten de Provincie Fryslân en de Rijksoverheid het gelet op o.a. de Wet gebruik Friese taal, het Europees Handvest voor Regionale Talen of Talen van Minderheden, het Kaderverdrag voor bescherming inzake nationale minderheden en het adviesrapport van de tijdelijke commissie borging Friese taal in de Media (2013) o.l.v. mr. R.J. Hoekstra van belang om de positie van de Friese taal in de media extra te waarborgen. Dat is gebeurd in de Bestuursafspraken Fries in de media 2016 (Stcrt. 2016, 68855). De afspraken in dit convenant zijn voor zover mogelijk en nog actueel overgenomen in de BFTK 2019-2023 die met ingang van 1 januari 2019 in werking is getreden.

Het convenant waarborgt de positie van de Friese taal in de media. Omrop Fryslân zendt uit in de Friese taal en heeft daarom een bijzondere taak voor het behoud, de bevordering, de

ontwikkeling, de overdracht en het levende gebruik van de Friese taal. Het convenant waarborgt een volwaardig, zelfstandig en breed programma- en media-aanbod in de Friese taal, dat op dagelijkse basis beschikbaar is op diverse mediaplatforms en dat in het mediabestel herkenbaar blijft. De financiering van Omrop Fryslân door het Rijk en de provincie is in het convenant vermeld en daarmee eveneens goed gewaarborgd. Daarnaast heeft de Omrop qua bedrijfsvoering ingespeeld op mogelijke financiële tegenslagen door het creëren van een flexibele schil.

Een eerdere ingeboekte bezuiniging van € 17 miljoen per jaar voor de regionale omroepen is ingegaan op 1 januari 2017. Iedere regionale omroep moet daaraan bijdragen. Deze bezuiniging geldt dus ook voor Omrop Fryslân. Met de regionale omroepen is afgesproken dat bij het invullen van de bezuiniging de programmering en de redacties zoveel mogelijk zullen worden ontzien. Samenwerking tussen de regionale omroepen is daarom bij de invulling van deze bezuiniging cruciaal. Wanneer de regionale omroepen plannen voor verdergaande samenwerking willen realiseren, kan daarbij een beroep op de vergoeding van gemaakte frictiekosten worden gedaan.

Het Rijk en de provincie kunnen zich alleen inspannen voor de Friese media op het gebied van financiën en het waarborgen van het belang van de Friese media. Zij mogen geen bemoeienis hebben met de vorm en inhoud van het media-aanbod. Op grond van de Mediawet 2008 bepalen de media-instellingen zelf de vorm en inhoud van hun media-aanbod. Dit betekent onder meer dat het Rijk en de provincie het gebruik van het Fries door media-instellingen niet kunnen verplichten. Het staat een media-instelling echter vrij om media-aanbod in het Fries te verzorgen. Het is niet mogelijk om invloed uit te oefenen op de inhoudelijke programmering van Friese media” (Rijksoverheid, 2019, p. 42).

6.1.1.2. Oanmoedigjen fan útstjoeringen yn it Frysk op radio en televyzje (11.1.b.ii &11.c.ii)

Dizze paragrafen binne rjochte op kommersjèle útstjoeringen op radio en telefyzje en binne yn de 5e rapportaazje fan de KomEks fan 2016 beide beoardiele as ‘net ferfolle.’ De KomEks jout yn dat rapport aan dat sy gjin spesifieke ynformaasje ûntfongen hienen oer dizze paragrafen. Wol binne sy op ‘e hichte brocht dat de Provinsje Fryslân in Frysk Mediafûns oprjochte hat om ynnovaasje yn de media en ûnderykssjoernalistyk te stimulearjen. Oant 2015 waard der jierliks sa’n 100.000 euro beskikber makke foar Frysktalige media. De KomEks is allinnich net op ‘e hichte brocht fan partikuliere radiostasjons of telefyzjekanalen dy’t yn it Frysk útstjoerden.

Yn de 6^e rapportaazje fan de KomEks wurdt oanjûn dat de beoardieling fan dizze paragrafen gelyk bleaun is yn fergelyk mei de 5^e rapportaazje. Dat wylst der wol in ferskil yn beoardieling liket te wêzen; nammentlik dat dizze paragrafen yn de 6^e rapportaazje fan de KomEks beoardiele wurde as ‘ferfolle’ yn plak fan dat der oanjûn wurdt dat se ‘net ferfolle’ binne. Fierder wurdt der yn de 6^e rapportaazje net djipper yngien op dizze spesifieke paragraaf (Committee of Experts on the Charter, 2019).

Yn de 6^e periodike rapportaazje fan Nederlân wurdt reaksje jûn op de konstatearringen fan de KomEks út harren 5^e rapportaazje:

“Omrop Fryslân is de media-instelling die media-aanbod over Fryslân en in het Fries verzorgt op zowel radio als televisie. In onderstaande tabel staat het budget van Omrop Fryslân en de

uitgezonden uren uiteengezet.

	2015	2016	2017	2018
<i>Jaarlijks budget</i>	€ 15.168.181	€ 15.480.432	€ 14.801.122	€ 14.612.725
<i>Radio-uitzendingen in uren</i>	8.395	8.395	8.760	8.760
<i>Televisie uitzendingen in uren</i>	993	1.960	1.600	1.600

De Mediawet 2008 bepaalt dat providers het radiokanaal en het televisiekanaal van Omrop Fryslân in ieder geval moeten doorgeven aan hun abonnees in de provincie Fryslân. Het televisiekanaal moet ook worden doorgegeven aan de abonnees in de aan de provincie Fryslân aangrenzende provincies. In de praktijk wordt het televisiekanaal van Omrop Fryslân door de twee grootste providers Ziggo en KPN echter in geheel Nederland doorgegeven. Daarnaast kunnen het radiokanaal en het televisiekanaal van Omrop Fryslân in heel Nederland ontvangen worden via de satelliet en online (via de website en app). Het radiokanaal van Omrop Fryslân kan ook via internetradio ontvangen worden. Verder produceert Omrop Fryslân een wekelijkse televisiedocumentaire genaamd Fryslân DOK. Deze documentaires, met Friese thema's worden op de nationale televisie uitgezonden. De documentaires zijn in het Fries en met ondertiteling in het Nederlands" (Rijksoverheid, 2019, pp. 42-43).

6.1.1.3. Finansjele stipe foar regionale audio-fisuele produksjes (11.1.f.ii)

Dizze paragraaf, dy't giet oer "de finansjele stipe foar regionale audio-fisuele produksjes" (Buning-Oosten & Kuipers-Zandberg, 2018, p. 34), wurdt yn de 5^e rapportaazje fan de KomEks fan 2016 beoardiele as 'ferfolle.' It rapport giet fierder net djipper yn op de paragraaf (Committee of Experts on the Charter, 2016).

Yn de 6^e rapportaazje fan de KomEks fan 2019, wurdt dizze paragraaf ek beoardiele as 'ferfolle.' De rapportaazje giet net djipper yn op de beoardieling (Committee of Experts on the Charter, 2019).

Yn de 6^e periodike rapportaazje fan Nederlân, wurdt dizze paragraaf ek net spesifyk behannele (Rijksoverheid, 2019).

6.1.1.4. Rjocht en boargjen fan Frysktalige media (11.2)

Paragraaf 11.2 waard yn de 5^e rapportaazje fan de KomEks fan 2016 beoardiele as 'ferfolle.' It rapport giet fierder net djipper yn op de paragraaf (Committee of Experts on the Charter, 2016).

Yn de 6^e rapportaazje fan de KomEks fan 2019, wurdt dizze paragraaf ek beoardiele as 'ferfolle.' De KomEks giet yn harren rapportaazje net djipper yn op de beoardieling (Committee of Experts on the Charter, 2019).

Yn de 6^e periodike rapportaazje fan Nederlân, wurdt dizze paragraaf ek net spesifyk behannele (Rijksoverheid, 2019).

6.2. Gearfetting útkomsten artikel 11

It docht blikken dat de KomEks yn de 6^e rapportaazje tefreden is oer de paragrafen 11.1.f.ii en 11.2, lykas yn harren 5^e rapportaazje fan 2016.

Oer de paragrafen 11.1.a.iii, 11.1.b.ii en 11.1.c.ii bestiet ûndúdlikens, om't der by dizze paragrafen yn de 6e rapportaazje oanjûn wurdt dat sy ferfolle binne en dat dat oardiel gelyk bleaun is aan de foargeande rapportaazje fan 2016, wylst dat net it gefal is.

De folgjende paragrafen binne noch net ûndertekene op dit mēd:

"11.1. e.

- i. *de oprichting en/of instandhouding van ten minste één krant in de regionale taal of taal van een minderheid aan te moedigen en/of te vergemakkelijken;*
- ii. *de regelmatige publikatie van kranteartikelen in de regionale taal of taal van een minderheid aan te moedigen en/of te vergemakkelijken;*
- g. *de opleiding van journalisten en andere medewerkers voor media die een regionale taal of taal van een minderheid gebruiken, te ondersteunen.*

11.3. *De Partijen verplichten zich ertoe te waarborgen dat de belangen van de gebruikers van een regionale taal of taal van een minderheid vertegenwoordigd zijn of dat deze in aanmerking worden genomen binnen de overeenkomstig de wet ingestelde organen die verantwoordelijkheid dragen voor het waarborgen van de vrijheid en het pluralisme van de media" (Council of Europe, 2010, pp. 9-10).*

7. Artikel 12: Kulturele aktiviteiten en fasiliteten

De folgjende paragrafen op it mēd fan kulturele aktiviteiten en fasiliteten binne ûndertekene troch de Nederlandânske oerheid:

"12.1. Met betrekking tot culturele activiteiten en voorzieningen - met name bibliotheken, vi- deotheken, culturele centra, musea, archieven, academies van wetenschappen, schouwburgen en bioscopen, alsmede letterkundige werken en filmprodukties, vormen van culturele uitingen in de volkstaal, festivals en de cultuurindustrie, met inbegrip van onder meer het gebruik van nieuwe technologieën - verplichten de Partijen zich ertoé, binnen het gebied waar deze talen worden gebruikt en voor zover de autoriteiten bevoegd zijn, bevoegdheden bezitten of een rol spelen op dit terrein:

- *a. soorten uitingen en initiatieven die eigen zijn aan een regionale taal of taal van een minderheid aan te moedigen en de verschillende mogelijkheden om toegang tot in deze talen geproduceerde werken te verkrijgen, te bevorderen;*
- *b. de verschillende mogelijkheden om in andere talen toegang te verkrijgen tot in een regionale taal of taal van een minderheid geproduceerde werken te bevorderen door vertaling, nasynchronisatie en ondertiteling, te steunen en te ontwikkelen;*
- *d. erop toe te zien dat de organen die verantwoordelijk zijn voor het organiseren of ondersteunen van diverse vormen van culturele activiteiten, de kennis en het gebruik van een regionale taal of taal van een minderheid integreren in de activiteiten waar- toe zij het initiatief nemen of waaraan zij ondersteuning bieden;*
- *e. maatregelen te bevorderen om te verzekeren dat de organen die verantwoordelijk zijn voor het organiseren of ondersteunen van culturele activiteiten, beschikken over personeel dat de betrokken regionale taal of taal van een minderheid, alsmede de taal of talen van de overige bevolking, volledig beheerst;*
- *f. te bevorderen dat vertegenwoordigers van de gebruikers van een bepaalde regio- nale taal of taal van een minderheid rechtstreeks deelnemen aan het bieden van voorzieningen en het plannen van culturele activiteiten;*
- *g. de oprichting aan te moedigen en/of te vergemakkelijken van een of meer organen die verantwoordelijk zijn voor het verzamelen en het bewaren van een exemplaar van in de regionale taal of taal van een minderheid geproduceerde werken en het presen- teren of publiceren daarvan;*
- *h. indien nodig, diensten voor vertaling en terminologisch onderzoek in het leven te roepen en/of te bevorderen en te financieren, met name ten einde passende adminis- tratieve, commerciële, economische, sociale, technische of juridische terminologie in elke regionale taal of taal van een minderheid in stand te houden en te ontwikkelen.*

11.2. Ten aanzien van andere gebieden dan die waar de regionale taal of taal van een minderheid van oudsher wordt gebruikt, verplichten de Partijen zich ertoé, indien het aantal gebruikers van een regionale taal of taal van een minderheid dit rechtvaardigt,

passende culturele activiteiten en voorzieningen in overeenstemming met het voor-gaande lid toe te staan, aan te moedigen en/of te bieden.

- 11.3. *De Partijen verplichten zich ertoe bij het voeren van hun buitenlandse cultuurbeleid een passende plaats te geven aan de regionale talen of talen van minderheden en de cultuur waarvan deze een uitingsvorm zijn”* (Council of Europe, 2010, p. 10).

7.1. Stân fan saken fan it ymplemintearjen – in update

Yn dizze update sil djipper yngien wurde op de konstatearre feroaringen yn de beoardieling fan dit artikel troch de Kommisje fan Eksperts fan de Rie fan Europa tusken 2016 en 2019. Foar de skiednis fan it ymplemintearjen fan artikel 12 wurdt ferwiisd nei haadstik 10 fan it rapport fan Buning-Oosten & Kuipers-Zandberg (2018).

7.1.1. Wat is der feroare?

Yn dit haadstik sil djipper yngien wurde op de feroaringen yn de beoardieling fan de KomEks tusken de rapportaazjes fan 2016 en 2019 op it mêd fan artikel 11, oangeande kulturele aktiviteiten en fasiliteten. Yn tabel 6 wurdt skematysk oantsjut wat der per paragraaf feroare is yn de KomEks harren oardiel. Dérnei sil per paragraaf djipper yngien wurde op mooglike ûntwikkelingen.

Tabel 6: Oardiel fan de KomEks oer it ymplemintearjen fan de paragrafen fan artikel 12 (2016-2019), ratifisearre troch Nederlân

Evaluasje part III		2016	2019
Artikel 12: Kulturele aktiviteiten en fasiliteteiten	12.1.a - aanmoedigen van de productie, reproductie en verspreiding van culturele werken in het Fries		
	12.1.b - bevorderen van de toegang in andere talen tot in het Fries geproduceerde werken door het steunen en ontwikkelen van vertaling, nasynchronisatie en ondertiteling		
	12.1.d - waarborgen dat de organen die verantwoordelijk zijn voor het organiseren of ondersteunen van culturele activiteiten, de kennis en het gebruik van het Fries integreren in de activiteiten waartoe zij het initiatief nemen of waaraan zij ondersteuning bieden		
	12.1.e - waarborgen dat de organen die culturele activiteiten organiseren of ondersteunen, beschikken over personeel dat het Fries volledig beheert		
	12.1.f - bevorderen dat vertegenwoordigers van de gebruikers van het Fries rechtstreeks deelnemen aan het bieden van voorzieningen en het plannen van culturele activiteiten		
	12.1.g - aanmoedigen en/of vergemakkelijken van de oprichting van een orgaan dat verantwoordelijk is voor het verzamelen en het bewaren van een exemplaar van in het Fries geproduceerde werken en het presenteren of publiceren daarvan		
	12.1.h - in het leven roepen en/of bevorderen en financieren van diensten voor vertaling en terminologisch onderzoek, met name ten einde administratieve, commerciële, economische, sociale, technische of juridische terminologie in het Fries in stand te houden en te ontwikkelen		
	12.2 - ten aanzien van andere gebieden dan die waar het Fries van oudsher wordt gebruikt, toestaan, aanmoedigen en aanbieden van culturele activiteiten en voorzieningen waarbij Fries wordt gebruikt		
	12.3 - bij het voeren van het buitenlandse cultuurbeleid een passende plaats geven aan het Fries en de cultuur waarvan het Fries een uitingsvorm is.	red	

net ferfolle	red
KomEks freget mear ynformaasje	grey
foar in part ferfolle	blue
ferfolle	green
ûndúdlik	yellow

7.1.1.1. Boargjen en befoarderjen fan kulturele aktiviteiten yn it Frysk (12.1.a oant en mei 12.1.h)

De paragrafen 12.1.a oant en mei 12.1.h waarden allegearre beoardiele as ferfolle yn de 5^e rapportaazje fan de KomEks fan 2016. It rapport giet fierder net djipper yn op de spesifieke paragrafen. Yn relaasje ta dizze paragrafen waard wol oanjûn dat de KomEks yn de 6^e periodike rapportaazje graach mear ynformaasje sjen wol oangeande de financiering fan kulturele ynstellingen (Committee of Experts on the Charter, 2016).

Yn de 6^e rapportaazje fan de KomEks fan 2019, wurde dizze paragrafen ek beoardiele as ‘ferfolle.’ De rapportaazje giet net djipper yn op de beoardielingen (Committee of Experts on the Charter, 2019). Wol wurdt der yngien op de situaasje op it mêd fan kulturele aktiviteiten en fasiliteteiten:

“De expertcommissie is verheugd dat het programma van Leeuwarden/Ljouwert als Culturele Hoofdstad van Europa in 2018 veel activiteiten in de Friese taal bevatte. Prominente Friese culturele instellingen worden gezamenlijk gefinancierd door de provinciale autoriteiten en het mi-

nisterie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap. Dit betreft het Friese theatergezelschap Tryater, onderzoeksinstituut Fryske Akademy en het Fries Letterkundig Museum en Documentatiecentrum Tresoar. Deze laatste instelling is voortgekomen uit de fusie van het provinciaal archief en de provinciale bibliotheek en is momenteel bezig met de digitalisering van haar volledige corpus van de Friese literatuur (circa 20.000 titels). Andere culturele instellingen, zoals het centrum voor Friese kunst en cultuur Keunstwurk en de instelling voor de bevordering van de Friese taal Afûk worden alleen door de Provincie ondersteund” (Committee of Experts on the Charter, 2019, p. 15).

Yn de 6^e periodike rapportaazje fan Nederlân, wurde dizze paragrafen net spesifyk behannele, mar wurdt der wol yngien op de fraach fan de KomEks út harren 5^e rapportaazje fan 2016 om mear ynsjoch te jaan yn de finansiering fan kulturele ynstellingen:

“In accordance with the Cultural Policy Act, the Dutch government guarantees a financial contribution to a wide and varied range of cultural institutions and programmes. The cultural institutions directly funded by central government form the main part of the so-called Basic National Infrastructure (BIS). The BIS guarantees subsidies for a four-year period. The criteria for public funding in the national basic infrastructure in the period 2017-2020 are artistic quality and geographical spread. Other criteria are cultural education and participation, and social value.

Cultural institutions wishing to apply for a position in the national basic infrastructure are required to submit an application to the Council for Culture [Raad voor Cultuur] The Council for Culture decides content-wise on which cultural institutions should be part of the BIS.

In 2006, the Ministry of Education, Culture and Science established a number of public cultural funds and provided them with public money. Each fund allocates money to cultural institutions or individual artists according to their specific aims. In addition to these subsidies, provinces and municipalities also award grants.

In het kader van de basinfrastructuur ontvangt het toneelgezelschap Tryater een subsidie per jaar EUR 1.600.000 in de periode 2017-2020. Het Letterenfonds ondersteunt Explore the North, een interdisciplinair productieplatform voor literatuur, taal en meertaligheid, om het noordelijke productieklimaat te versterken. Het platform ontvangt in de periode EUR 60.000 per jaar” (Rijksoverheid, 2019, p. 44)

7.1.1.2. Befoarderjen fan Fryske kulturele uteringen yn oare gebieten (12.2)

Paragraaf 12.2, dy’t giet oer it befoarderjen fan Fryske kulturele uteringen yn oare gebieten as dêr’t it Frysk tradisjoneel brûkt wurdt, waard yn de 5^e rapportaazje fan de KomEks beoardiele as ‘ferfolle.’ Dêrom waard der net djipper yngien op dizze paragraaf (Committee of Experts on the Charter, 2016).

Yn de 6^e rapportaazje fan de KomEks fan 2019, wurde de paragrafen ek beoardiele as ‘ferfolle.’ De rapportaazje giet net djipper yn op de beoardielingen (Committee of Experts on the Charter, 2019).

Ek yn de 6^e periodike rapportaazje fan Nederlân, wurdt dizze paragraaf net spesifyk behannele (Rijksoverheid, 2019).

7.1.1.3. Oanwêzigens Frysk yn kultureel bûtenlânbelied (12.3)

Paragraaf 12.3 oangeande de “oanwêzigens yn it kultureel bûtenlânbelied” (Buning-Oosten & Kuipers-Zandberg, 2018, p. 40), wurdt yn de 5^e rapportaazje fan de KomEks fan 2016 beoardiele as ‘net ferfolle.’ De KomEks is ta dy konklúzje kaam om’t it yn harren 4^e rapportaazje fan 2012 oantrune waard om de Fryske taal en kultuer yn it bûtenlân te presintearjen. Om’t der yn de dêropfolgjende, 5^e periodike rapportaazje fan Nederlân gjin ynformaasje jûn waard op dit mêt, kaam de KomEks yn harren 5^e rapportaazje fan 2016 ta de konklúzje dat der gjin aktiviteiten op dit mêt ûndernommen wienen. Dêrom fûnen sy dizze paragraaf noch hieltyd ‘net ferfolle’ en hawwe sy der wer op oantrune om de Fryske taal en kultuer yn it bûtenlân te presintearjen (Committee of Experts on the Charter, 2016).

Yn de 6^e rapportaazje fan de KomEks wurdt de paragraaf beoardiele as ‘ferfolle.’ De KomEks is ta dit beslút kommen om’t it Frysk mominteel promoate wurdt as yntegraal ûnderdiel fan it kulturele erfgoed fan Nederlân by offisjele eveneminten bûten Nederlân (Committee of Experts on the Charter, 2019). Yn de rapportaazje wurdt koart yngien op de situaasje op dit mêt:

*“De provincie Fryslân ondersteunt een scala aan innovatieve projecten die de Friese cultuur en taal bevorderen, zoals de app en het boekje Taal fan it hert (*Taal van het hart*) met informatie over de Friese cultuur en taal, de “Friese Google Translate Week” waarin honderden vrijwilligers werden gemobiliseerd en die uiteindelijk leidde tot het opnemen van het Fries in Google Translate, en het tweeaarlijks Frestalig songfestival voor jongeren SjONG, met een prijs voor het beste YouTube-filmpje. Ook culturele activiteiten maken deel uit van de Friese grensoverschrijdende contacten, bijvoorbeeld met Friese gemeenschappen in Duitsland. Het Friese theater in Leeuwarden/Ljouwert heeft contacten met Sami-gemeenschappen in de Scandinavische landen, waar ook talen van minderheden worden gesproken die worden beschermd door het Handvest. De Friese cultuur wordt door de Nederlandse ambassades gepromoat als onderdeel van de publieksdiplomatie en cultuurbeleid” (Committee of Experts on the Charter, 2019, p. 15).*

Yn de 6^e periodike rapportaazje fan Nederlân wurdt ek ferklearre wat der op dit mêt dien wurdt:

“De Provincie Fryslân is lid van het Europese Network to Promote Linguistic Diversity (NPLD), een belangrijke Europese platformorganisatie waar gebieden en regio’s waar een minderheids- of regionale taal in gebruik is lid van zijn. Binnen dit platform heeft de provincie meerdere malen de voorzittersrol vervuld. Het platform wordt door de provincie actief gebruikt om kennis rondom meertaligheid te delen en daar waar mogelijk samen op te trekken. Zo is er vanuit het NPLD actief meegewerk aan het tot stand komen van de door de Raad van Europa recent (februari 2019) gepubliceerde document ‘Classroom activities’

Er zijn bovendien vanuit de provincie Fryslân veel en diverse contacten tussen Nederlandse en Duitse Friezen. De InterFriese Raad is hier instrumenteel in. Het biedt diverse maatschappelijke

organisaties de gelegenheid tot uitwisseling op de terreinen van bijvoorbeeld geschiedenis, cultuur en taal. In de nieuwe bestuursafspraak Friese taal en cultuur zal mogelijk ook ingezet worden op versterking en verdere institutionalisering van interfriese contacten tussen de provincie Fryslân en Duitse deelstaten. Gedurende de looptijd van de bestuursafspraak zal in het bijzonder gekeken worden naar de mogelijkheden om uitwisselingen en samenwerking tussen de Friese taalgebieden in Nederland en Duitsland (en de Waddenregio) uit te gaan voeren.

Er zijn vanuit de Fryske Akademy/Mercator (Leeuwarden), de universitaire opleidingen Fries aan de RUG (Groningen) diverse contacten met instellingen en organisaties zoals het Nordfriisk Instituut (Bräist/Bredstedt), de Ostfriesische Landschaft (Aurich) en de universiteit in Kiel.

In 2018 was Leeuwarden culturele hoofdstad van Europa. Deze benoeming heeft culturele uitwisseling en toerisme gegenereerd voor de provincie Fryslân en de gemeente Leeuwarden. Hierbij zijn vele internationale contacten opgedaan. Binnen Leeuwarden-Fryslân 2018 is het project "Lân fan taal" opgezet. Het uitgangspunt van Lân fan taal was je taal vieren in een vrijstaat. Vele instituten en personen in Fryslân en daarbuiten werkten samen om de diversiteit van taal een toekomst te geven.

In de nieuwe BFTK zijn afspraken gemaakt over de betrekking van de Friese taal en cultuur bij het Nederlandse buitenlandbeleid. De Friese taal en cultuur moet een duidelijke plaats krijgen in het voorlichtingsbeleid van de Nederlandse ambassades over de taal en cultuur van Nederland. In het berichtenverkeer van het ministerie van Buitenlandse Zaken wordt zo gedurende de looptijd van de BFTK (2019-2023) twee keer een instructie gestuurd aan de Publieksdiplomatie en Culturele Zakenafdelingen van alle Nederlandse ambassades om de wettelijke plaats van de Friese taal en cultuur onder de aandacht te brengen. Nederlandse ambassades worden met deze instructies aangemoedigd met de wettelijke plaats van de Friese taal en cultuur in publieksdiplomatie en cultuurbeleid rekening te houden. Adhoc kan het punt aangaande Friese taal en cultuur ook meegenomen worden in de zogenaamde terugkomdagen en professionalisering van de cultuurattaches.

Het kenniscentrum Tresoar in Leeuwarden is verbonden met meerdere Europese organisaties. Het Theater in Leeuwarden heeft banden met Lapland, een regio waar ook minderheidstalen beschermd onder het Handvest worden gesproken.

Raad voor Cultuur pleit voor het aankomende cultuurbeleid (2021-2024) voor een regionale culturele infrastructuur. Met de opname van een regionale culturele infrastructuur in het landelijke cultuurbestel wil de Raad voor Cultuur dat er meer erkennung en financiering komt voor het culturele aanbod in de regio. In het huidige nationale cultuurbestel is er een aantal organisaties opgenomen die de Friese taal en cultuur uitdragen, zoals Tryater en Tresoar. Tryater is een professioneel theater met Friese wortels. Tryater wordt beoordeeld met inachtneming van de uitgangspunten van de Rijksnota cultuurbeleid. De beoordeling vindt plaats door de Raad voor Cultuur. Frysk Letterkundich Museum en Dokumentaasjesintronum FLMD is onderdeel van Tresoar.

De Rijksfondsen binnen het Internationaal Cultuurbeleid stimuleren en ondersteunen ook internationale projecten vanuit instellingen in de regio. Het Nederlands letterenfonds besteedt in zijn activiteiten tevens aandacht aan de Friestalige literatuur. Werkbeurzen voor auteurs en vertalers van het fonds zijn ook toegankelijk voor Friese schrijvers.

Daarnaast stimuleert Fonds voor cultuurparticipatie met de subsidieregeling ‘talent in de regio’ culturele projecten die ook gerelateerd kunnen zijn aan de Friese taal” (Rijksoverheid, 2019, pp. 44-45).

7.2 Gearfetting útkomsten artikel 12

De KomEks is tefreden oer it útfieren fan dit artikel troch Nederlân, want yn harren lêste rapportaazje fan 2019 binne nammentlik alle paragrafen beoardiele as ‘ferfolle.’

Ek paragraaf 12.3, oangeande de “oanwêzigens yn it kultureel bûtenlânbelied” (Buning-Oosten & Kuipers-Zandberg, 2018, p. 40), is no beoardiele as ‘ferfolle.’ Mooglik om’t der yn de 6^e periodike rapportaazje fan Nederlân detaillearre yngien wurdt op dizze paragraaf. Mooglik wie der yn der foargeande jierren net genoch ynformaasje beskikber, wêrtroch dizze paragraaf doe as negatyf beoardielt waard.

Dat Nederlân yn it ferline net altyd rapportearre oer bepaalde paragrafen en dat dit faak late ta it werheljen fan it advys fan it foarige evaluaasjerapport, waard konstatearre yn it DINGtiid-rapport fan 2018. Sjoch foar mear ynformaasje deroer op side 12 fan dat rapport.

Alle paragrafen yn artikel 12 binne ûndertekene.

8. Artikel 13: Ekonomysk en sosjaal libben

Op it mêd fan ekonomysk en sosjaal libben binne de folgjende paragrafen troch de Nederlânske oerheid ûndertekene:

"13.1. Met betrekking tot economische en sociale activiteiten verplichten de Partijen zich ertoe in het hele land:

- *a. uit hun wetgeving alle bepalingen te verwijderen waardoor gerechtvaardigde redenen het gebruik van een regionale taal of taal van een minderheid wordt verboden of beperkt in documenten met betrekking tot het economische of sociale leven, met name in arbeidsovereenkomsten en in technische documenten zoals gebruiksaanwijzingen voor produkten of apparaten;*
- *c. zich te verzetten tegen praktijken gericht op ontmoediging van het gebruik van een regionale taal of taal van een minderheid in verband met economische of sociale activiteiten;*
- *d. het gebruik van een regionale taal of taal van een minderheid met andere dan de in de voorgaande letters genoemde middelen te vergemakkelijken en/of aan te moedigen.*

13.2. Met betrekking tot economische en sociale activiteiten verplichten de Partijen zich ertoe, voor zover de autoriteiten daartoe bevoegd zijn, binnen het gebied waar de regionale taal of taal van een minderheid wordt gebruikt en voor zover dit redelijkerwijze mogelijk is:

- *b. in de rechtstreeks onder hun toezicht staande economische en sociale sectoren (overheidssector) activiteiten te organiseren ter bevordering van het gebruik van een regionale taal of taal van een minderheid;*
- *c. te waarborgen dat sociale voorzieningen zoals ziekenhuizen, bejaardentehuizen en andere tehuizen de mogelijkheid bieden om personen die een regionale taal of taal van een minderheid gebruiken en die op grond van een slechte gezondheid, ouderdom of om andere redenen zorg behoeven, in hun eigen taal te ontvangen en te behandelen; (Council of Europe, 2010, pp. 10-11).*

8.1. Stân fan saken fan it ymplemintearjen – in update

Yn dizze update sil djipper yngien wurde op de konstatearre feroaringen yn de beoardieling fan dit artikel troch de Kommissie fan Eksperts fan de Rie fan Europa tusken 2016 en 2019. Foar de skiednis fan it ymplemintearjen fan artikel 13 wurdt ferwiisd nei haadstik 11 fan it rapport fan Buning-Oosten & Kuipers-Zandberg (2018).

8.1.1. Wat is der feroare?

Yn dit haadstik sil djipper yngien wurde op de feroaringen yn de beoardieling fan de KomEks tusken harren rapportaazjes fan 2016 en 2019 op it mêd fan artikel 13, oangeande ekonomysk en sosjaal libben. Yn tabel 7 wurdt skematysk oantsjut wat der per paragraaf feroare is yn it oardiel fan de KomEks. Dêrnei sil per paragraaf djipper yngien wurde op mooglike ûntwikkelingen.

Tabel 7: Oardiel fan de KomEks oer it ymplemintearjen fan de paragrafen fan artikel 13 (2016-2019), ratifisearre troch Nederlân

Evaluasje part III		2016	2019
Artikel 13: Ekonomysk en Sosjaal libben	13.1.a - uit de wetgeving alle bepalingen verwijderen waardoer zonder gerechtvaardigde redenen het gebruik van het Fries wordt verboden of beperkt in documenten met betrekking tot het economische of sociale leven, met name in arbeidsovereenkomsten en in technische documenten zoals gebruiksaanwijzingen voor producten of apparaten		
	13.1.c - zich verzetten tegen praktijken gericht op ontmoediging van het gebruik van het Fries in verband met economische of sociale activiteiten		
	13.1.d - vergemakkelijken en/of aanmoedigen van het gebruik van het Fries in het economisch en sociaal leven		
	13.2.b - organiseren in de overheidssector van activiteiten ter bevordering van het gebruik van het Fries		
	13.2.c - waarborgen dat sociale voorzieningen zoals ziekenhuizen, bejaardentehuizen en tehuizen de mogelijkheid bieden om het Fries te gebruiken		

net ferfolle	
KomEks freget meer ynformaasje	
foar in part ferfolle	
ferfolle	
ûndúdlik	

8.1.1.1. Rjocht brûken Frysk yn it ekonomysk en sosjaal libben (13.1.a oant en mei 13.1.d)

De paragrafen 13.1.a oant en mei 13.1.d waarden beoardiele as ‘ferfolle’ yn de 5^e rapportaazje fan de KomEks fan 2016. Der wurdt net djipper yngien op dizze paragrafen yn it rapport (Committee of Experts on the Charter, 2016). Yn de 6^e rapportaazje fan de KomEks fan 2019 wurde dizze paragrafen ek beoardiele as ‘ferfolle.’ Der wurdt gjin ekstra ynformaasje jûn oer dizze paragrafen yn it rapport (Committee of Experts on the Charter, 2019).

Yn de 6^e periodike rapportaazje fan Nederlân komme dizze paragrafen ek net oan bar (Rijksoverheid, 2019).

8.1.1.2. Aktiviteiten om it brûken fan it Frysk yn de publike sektor te befoarderjen (13.2.b)

Yn de 5^e rapportaazje fan de KomEks fan 2016, waard dizze paragraaf, oangeande “it organisearjen fan aktiviteiten om it brûken fan it Frysk yn de publike sektor te befoarderjen” (Buning-Oosten & Kuipers-Zandberg, 2018, p. 45) beoardiele as ‘foar in part ferfolle.’

Der wurdt yn de 5^e rapportaazje fan de KomEks oanjûn dat dizze paragraaf ek al sa beoardiele waard yn harren 4^e rapportaazje en dat de KomEks de Nederlânske oerheid doe oantrune hat om de ekonomieske en sosjale sektoaren dy’t relevant wêze kinne foar dizze paragraaf, te identifisearjen. Dêrnei is dêr net op yngien yn de 5^e periodike rapportaazje fan Nederlân en dêrom bleau de KomEks yn harren 5^e rapportaazje fan 2016 by de beoardieling dat dizze paragraaf ‘foar in part ferfolle’ wie. Sy trúnje dan wer oan op it identifisearjen fan ekonomieske en sosjale sektoaren dy’t relevant wêze kinne foar dizze paragraaf (Committee of Experts on the Charter, 2016).

Yn de 6^e rapportaazje wurdt dizze paragraaf wer beoardiele as ‘foar in part ferfolle’ (Committee of Experts on the Charter, 2019). Der wurdt net djipper yngien op dizze beoardieling, mar al op de situaasje oangeande dit ûnderwerp:

“In de BFTK en de Wet Maatschappelijke Ondersteuning zijn diverse afspraken over het gebruik van het Fries in het economische en sociale leven opgenomen. De BFTK stimuleert bedrijf-

ven in Fryslân om de taal te gebruiken in hun externe communicatie en om hun identiteit als Friese bedrijven te versterken. In 2019 startte de provinciale overheid een onderzoek naar de toegevoegde waarde van de Friese taal in het bedrijfsleven, waarbij dit gebied als een nieuw sleutelgebied in het taalbeleid wordt gezien. Het eindverslag zal volgens plan in maart 2020 worden gepubliceerd. Tot nu toe hebben meer dan 4000 MKBbedrijven een werkgelegenheidsvragenlijst ingevuld. De helft ervan gaf aan dat kennis van het Fries (begrijpen en spreken) een rol speelde bij de selectie van hun personeel. Het Fries wordt veel gebruikt in de bouwsector, de delfstoffenwinning, de financiële sector, de handel en de reparatiesector, maar wordt minder gebruikt in de horeca en in de ICT. Hoe kleiner het bedrijf, hoe belangrijker het gebruik van de regionale taal. In de hele provincie Fryslân, inclusief de eilanden, wordt gemiddeld in meer dan 47% van de bedrijven Fries gesproken (in zes gemeenten in Noord-Fryslân bijvoorbeeld wordt is meer dan 80% van de bedrijven Fries gebruikt, met een maximum van 88% in Dantumadiel; in het midden van de provincie, van 70% in Opsterland tot 41% in Leeuwarden/Ljouwert, en in het noorden van 63% in Waadhoeke tot 3% op het eiland Terschelling). In overeenstemming met de onlangs gewijzigde regelgeving voor belastingen en douane mogen Friese instellingen van algemeen nut nu verantwoording afleggen over hun financiën en activiteiten in het Fries" (Committee of Experts on the Charter, 2019, p. 15)

Yn de 6^e periodike rapportaazje fan Nederlân wurdt al reagearre op it kommintaar fan de KomEks út harren 5^e rapportaazje fan 2016. De Nederlânske oerheid jout oan op it stuit gjin ekonomyske en sosjale faktoaren beneame te kinnen dy't relevant binne foar dizze paragraaf:

"Er zijn niet direct economische en sociale factoren te benoemen die relevant zijn voor dit lid. In de bestuursafspraak zijn opnieuw afspraken opgenomen over dat bedrijven in de provincie Fryslân gestimuleerd worden om in externe communicatie het Fries te gebruiken en het daarmee zichtbaarder te maken. Er zal verder gewerkt worden aan de verbetering van de positie van het Fries in het economische domein. Met behulp van o.a. kennissessies wordt de meerwaarde van de Friese taal, cultuur en identiteit voor het bedrijfsleven inzichtelijk gemaakt. Het doel van deze kennissessies is om ondernemers de mogelijkheden te laten zien om hun identiteit als Fries bedrijf te versterken. Gedurende deze bestuursafspraak zal hierbij het bij het taalbevorderingsinstituut ondergebrachte Stipepunt Frysk een rol spelen. Ook zal vanuit de provincie Fryslân dit jaar onderzoek opgezet worden naar de plaats van het Fries in het bedrijfsleven. Op basis van goede praktijkvoorbeelden zal er zo in de toekomst nieuw beleid gemaakt kunnen worden" (Rijksoverheid, 2019, p. 46).

8.1.1.3. Mooglikheid om yn it Frysk behannele te wurden yn soarchynstellingen (13.2.c)

Paragraaf 13.2.c. dy't "stelt dat it mooglik wêze moet foar Fryskpraters om yn de eigen taal behannele te wurden yn soarchynstellingen" (Buning-Oosten & Kuipers-Zandberg, 2018, p. 46), waard yn de 5e rapportaazje fan de KomEks beoardiele as 'foar in part ferfolle.' Yn dy rapportaazje waard oanjûn dat dizze paragraaf yn de 4e rapportaazje fan de KomEks ek beoardiele waard as 'foar in part ferfolle' en dat de KomEks mear ynformaasje hawwe woe oer de praktykske útfiering fan dizze paragraaf.

Dérneist gie de KomEks yn op it feit dat neffens de 5e periodike rapportaazje fan Nederlân de provinsje Fryslân him ta doel steld hie dat der yn de soarch- en wolwêzensektor yn Fryslân in yntegraal taalbelied fierd wurdt.

Ek waard it projekt ‘Frysk yn ‘e Soarch’ neamd, dat oant 2018 rinne soe. By harren besite oan Fryslân is de KomEks doe ek ynformearre dat der no gjin wet- en regeljouwing is dy’t freget om it brûken fan it Frysk yn de súnensoarch. It Frysk wurdt wol brûkt, faak yn lytsere plakken, mar it brûken derfan wurdt net algemien garandearre. De KomEks hearde by harren besite ek fan fertsjintwurdigers fan it Frysk, dat yn guon gefallen it gebrûk fan it Frysk ûntmoedige waard. Dêrop frege de KomEks aan de Nederlânske oerheid om dûdlik te meitsjen oft it Nederlânsk op guon mèden ferplichte is.

Ek rjochte de KomEks harren yn de 5e rapportaazje fan 2016 op it aanbieden fan Frysk as karkas yn de beropsoplieding foar de soarch yn it skoaljier fan 2015-2016. Dat waard dien op inisjatyf fan de ûnderwiisinstellingen en der waarden Fryske lessen oanbean foar 3 oeren yn de wike, ien semester lang. De KomEks joech aan tefreden te wêzen oer dit inisjatyf.

De KomEks neamde dêrneist dat op it mêd fan dizze paragraaf in strukturearre oanpak nedich is mei dûdlike juridyske rjochtslinien dy’t de mooglikheid ta it brûken fan it Frysk garandearje kin. In personelsbelied, ynklusyf foarskriften foar de relevante kwalifikaasjes, rekkening hâldend mei de kennis fan it Frysk. Ek soenen der foarsjenningen wêze moatte foar personiel om harren taalfearnigens yn it Frysk te ferbetterjen. Dêrneist sil der foar soarge wurde moatte dat it personiel belutsen wurdt by de mooglikheid om it Frysk te brûken.

Sjoen it noch net optimaal útfieren fan dizze paragraaf, konkludearre de KomEks yn harren 5^e rapportaazje dat dizze paragraaf ‘foar in part ferfolle’ wie. It moedige de Nederlânske oerheid oan om dêr struktureel belied fan te meitsjen om der foar te soargjen dat Fryskpraters yn harren eigen taal behannele wurde kinne yn soarchnstellingen (Committee of Experts on the Charter, 2016).

Yn de 6^e rapportaazje fan de KomEks fan 2019 wurdt de paragraaf wer beoardiele as ‘foar in part ferfolle.’ Der wurdt yn it rapport djipper yngien op de situaasje oangeande dizze spesifieke paragraaf:

“Fries wordt veel gebruikt in de zorg, wat leidt tot verbetering van de medische dienstverlening. De visie voor 2030 heeft tot doel de situatie van Fries in de zorg verder te versterken, waarbij verschillende maatregelen zijn opgenomen, zoals de mogelijkheid om in het Fries contact op te nemen met zorginstellingen en gemeenten over gezondheidsvraagstukken. Het doel van het lopende project “Frysk yn ‘e soarch” is om Fries als vanzelfsprekend te gebruiken. Het project betreft de kraamzorg, consultatiebureaus, ziekenhuizen, verpleeghuizen, huisartsen, alarmcentrales en thuiszorg verstrekt onder de WMO” (Committee of Experts on the Charter, 2019, p. 15).

Ek wurdt dit ûnderwerp oanhelle yn de KomEks harren oanbefellings fan 2019. Sy jouwe nammentlik as oanbefelling it gebrûk fan it Frysk yn de súnensoarch te fuortsterkjen, sawol yn de âldereinsoarch as yn de sikehuizen (Committee of Experts on the Charter, 2019).

Yn de 6^e periodike rapportaazje fan Nederlân wurdt reaksje jûn op it kommintaar fan de KomEks út de 5^e rapportaazje fan 2016:

“In de nieuwe BFTK zijn een aantal afspraken opgenomen met betrekking tot Frysk in de zorg. Het project ‘Frysk yn ‘e soarch’ wordt voortgezet. Hier zal o.a. ingezet worden op zichtbaarheid en vanzelfsprekendheid van het gebruik van de Friese taal in de zorg. Het project zet o.a.

in op kraamhulp, consultatiebureaus, ziekenhuizen, verpleeghuizen, huisartsen, de meldkamer en WMOthuiszorg. Bij contacten met verpleeghuizen zal gekeken worden in hoeverre er een relatie gelegd kan worden met het opnemen van het Fries in het kwaliteitskader. Hiervoor wordt in overleg gegaan met gemeenten, die verantwoordelijk zijn voor de uitvoering van de WMO, de inkoop van zorg en de contacten met de zorgverzekeraars.

Gedurende de looptijd van deze bestuursafspraak wordt onderzocht door de provincie of het mogelijk is het belang van het gebruik van de moedertaal of het taalbewustzijn in het curriculum van verschillende zorg- en welzijn opleidingen op hbo-niveau op te nemen (naast het mbozorgonderwijs).

Er zal in de looptijd van deze bestuursafspraak worden nagegaan door de provincie, zo nodig middels een pilot, in hoeverre het mogelijk is om in overleg met het ministerie van VWS tweetaalige animatiefilmpjes in alle Friese ziekenhuizen in te zetten. Hiervoor zal eerst in kaart gebracht worden welke Friestalige hulpmiddelen voor zorginstellingen reeds bestaan en aan welke hulpmiddelen eventuele behoefte bestaat bij Friese ziekenhuizen” (Rijksoverheid, 2019, pp. 46-47)

8.2 Gearfetting útkomsten artikel 13

Part ien fan dit artikel giet goed; de KomEks oardielet dêr posityf oer. Diel twa fan artikel 13 is noch net beoardiele as ‘ferfolle.’ De KomEks wol dat de Nederlânske oerheid oanjout hokker ekonomieske en sosjale sektoaren relevant wêze kinne foar paragraaf 13.2.b. Dérneist trunet de KomEks derop aan om it gebrûk fan it Frysk yn de sûnenssoarch te fuortsterkjen, sawol yn de âldereinsoarch as yn de sikehuizen, sadat it útfieren fan paragraaf 13.2.c ek ferbetteret.

Op dit mêt binne de folgjende paragrafen noch net ûndertekene:

“13.1 b. te verbieden dat in de interne voorschriften van ondernemingen en in particuliere documenten clausules worden opgenomen die het gebruik van een regionale taal of taal van een minderheid, althans tussen gebruikers van dezelfde taal, uitsluiten of beperken;

13.2 a. in hun financiële voorschriften en voorschriften betreffende het bankwezen bepalingen op te nemen waardoor, door middel van met de handelspraktijk verenigbare procedures, het gebruik van een regionale taal of taal van een minderheid wordt mogelijk gemaakt bij het opstellen van betalingsopdrachten (cheques, wissels, enz.) of andere financiële documenten of, waar passend, de toepassing van zulke bepalingen te waarborgen;

d. met passende middelen te verzekeren dat veiligheidsinstructies tevens in een regionale taal of taal van een minderheid worden gesteld;

e. ervoor te zorgen dat door de bevoegde autoriteiten verstrekte informatie betreffende de rechten van consumenten in de regionale taal of taal van een minderheid beschikbaar is” (Council of Europe, 2001, p. 11).

9. Artikel 14: Grinskrusende útwikselingen

Op it mêd fan grinskrusende útwikselingen binne de folgjende paragrafen ûndertekene troch de Nederlânske oerheid:

“14. De Partijen verplichten zich ertoé:

- *de bestaande bilaterale of multilaterale overeenkomsten met de Staten waar dezelfde taal in identieke of soortgelijke vorm wordt gebruikt toe te passen, of indien nodig te streven naar het sluiten van zulke overeenkomsten, op zodanige wijze dat contacten tussen de gebruikers van dezelfde taal in de betrokken Staten op het gebied van cultuur, onderwijs, informatie, beroepsopleiding en permanente educatie worden bevorderd;*
- *b. ten behoeve van regionale talen of talen van minderheden de samenwerking over de grens heen, met name tussen regionale of plaatselijke autoriteiten in wier gebied dezelfde taal in identieke of soortgelijke vorm wordt gebruikt, te vergemakkelijken en/of te bevorderen” (Council of Europe, 2010, p. 11).*

9.1. Stân fan saken fan it ymplemintearjen – in update

Yn dizze update sil djipper yngien wurde op de konstatearre feroaringen yn de beoardieling fan dit artikel troch de Kommisje fan Eksperts fan de Rie fan Europa tusken 2016 en 2019. Foar de skiednis fan it ymplemintearjen fan artikel 14 wurdt ferwiisd nei haadstik 12 fan it rapport fan Buning-Oosten & Kuipers-Zandberg (2018).

9.1.1. Wat is der feroare?

Yn dit haadstik sil djipper yngien wurde op de feroaringen yn de beoardieling fan de KomEks tusken harren rapportaazjes fan 2016 en 2019 op it mêd fan artikel 14, oangeande grinskrusende útwikselingen. Yn tabel 8 wurdt skematysk oantsjut wat der per paragraaf feroare is yn de KomEks harren oardiel. Dérnei sil per paragraaf djipper yngien wurde op mooglike úntwikkelingen.

Tabel 8: Oardiel fan de KomEks oer it ymplemintearjen fan de paragrafen fan artikel 14 (2016-2019), ratifisearre troch Nederlân

Evaluasje part III		2016	2019
Artikel 14: Grinskrusende útwikselingen	14.a - toepassen van bilaterale of multilaterale overeenkomsten met de Staten waar het Fries in identieke of soortgelijke vorm wordt gebruikt, of het sluiten van zulke overeenkomsten, op zodanige wijze dat contacten tussen de gebruikers van het Fries in de betrokken Staten op het gebied van cultuur, onderwijs, informatie, beroepsopleiding en permanente educatie worden bevorderd		
	14.b - ten behoeve van het Fries, het vergemakkelijken en/of bevorderen van de samenwerking over de grens heen, met name tussen regionale of plaatselijke autoriteiten in wier gebied het Fries in identieke of soortgelijke vorm wordt gebruikt		

net ferfolle	
KomEks freget mear ynformaasje	
foar in part ferfolle	
ferfolle	
ûndúdlik	

9.1.1.1. Kontakten en útwikseling mei gebieten dêr't in fariant fan it Frysk brûkt wurdt (14.a)

Yn de 5^e rapportaazje wurdt paragraaf 14.a. oangeande kontakten en útwikseling mei oare gebieten dêr't in fariant fan it Frysk brûkt wurdt, beoardiele as 'ferfolle.' Der wurdt fierder net djipper yngien op dizze paragraaf (Committee of Experts on the Charter, 2016).

Yn de 6^e rapportaazje is de beoardieling fan dizze paragraaf gelyk bleaun; de paragraaf is 'ferfolle.' Der wurdt gjin ekstra ynformaasje jûn oer dizze paragraaf (Committee of Experts on the Charter, 2019).

Yn de 6^e periodike rapportaazje fan Nederlân wurdt de paragraaf ek net oanhelle (Rijksoverheid, 2019).

9.1.1.2. Stimulearje fan gearwurking tusken Fryske talige gebieten (14.b)

Paragraaf 14.b dy't rjochte is op it stimulearjen fan de gearwurking tusken Fryske talige gebieten, wurdt yn de 5^e rapportaazje beoardiele as 'ferfolle.' Yn de rapportaazje wurdt hjir op yngien troch aan te heljen dat út de 5^e periodike rapportaazje fan Nederlân dûdlik wurdt dat de relaasje mei de gebieten dêr't Frysk praat wurdt yn Dútslân, al lange tiid wichtich binne foar Fryslân (Committee of Experts on the Charter, 2016).

Yn de 6^e rapportaazje is de beoardieling fan dizze paragraaf beoardiele as 'ferfolle' (Committee of Experts on the Charter, 2019). Der wurdt djipper yngien op de situaasje oangeande dizze paragraaf:

"In de praktijk komen grensoverschrijdende uitwisselingen met betrekking tot de Friese taal veelvuldig voor. Er zijn bovendien vanuit de provincie Fryslân veel en diverse contacten tussen Nederlandse en Duitse Friezen. De InterFriese Raad is hier instrumenteel in. Het biedt diverse maatschappelijke organisaties de gelegenheid tot uitwisseling op de terreinen van bijvoorbeeld geschiedenis, cultuur en taal. In de BFTK wordt ingezet op versterking en verdere institutionalisering van interfriese contacten tussen de provincie Fryslân en de Duitse deelstaten. Er zijn vanuit de Fryske Akademy/Mercator (Leeuwarden), de universitaire opleidingen Fries aan de RUG (Groningen) diverse contacten met instellingen en organisaties zoals het Nordfriisk Instituut (Bräist/Bredstedt), de Ostfriesische Landschaft (Aurich) en de universiteit in Kiel.

De Provincie Fryslân is lid van het Europese Network to Promote Linguistic Diversity (NPLD), een belangrijke Europese platformorganisatie waarvan gebieden en regio's waar een regionale taal of een taal van een minderheid in gebruik is, lid zijn. De Provincie Fryslân heeft het netwerk periodiek voorgezeten en gebruikt het actief om kennis rondom meertaligheid te delen en daar waar mogelijk samen op te trekken. Zo heeft de Provincie bijvoorbeeld binnen het NPLD actief steun verleend aan het opstellen van het document 'Classroom activities', dat onlangs door de Raad van Europa is gepubliceerd (mei 2019)" (Committee of Experts on the Charter, 2019, pp. 11-12)

Yn de 6^e periodike rapportaazje fan Nederlân wurdt de paragraaf net oanhelle (Rijksoverheid, 2019).

9.2. Gearfetting útkomsten artikel 14

De KomEks beoardielet it útfieren fan dit artikel postifyf; alle paragrafen binne ûndertekene en ferfolle.

10. Konklúzjes en oandachtspunten

10.1. Beheiningen fan it ûndersyk

Foar dizze update fan it DINGtiid-rapport fan 2018, binne de rapportaazjes fan Nederlân en fan de Kommisje fan Eksperts fan de Ried fan Europa, plus in oantal oare boarnen bestudearre. Om't foar dit ûndersyk in koart tiidsbestek beskikber wie, rjochtet dizze update him spesifyk op literatuerûndersyk en benammen op de beoardielingen en úntwikkelingen sa as beskreaun yn de rapportaazjes fan Nederlân en fan de KomEks fan 2016 en 2019. Feroaringen dy't nei it útbringien fan it rapport fan de KomEks fan 2019 konstatearre wurde kinne, binne omwille fan tiid net meinaam yn dit rapport.

10.2. Feroaring systematyk

De feroaringen yn it tafersjochsmeganisme en op it mêd fan de beneaming fan de leden fan de KomEks (sjoch haadstik 2), lykje gjin swiere konsekwinsjes foar Fryslân te hawwen. Dat Nederlân no om de fiif jier in periodyk ferslach by de Ried fan Europa yntsjinje moat en dêrnieist om de twaenheal jier ynformaasje oer de oanbefellingen foar streekrjochte aksje, liket posityf te wêzen. Wat foarhinne net altyd barde, sa as blikken die út it DINGtiid-rapport fan 2018, sil it makliker wêze foar Nederlân om it periodike rapport op 'e tiid yn te leverjen. De periodike rapportaazjes waarden foarhinne ynlevere mei in yntervalle fan fjouwer jier, doe't dat eins om de trije jier moast. Dat it no om de fiif jier ynlevere wurde moat, jout de oerheid wat romte. De tuskentiidske tsjek dêr't ynformaasje oanleveren wurde moat oer de oanbefellingen foar streekrjochte aksje, jout romte foar mear kontakt en om aktyf yn kaart te bringen hoe't de Fryske taalsituasje der op dat stuit foarstiet.

10.3. Oardiel fan de KomEks oer it ymplemintearjen fan de paragrafen

Yn haadstikken 3 oant en mei 9 wurde de ferskate artikels en paragrafen analysearre en wurdt der sjoen nei de ferskillen tusken de beoardielingen fan de KomEks fan 2016 en 2019. Om in folselein oersjoch te jaan fan de ymplemintasje fan de artikels, is de tabel dy't yn ien eachopslach dûdlik makket oan hokker artikels Nederlân foldoch en oan hokker net (DINGtiid-rapport 2018, side 9), oanfolle mei de gegevens fan 2019 (sjoch tabel 9).

Dizze tabel makket dûdlik dat de KomEks op in oantal mèden hiel tefreden is oer de útfier fan it Hânfêst troch Nederlân. Artikel 12 oangeande kulturele aktiviteiten en faciliteiten en artikel 14 oangeande grinskrusende útwikselingen, binne nammentlik beide folselein goedkard. Dat betsjút net dat op dy mèden gjin wark mear te dwaan is troch de Nederlânske oerheid. It bliuwt belangryk om der op ta te sjen dat saken op dizze mèden útfierd wurde.

Wat de oare artikels oanbelanget, is op it mêd fan guon paragrafen noch wol romte foar ferbettering. Sa is de KomEks net tefreden oer it oardiel Frysk yn it foarskoalsk-, basis- en fuortset ûnderwiis. Sy dogge dêrom yn harren 6e rapportaazje fan 2019 in oantal oanbefellingen foar streekrjochte aksje aan de Nederlânske autoriteiten om it oantal lesoeren Frysk yn it primêr ûnderwiis en it oantal middelbere skoallen mei Frysk yn it lespakket te ferheegjen. Paragraaf 8.e.ii. op it mêd fan "it beskikber meitsjen fan heger- en universitêr ûnderwiis yn it Frysk" (Buning-Oosten & Kuipers-Zandberg, 2018, p. 18), wurdt sûnt 2004 oanjûn as 'ferfolle' mar

tagelyk is der kontinu gedoch oer de boarging, ûnôfhinklikheid en sichtberheid fan it Frysk binnen it heger en universitêr ûnderwiis. De fraach is dan oft de KomEks wol in goed byld hat fan de situaasje. It kin wêze dat de Komeks diels net op 'e hichte is fan negative lûden oangeande dit tema. Mar it kin ek goed wêze dat de KomEks gewoanwei tefreden is mei de opsjes dy't der op it stuit binne. De KomEks wol graach ferbettering sjen op it mêt fan it monitoaren fan it Frysk ûnderwiis. Resintlik hat DINGtiid him ferdjippe yn de ûnderwiisynspeksje en hoe't it giet op dat mêt foar it Frysk. Dêrom wurdt foar mear resinte ynformaasje ferwiisd nei harren Advysnotysje Underwiisynspeksje (DINGtiid, 2021). Ferbettering is der te sjen op it mêt fan it ûnderwizen fan de Fryske skiednis en kultuer. Wol docht de KomEks in oanbefelling op dit mêt; soargje foar it ûnderwizen fan de skiednis en de kultuer yn it Frysk, foar alle studinten. Ek paragraaf 8.1.h, dy't rjochte is op it oplieden fan dosinten foar it Frysk, krijt yn 2019 in posityf oardiel nei dat it jierren oanmurken wie as 'foar in part ferfolle.' Neffens de KomEks wurdt der soarge foar basis- en ferfolchskoalling foar dosinten, mar bliuwt it oantal studinten en dosinten leech. Dit soe in wichtich punt fan oandacht foar de Nederlânske oerheid wêze moatte om de kwaliteit fan it Frysk ûnderwiis waarboargje te kinnen.

Op it mêt fan gerjochtslike autoriteiten, is de KomEks oer in grut oantal fan de paragrafen tefreden. Wol is it neffens de KomEks yn de praktyk lestich wurden om it Frysk te brûken yn de rjochtseal. Dat komt benammen om't der in tekoart is oan beëdige tolken en Frysktalich rjochtsbankpersoneel wat liedt ta fertraging fan rjochtsaken as berjochting yn it Nederlânsk (Committee of Experts on the Charter, 2019). Der binne ûnderwylst twa beëdige tolken, mar dy binne beide net sertifisearre foar it strafrjocht. Yn gearwurking mei de oerheid en de rjochtsbank sil dêr op de koarte termyn oan wurke wurde moatte om der foar te soargjen dat dizze paragrafen wer praktykske útfier krije kinne.

Ek is de KomEks yn 2019 tefreden oer de útfier fan in grut oantal paragrafen fan artikel 10. Sa is it brûken fan it Frysk troch administrative autoriteiten, neit it jierren oanmurken wurden wie as 'net ferfolle', yn 2019 beoardiele as 'ferfolle.' Paragrafen 10.2.a oant en mei 10.2.e dy't al beoardiele waarden as 'ferfolle', binne sels ferbettere. De KomEks jout aan dat dizze ferbetteringen ta stân kommen binne om't troch de nije Bestjoersôfspraak Fryske taal en kultuer it brûken fan it Frysk binnen en mei de oerheid tige ferbettere wurdt. Dizze paragrafen binne posityf beoardiele op grûn fan de ôfspraken yn de BFTK. It is dêrom fan belang om ek de útfier fan dizze paragrafen yn de praktyk goed yn 'e gaten te hâlden.

Paragraaf 10.4.c., "oer it yngaan op fersiken fan Fryskpraters, dy't wurkje by in publike tsjinst, om te wurkjen yn in plak dêr't Frysk praat wurdt" (Buning-Oosten & Kuipers-Zandberg, 2018, p. 31), hat yn 2019 in mindere beoardieling krigen as yn 2016. De Nederlânske oerheid en dêrmei ek de KomEks binne nammentlik net ynformearre oer gefallen fan sokke fersiken as ôfwizingen fan dy fersiken, dat it freget de Nederlânske oerheid om mear ynformaasje deroer. Tabel 9 makket dûdlik dat dit al jierren in lestich punt is foar de Nederlânske oerheid, dat der soe konkludearre wurde kinne dat dit ûnderwerp net sa spilet yn Fryslân as Nederlân. Nederlân hie dizze paragraaf dêrom mooglik net ûndertekenje hoegd.

Op it mêt fan media wurdt in oantal paragrafen beoardiele as 'ferfolle', mar is der ek ûndûdlikens oer de beoardieling fan trije paragrafen. Dy ûndûdlikens bestiet op it mêt fan de finansjelle stipe oan útstjoerders en oer kommersjele útstjoeringen op radio en telefyzje. Der is oant no ta gjin ferklearring foar de ûndûdlikens, dat it Mercator Europeesk Kennissintrum foar Meataligens en Taallearnen sil dit fierder útsykje troch hjiroer ynkoarten kontakt te sykjen mei de KomEks.

Op it mêd ekonomysk en sosjaal libben, is de KomEks oer it algemien tefreden. Dochs bliuwe paragrafen 13.2.b & 13.2.c punten fan oandacht, om't de beide paragrafen beoardiele binne as 'foar in part ferfolle.' De KomEks jout as oanbefelling om it gebrûk fan it Frysk yn de sûnenssoarch te fuortsterkjen, sawol yn de âldereinsoarch as yn de sikehuizen (Committee of Experts on the Charter, 2019). It is oan te rieden om de útfier fan beloften dy't dien wurde yn de 6^e periodike rapportaazje, sa as de folgjende: "Gedurende de looptijd van deze bestuursafspraak wordt onderzocht door de provincie of het mogelijk is het belang van het gebruik van de moedertaal of het taalbewustzijn in het curriculum van verschillende zorg- en welzijn opleidingen op hbo-niveau op te nemen (naast het mbozorgonderwijs)" (Rijksoverheid, 2019, p. 46), yn 'e gaten te hâlden.

Tabel 9: Oardiel fan de KomEks fan de Rie fan Europa oer it ymplemintearjen fan de paragrafen, ratifisearre troch Nederlân fan 2001 oant en mei 2019.

Evaluasje part III		2001	2004	2007	2012	2016	2019
Artikel 8: Underwiis	8.1.a.ii						
	8.1.b.ii						
	8.1.c.iii						
	8.1.e.ii						
	8.1.f.i						
	8.1.g						
	8.1.h						
	8.1.i						
	8.2						
Artikel 9: Gerjochtlike autoriteiten	9.1.a.ii	f					
	9.1.a.iii	f					
	9.1.b.iii	f					
	9.1.c.ii	f					
	9.1.c.iii	f					
	9.2.b	f					
Artikel 10: Administrative autoriteiten en publike tsjinsten	10.1.a.v						
	10.1.c						
	10.2.a-d						
	10.2.e-f						
	10.2.g						
	10.4.a						
	10.4.c						
	10.5						
Artikel 11: Media	11.1.a.iii						
	11.1.b.ii						
	11.1.c.ii						
	11.1.f.ii	f					
	11.2						

Artikel 12: Kulturele aktiviteiten en en fasiliteteen	12.1.a					
	12.1.b					
	12.1.d					
	12.1.e					
	12.1.f					
	12.1.g					
	12.1.h					
	12.2					
	12.3					
Artikel 13: Ekonomiesk en sosjaal libben	13.1.a	g				
	13.1.c	g				
	13.1.d					
	13.2.b					
	13.2.c					
Artikel 14: Grinskrusende útwikselingen	14.a	g				
	14.b	g				

net ferfolle	
KomEks freget mear ynformaasje	
foar in part ferfolle	
ferfolle	
ûndúdlik	
yn syn algemienens ferfolle	g
formeel ferfolle	f

11. Mooglike ferfolchaksjes

Lykas tabel 9 sjen lit, is de KomEks noch net tefreden oer de ymplemintaaasje fan in oantal wichtige paragrafen. Op grûn fan dy punten, kinne der in oantal foarsetten dien wurde ta mooglike ferfolchaksjes foar ferbettering fan de ymplemintaaasje.

- **Gean de artikelen en paragrafen by lâns en sjoch oft der noch mear ûndertekene wurde kin**

It Hânfêst en de rapportaazjes fan de KomEks oer de útfier dêrfan, binne in goed hâldfêst foar oerheden om te sjen wat der goed giet en wêrt oan wurke wurde moat. Om de ambysjes heech te hâlden, soe it goed wêze om de artikels en paragrafen opnij by lâns te rinnen en de útwurking dêrfan yn de BFTK, en te sjen nei de swierte fan de ûndertekeningen en oft der noch mear paragrafen ûndertekene wurde kinne. It Hânfêst is en wie ek bedoeld as in dynamysk dokumint dêr't de lidsteaten in opbou yn sjen litte kinne yn it omtinken foar de regionale- of minderheidstaalen. Yn de praktyk blykt dat net faak fan dizze mooglikheid gebrûk makke wurdt. Lykwols liket dêrfoar de tiid ryp te wêzen yn Nederlân.

Bygelyks yn it gefal fan artikel 8 op it mêd fan ûnderwiis; wêrom is artikel 8.1.d, oangeande it aanbieden fan technysk ûnderwiis en beropsûnderwiis yn de oanbelangjende regionale- as minderheidstaal noch net ûndertekene foar it Frysk? Dat wylst der binnen it beropsûnderwiis al wol oandacht foar it Frysk is (Afûk, s.d.), dat it soe relatyf maklik wêze om ynfolging te jaan oan dizze paragraaf.

In oar foarbyld dat oerwoegen wurde kin om ûndertekene te wurden ûnder artikel 13, lid twa, is paragraaf d. Dy paragraaf giet oer it aanbieden fan feilichheidsynstruksjes yn de regionale- as minderheidstaal. In aktueel ûnderwerp yn dizze koroanatiid. Dat is foar guon organisaasje relatyf maklik te realisearjen en kin belutsen wurde op relevante saken, lykas it aanbieden fan it formulier foar de jûnsklokûntheffing yn it Frysk. Dêr hat koartlyn in soad ophef oer west en it blykt dan mar wer dat wichtige dokuminten lykas foar de jûnsklokûntheffing net automatysk publisearre wurde yn de twadde rykstaal.

- **Fersterkje it Frysk binnen it foarskoalsk-, basis-, fuortset ûnderwiis**

De KomEks trunet der yn harren rapportaazje fan 2019 op oan om it Frysk yn it ûnderwiis te ferbetterjen. Lykas oanbefelle yn it DINGtiid-rapport fan 2018, soe der in better wetlik ramt komme moatte foar it brûken fan it Frysk yn it foarskoalsk ûnderwiis om't it brûken fan de taal no te frijbliuwend is. Ek wurdt oanret om yn te setten op it fergrutsjen fan draachflak by skoallen en âlden om it Frysk te brûken, om't bliken docht út de rapportaazje fan de KomEks dat it oanbod Frysk yn it foarskoalsk ûnderwiis noch sterk ôfhinklik is fan de fraach fan âlden. Dat soe dien wurde kinne troch beide partijen bewuster te meitsjen fan de foardielen fan meartaligens. Eat dat ek dien wurde kin om mear skoallen yn it fuortset ûnderwiis te stimulearjen om it fak Frysk op harren skoalle aan te bieden.

It basisûnderwiis en it fuortset ûnderwiis yn Fryslân falle wat it Frysk oanbelanget no ûnder it Taalplan Frysk. It doel fan it taalplan is om uterlik yn 2030 "it fak Frysk op alle basisskoallen en skoallen foar it fuortset ûnderwiis op foldwaande nivo" (Taalplan Frysk 2030, sd) oan te bieden. Dat betsjut dat alle skoallen yn 2030

foldwaan moatte oan profyl A. "Skoallen mei in A-profyl hawwe in breed Frysk ûnderwiisoanbod rjochte op Frysk ferstean, lêze, prate en skriuwe" (Taalplan Frysk 2030, sd).

De KomEks jout oan entûsjast te wurden fan it Taalplan Frysk 2030, mar is yn de 6^e rapportaazje dûdlik oer it feit dat it Frysk yn it basis- en fuortset ûnderwiis op it stuit net foldocht aan de easken fan it Hânfêst. As it giet om it basisûnderwiis wurdt der neffens de KomEks te min tiid bestege oan de taal en wat it fuortset ûnderwiis oanbelanget, fine sy dat it oantal skoallen mei Frysk yn harren learplannen omheech moat.

Ut it 'Rapport taalplan Frysk' wurdt dûdlik dat bygelyks yn it regulier basisûnderwiis, de tiid dy't yn de ûnderbou oan it Frysk bestege wurdt by in A-profyl noch te min is foar de rjochtsline fan de KomEks: "uit het onderzoek van Taalplan Frysk blijkt dat ruim een derde van de scholen met een profiel A in de onderbouw tussen de 45-60 minuten aan het vak Fries besteden" (Varkevisser & Walsweer, 2018, p. 64). Dérneist lit it ûndersyk sjen dat mear dan de helte fan de basisskoallen mei in A-profyl yn de midden- en boppebou tusken de 45 en 60 minuten oan it Frysk besteegje (Varkevisser & Walsweer, 2018). Dat wylst út it ûndersyk 'The Development of Minimum Standards for Language Education in Regional and Minority Languages', útfierd troch Mercator Education yn 2007, bliken die dat de KomEks seis oeren Fryske les foar it basisûnderwiis foar eagen hie foar it ferfoljen fan de paragraaf (van der Meer & de Jager, 2007).

Om in posityf oardiel ûntfange te kinnen fan de KomEks op dit mêt sil de tiid dy't oan it Frysk bestege wurdt yn it primêr ûnderwiis omheech moatte. Dat soe mooglik dien wurde kinne troch dêr spesifieke rjochtsline foar op te stellen. Wol moat dan dûdlik wêze hoefolle oeren Fryske les de KomEks op it stuit foar eagen hat as sy it hawwe oer 'in aanmerkelyk deel', as it giet om it oanbieden fan it Frysk yn it primêr ûnderwiis en sa't it omskreaun is yn it Hânfêst.

- **Sykje kontakt mei de KomEks oangeande de posysje fan it Frysk yn it heger- en universitêr ûnderwiis**

Om't paragraaf 8.e.ii. sùnt 2004 oanjûn wurdt as 'ferfolle' mar der dochs al jierren gedoch is oer de boarging, ûnôfhinklikheid en sichtberheid fan it Frysk binnen it heger- en universitêr ûnderwiis, soe it goed wêze om hjiroer kontakt op te nimmen mei de KomEks. Sa kin dûdlik wurde oft sy wol in goed byld hawwe fan de situasje en sa nedich ekstra ynformaasje jûn wurde.

Derneist soe der snoen wurde kinne nei oare minderheidstalen yn Europa. Faaks sitte der sa neamde 'best practices' tusken op dit mêt wêrt Fryslân wat oan hawwe kin of fan leare kin.

- **Stimulearje it fak fan dosint Frysk**

Sa as dûdlik wurden is út de analyze fan paragraaf 8.1.h, dy't rjochte is op it oplieden fan dosinten Frysk, wurdt der no wol soarge foar basis- en ferfolchedukaasje foar dosinten, mar bliuwt it oantal studinten en dosinten leech. Dit soarget foar in tekoart oan dosinten dy't it Frysk foech hawwe en it soe dêrom goed wêze om der op yn te setten om it oantal dosinten Frysk te ferheegjen.

Op it stuit binne de Afûk, SJB Media en Omrop Fryslân dwaande mei in promoasjekampanje neamd #Dêrom Frysk, dy't jongerein stimulearje moat it Frysk as eksamenfak te kiezen (Omrop Fryslân, 2021). It soe goed

wêze om ek yn te setten op it entûsjasmearjen fan jongerein foar it fak fan dosint Frysk. Dit soe troch middel fan in kampanje op middelbere skoallen kinne, dy't de mearwearde fan it ûnderwizen fan de taal dûdlik makket as troch finansjele stipe foar jongerein dy't de kar meitsje om oan de oplieding dosint Frysk te beginnen. Mooglik troch dizze studenten finansjeel yn 'e mjitte te kommen mei harren kolleezjefjild as troch it útkearen fan in ienmalige preemje as it diploma behelle is. Finansjele stipe om de oplieding te bekostigjen, as in preemje nei ófrin derfan, kin ek stimulearjend wurkje foar dosinten yn oplieding dy't it Frysk derby dwaan wolle, as foar dosinten dy't al wurksum binne yn it ûnderwiis.

De provinsje set ek yn op finansjele stipe mei harren nije subsydzjeregeling ‘Frysk foar no en letter 2021-2024’ dy’t skoallen ûnder oaren de mooglikheid jaan moat om subsydzje oan te freegjen foar skoalling fan it Frysk foar harren dosinten (Provinsje Fryslân, 2021).

- **It brûken fan it Frysk yn de rjochtbank, de soarch en it ekonomysk en sosjaal libben moat stimulearre en befoardere wurde**

De KomEks jout ek oan harren soargen te meitsjen oer de mooglikheid ta it brûken fan it Frysk yn de rjochtsseal en advisearret de KomEks it gebrûk fan it Frysk yn de sûnenssoarch te fuortsterkjen. Dérneist lit de 6e rapportaazje fan de KomEks sjen dat it brûken fan it Frysk yn de publike sektor ek ferbettere wurde moat.

Om de posysje fan it Frysk binnen dizze sektoaren te ferbetterjen, soe it goed wêze om yn petear te gean mei ferskillende organisaasjes binnen dizze sektoaren en de relatearre stipepunten (bg. Frysk yn 'e soarch) om út te finen wêrom't it lestich bliuwt om yn de praktyk útfier te jaan oan dizze paragrafen. Ek soe der in stúdzje makke wurde kinne nei ‘best practices’ binnen sektoaren, dy’t mooglik ek brûkber binne foar oare organisaasjes yn ferskate sektoaren. Sa'n stúdzje soe ek in ynternasjonale diminsje ha moatte om de bêste foarbylden te sykjen en foar Fryslân tapasber te meitsjen.

Dérneist wurdt lykas yn it DINGtiid-rapport fan 2018 oanret om it brûken fan it Frysk yn it rjochtsferkear, de soarch en it ekonomysk en sosjaal libben te stimulearjen. Dat soe û.o. kinne troch taalbetinksten te stellen yn fakatueres en it folgjen fan Fryske kursussen ûnder meiwurkers te promoatsjen.

Om te foldwaan oan paragraaf 13.2.b oangeande “it organisearjen fan aktiviteiten om it brûken fan it Frysk yn de publike sektor te befoarderjen” (Buning-Oosten & Kuipers-Zandberg, 2018, p. 45), sil der sjoen wurde moatte nei sosjale en ekonomieske faktoaren dy’t relevant binne foar dizze paragraaf. Dit ûnderwerp soe bygelyks goed passe yn ien fan de DINGpetearren dy’t geregeld troch DINGtiid organisearre wurde, dêr’t belanghawwenden en relevante partijen mei-inoard yn petear gean.

12. Boarnelist

Afûk. (sd). *Frysk yn it mbû*. Opgehaald van Afûk: <https://afuk.frl/leare-en-underwiis-frysk-leare-de-afuk-helps-dy-graach/frysk-yn-it-mbu/>

Buning-Oosten, J., & Kuipers-Zandberg, H. (2018, july). *De ymplemintaaasje fan it Europeesk Hânfest foar Regionale of Minderheidstalen yn Nederlân sùnt it ratifisearjen yn 1996*. Opgehaald van Mercator European Research Centre for Multilingualism and Language Learning: [https://www.mercator-research.eu/fileadmin/mercator/documents/publications/RapportYmplemintaaanje_nov2018_Dingtiid-web-compressed.pdf](https://www.mercator-research.eu/fileadmin/mercator/documents/publications/RapportYmplemintaaasje_nov2018_Dingtiid-web-compressed.pdf)

Committee of Experts on the Charter. (2016). *European Charter for Regional or Minority Languages, Application of the Charter in the Netherlands*. Strasbourg: Council of Europe. doi:<https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016806d8e13>

Committee of Experts on the Charter. (2019). *Europees Handvest voor regionale talen of talen van minderheden*. Strasbourg: Council of Europe. Opgehaald van <https://rm.coe.int/netherlands-6th-report-ecrmm/16809f0bad>

Committee of Ministers on the Charter. (2018, novimber 28). *European Charter for Regional or Minority languages (1330th meeting, 28 November 2018) Strengthening the monitoring mechanism of the European Charter for Regional or Minority Languages*. Opgehaald van Council of Europe: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectId=09000016808f22ea

Committee of Ministers on the Charter. (2019, maaie 2). *European Charter for Regional or Minority Languages (1345th meeting, 2 may 2019)*. Opgehaald van Council of Europe: <https://rm.coe.int/cm-2019-69-outlines-2019-en/168094521a>

Council of Europe. (2010, septimber 24). *Charter Dutch*. Opgehaald van Council of Europe: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016806d3586>

Council of Europe. (2020a). *Monitoring the European Charter for Regional or Minority Languages*. Opgehaald van Council of Europe: <https://www.coe.int/en/web/european-charter-regional-or-minority-languages/monitoring>

Council of Europe. (2020b). *Reports and Recommendations*. Opgehaald van Council of Europe: <https://www.coe.int/en/web/european-charter-regional-or-minority-languages/reports-and-recommendations>

DINGtiid. (2021, febrewaris 1). *Advysnotysje Underwiisynspeksje*. Opgehaald van DINGtiid: <https://dingtiid.frl/wp-content/uploads/2021/02/Advysnotysje-Underwiisynspeksje.pdf>

Omrop Fryslân. (2021, febrewaris 11). *Kampanje om mear learlingen foar eksamen Frysk te krijen*. Opgehaald van Omrop Fryslân: <https://www.omropfryslan.nl/nijs/1034108-kampanje-om-mear-learlingen-foar-eksamen-frysk-te-krijen>

Provinsje Fryslân. (2021). *Frysk foar no en letter 2021-2024*. Opgehaald van Provinsje Fryslân: https://www.fryslan.frl/subsydzjes/subsydzjes-regelingen_41858/item/frysk-foar-no-en-letter-2021-2024_23299.html?pk_campaign=Redirects&pk_kwd=fryskfoarnoenletter

Rijksoverheid. (2019). *Zesde rapportage van Nederland: 2015-2018*. Opgehaald van <https://rm.coe.int/netherlandspr6-nl/1680950079>

Taalplan Frysk 2030. (sd). *Wat is Taalplan Frysk?* Opgehaald van Taalplan Frysk 2030: <https://taalplan.frl/wat-is-taalplan-frysk-fr/>

van der Meer, C., & de Jager, B. (2007, maart). *The Development of Minimum Standards for Language Education*. Ljouwert: Mercator Education.

Varkevisser, N., & Walsweer, A. (2018). *IT IS MEI SIZZEN NET TE DWAAN*. Ljouwert: Provinsje Fryslân. doi:https://taalplan.frl/site/wp-content/uploads/2021/02/Rapport-Taalplan-Frysk_NL-DEF.pdf

Bylagen

Gearfetting fan de ymplemintaaasje fan it Europeesk Hânfêst – in update

Dizze update is in oanfolling op it yn 2018 ferskynde rapport '*De ymplemintaaasje fan it Europeesk Hânfêst foar Regionale of Minderheidstalen yn Nederlân sùnt it ratifisearjen yn 1996*', dat skreaun waard troch it Mercator Europeesk Kennissintrum yn opdracht fan DINGtiid. Yn dat rapport waard yngien op de ymplemintaaasje fan it Europeesk Hânfêst foar Regionale of Minderheidstalen (hjirnei: it Hânfêst) yn Nederlân sùnt de ratificaasje. Doe't dy stúdzje útfierd waard wiene der fiif rapportaazjes beskikber fan de Rie fan Europa (fan 2001 oant 2016), dy't yn dy rapportaazje taljochte en analysearre binne.

Yn 2019 hat de Rie fan Europa in nije rapportaazje útbrocht, de seisde. Yn dizze update wurdt dy lêste rapportaazje fan de Kommisje fan Eksperts fan de Ried fan Europa (hjirnei: KomEks) ferlike mei de fyfde rapportaazje fan de KomEks fan 2016. Utsein de ynhâldlike ferliking en analyze, wurdt ek ferslach dien oer wat de feroaringen yn de systematyk fan de Rie fan Europa binne oangeande de besites fan de KomEks en de rapportaazjes. Om't foar dit ûndersyk in koart tiidsbestek beskikber wie, rjochtet de update him spesifyk op literatuerûndersyk en benammen op de beoardielingen en ûntwikkelingen sa as beskreaun yn de rapportaazjes fan Nederlân en fan de KomEks fan 2016 en 2019. Feroaringen dy't nei it útbringien fan it rapport fan de KomEks fan 2019 konstatearre wurde kinne, binne net meinaam yn it rapport.

De update is as folget strukturearre: yn haadstik 1 fan it rapport wurdt djipper yngien op de feroaringen yn de systematyk fan de Rie fan Europa. Dêrút docht bliken dat de feroaringen yn it tafersjochsmechanisme en feroaringen op it mêd fan de beneaming fan de leden fan de KomEks, dy't fan 1 july 2019 ôf fan krêft binne, gjin swiere konsekwinsjes foar Fryslân lykje te hawwen. Dat Nederlân no om de fiif jier in periodyk ferslach by de Ried fan Europa yntsjinje moat en dêrneist om de twaenheal jier ynformaasje oer de oanbefellingen foar streekrjochte aksje, jout de oerheid wat mear romte. De tuskentiidske tsjek dêr't ynformaasje oanleveren wurde moat oer de oanbefellingen foar streekrjochte aksje, is in mooglikheid foar mear kontakt en in kâns om aktyf yn kaart te bringen hoe't de Fryske taalsituasje der op dat stuit foar stiet.

Yn haadstikken 3 oant en mei 9 fan it rapport wurde de ferskate artikels en paragrafen analysearre en wurdt sjoen nei de ferskillen tusken de beoardielingen fan de KomEks fan 2016 en 2019, per artikel dat ratifisearre is ûnder part III fan it Hânfêst. In tabel oan it begin fan elk haadstik jout foar elk artikel in oersjoch fan mooglike feroaringen tusken beide rapporten. Ut de analyze wurdt dûdlik dat de KomEks oer in oantal artikelen en paragrafen hiel tefreden is. Artikel 12 oangeande kulturele aktiviteiten en faciliteiten en artikel 14 oangeande grinskrusende útwikselingen, binne nammentlik beide folslein goedkard. Neffens de beoardieling fan de KomEks fan 2019 binne der op de mèden ûnderwiis (artikel 8), gerjochtlike autoriteiten (artikel 9), administrative autoriteiten en publike tsjinsten (artikel 10), media (artikel 11) en ekonomysk en sosjaal libben (artikel 13) noch wol in oantal ferbetteringen te beheljen.

Op grûn fan de befiningen yn haadstikken 2 oant en mei 9 binne yn haadstik 10 de konklúzjes formulearre en wurdt der mei in tabel dûdlik makke oan hokker artikels oft Nederlân foldocht en oan hokker net. Dêrút docht bliken dat neffens de KomEks benammen op it mêd fan it ûnderwiis ferbetteringen makke wurde kinne. De KomEks is nammentlik noch net tefreden oer it oandiel Frysk yn it foarskoalsk, basis- en fuortset ûnderwiis. Dêrom dogge sy yn harren seisde rapportaazje fan 2019 oanbefellingen foar streekrjochte aksje oan de Nederlânske autoriteiten om it oantal lesoeren Frysk yn it primêr ûnderwiis en it oantal middelbere skoallen mei Frysk yn it lespakket te ferheegjen. Ek hopet de KomEks op ûnderwiis fan de Fryske skiednis en kultuer foar alle learlingen. Dêrneist jout de KomEks oan dat se graach ferbettering sjen wolle soenen op it mêd fan it monitoaren fan it Frysk yn it ûnderwiis. De KomEks docht dan ek de oanbefelling der foar te soargen dat

de besteande ûnderwiisynspeksje him foldwaande rjochtet op it Frysk. De paragraaf oangeande it oplieden fan dosinten foar it Frysk wurdt, neidat dy jierren oanmurken wie as ‘foar in part ferfolle,’ yn 2019 posityf beoardiele. Neffens de KomEks wurdt no wol soarge foar basis- en ferfolchskoalling foar dosinten, mar bliuwt it oantal studinten en dosinten leech. Dêrfandinne dat de KomEks der op oantrunet om it dielnimmen aan de learare-oplieding te befoarderjen om te foarsjen yn it ferlet fan Frysk ûnderwiis (Committee of Experts on the Charter, 2019). Opfallend is dat de paragraaf op it mêd fan de beskikberheid fan it Frysk yn it heger en universitêr ûnderwiis sûnt 2004 oanjûn wurdt as ‘ferfolle’, wylst der dochs faak wat te rôden is mei de boarging, ûnôfhinklikheid en sichtberheid fan it Frysk op dit mêd. De fraach is dan oft de KomEks wol in goed byld hat fan de situaasje as dy tefreden is mei de opsjes dy’t der op it stuit binne.

Neffens de KomEks is it yn de praktyk lestich wurden om it Frysk te brûken yn de rjochtseal. Dat komt benammen om’t der in tekoart is oan beëdige tolken en Frysktalich rjochtbankpersoniel, wat liedt ta fertraging fan rjochtsaken en berjochting yn it Nederlânsk (Committee of Experts on the Charter, 2019).

De nije Bestjoersôfspraak Fryske taal en kultuer (BFTK) hat neffens de KomEks ferbettering brocht op it mêd fan administrative autoriteiten en publike tsjinsten (artikel 10). De KomEks ferwachtet nammentlik dat it brûken fan it Frysk binnen en mei de oerheid tige ferbettere wurde sil troch de nije BFTK. Wol wurdt dûdlik dat paragraaf 10.4.c., “oer it yngean op fersiken fan Fryskpraters, dy’t wurkje by in publike tsjinst, om te wurkjen yn in plak dêr’t Frysk praat wurdt” (Buning-Oosten & Kuipers-Zandberg, 2018, p. 31), al jierren in lestich punt is foar de Nederlânske oerheid. De Nederlânske oerheid en dêrmei ek de KomEks binne nammentlik net ynformearre oer gefallen fan sokke fersiken as ôfwizingen fan dy fersiken, dat de KomEks freget de Nederlânske oerheid om mear ynformaasje dêroer.

Ek docht blyken dat der yn guon gefallen ûndûdlikens is oer de beoardieling fan paragrafen, mei namme op it mêd fan artikel 11, dy’t rjochte is op it gebrûk fan it Frysk yn de media. By dizze paragrafen wurdt yn de 6^e rapportaazje oanjûn dat sy ferfolle binne en dat dat oardiel gelyk bleaun is oan de foargeande rapportaazje fan 2016, wylst dat net it gefal blykt te wêzen. Der is oant no ta gjin ferklearring foar dy ûndûdlikens, dat hjiroer sil troch Mercator kontakt socht wurde mei de KomEks.

Ferbetteringen falle der neffens de KomEks ek te meitsjen op it mêd fan it ekonomysk en sosjaal libben as it giet om “it organisearjen fan aktiviteiten om it brûken fan it Frysk yn de publike sektor te befoarderjen” (Buning-Oosten & Kuipers-Zandberg, 2018, p. 45), en it gebrûk fan it Frysk yn de sûnenssoarch. De KomEks docht dêrom de oanbefelling om it gebrûk fan it Frysk yn de sûnenssoarch fuort te sterken, sawol yn de âldereinsoarch as yn de sikehuizen (Committee of Experts on the Charter, 2019).

Ta beslút wurdt op grûn fan de konklúzjes yn haadstik 11 in oantal mooglike ferfolchaksjes oandroegen foar ferbettering fan de ymplemintaaasje fan it Hânfêst. Om de ambysjes heech te hâlden, wurdt oanret om de artikels en paragrafen opnij bylâns te rinnen en te sjen nei de swierte fan de ûndertekeningen en oft der noch mear paragrafen ûndertekene wurde kinne. Dêrneist wurdt in oantal foarsetten dien om it Frysk binnen it foarskoalsk, basis- en fuortset ûnderwiis te fersterken en it fak fan dosint Frysk te stimulearjen. Oer de posysje fan it Frysk yn it heger en universitêr ûnderwiis wurdt oanbefelle om kontakt te sykjen mei de KomEks. Fierder wurdt oanjûn dat it goed wêze soe om, bygelyks troch it stellen fan taalbetinksten yn fakatuères, it brûken fan it Frysk yn de rjochtbank, de soarch en it ekonomysk en sosjaal libben te stimulearjen en befoarderjen.

Samenvatting van de implementatie van het Europees Handvest – een update

Deze update is een aanvulling op het in 2018 verschenen rapport '*De ymplemintaaſje fan it Europeesk Hân-fêſt foar Regionale of Minderheidstalen yn Nederlân sùnt it ratifisearjen yn 1996*', dat is geschreven door het Mercator Europees Kenniscentrum in opdracht van DINGtiid. In dit rapport is ingegaan op de implementatie van het Europees Handvest voor Regionale of Minderheidstalen (hierna: het Handvest) in Nederland sinds de ratificatie. Toen die studie werd uitgevoerd waren er vijf rapporten beschikbaar van de Raad van Europa (van 2001 tot 2016), die in die rapportage zijn toegelicht en geanalyseerd.

In 2019 heeft de Raad van Europa een nieuwe rapportage uitgebracht, de zesde. In deze update wordt die laatste rapportage van de Commissie van Experts van de Raad van Europa (hierna: ComEx) vergeleken met de vijfde rapportage van de ComEx van 2016. Naast de inhoudelijke vergelijking en analyse, wordt ook verslag gedaan over wat de veranderingen in de systematiek van de Raad van Europa zijn met betrekking tot de werkbezoeken van de ComEx en de rapportages. Omdat dit onderzoek in een kort tijdsbestek moet plaatsvinden, richt de update zich specifiek op literatuuronderzoek en vooral op de beoordelingen en ontwikkelingen zoals beschreven in de rapportages van Nederland en van de ComEx van 2016 en 2019. Veranderingen die na het uitbrengen van het rapport van de ComEx van 2019 kunnen worden geconstateerd, zijn niet meegenomen in het rapport.

De update is als volgt gestructureerd: in hoofdstuk 2 van het rapport wordt dieper ingegaan op de veranderingen in de systematiek van de Raad van Europa. Hieruit komt naar voren dat de veranderingen in het toezichtsmechanisme en veranderingen op het gebied van de benoeming van de leden van de ComEx, die vanaf 1 juli 2019 van kracht zijn, geen zware consequenties voor Fryslân lijken te hebben. Dat Nederland nu om de vijf jaar een periodiek verslag bij de Raad van Europa moet indienen en hiernaast om de twee-en-een-half jaar informatie over de aanbevelingen voor onmiddellijke actie, geeft de overheid wat meer ruimte. De tussentijdse check waar informatie moet worden aangeleverd, is een mogelijkheid voor meer contact en een kans om actief in kaart te brengen hoe de Friese taalsituatie er op dat moment voorstaat.

In hoofdstukken 3 tot en met 9 van het rapport worden de verschillende artikelen en paragrafen geanalyseerd en wordt er gekeken naar de verschillen tussen de beoordelingen van de ComEx van 2016 en 2019, per artikel dat is geratificeerd onder deel III van het Handvest. Een tabel aan het begin van ieder hoofdstuk geeft voor ieder artikel een overzicht van mogelijke veranderingen tussen beide rapporten. Uit de analyse wordt duidelijk dat de ComEx over een aantal artikelen en paragrafen heel tevreden is. Artikel 12 over culturele activiteiten en faciliteiten en artikel 14 over grensoverschrijdende uitwisselingen, zijn namelijk beide volledig goedgekeurd. Volgens de beoordeling van de ComEx van 2019 zijn er op de gebieden onderwijs (artikel 8), gerechtelijke autoriteiten (artikel 9), administratieve autoriteiten en publieke diensten (artikel 10), media (artikel 11) en economische en sociaal leven (artikel 13) nog wel een aantal verbeteringen te behalen.

Op grond van de bevindingen in hoofdstukken 2 tot en met 9 zijn in hoofdstuk 10 de conclusies geformuleerd en wordt er door middel van een tabel duidelijk gemaakt aan welke artikelen Nederland voldoet en aan welke niet. Hieruit komt naar voren dat volgens de ComEx met name op het gebied van het onderwijs verbeteringen kunnen worden gemaakt. De ComEx is namelijk nog niet tevreden over het aandeel Fries in het voor-schools, basis- en voortgezet onderwijs. Daarom doen zij in hun zesde rapportage van 2019 aanbevelingen voor onmiddellijke actie aan de Nederlandse autoriteiten om het aantal lesuren Fries in het primair onderwijs en het aantal middelbare scholen met Fries in het lespakket te verhogen. Ook hoopt de ComEx op onderwijs van de Friese geschiedenis en cultuur voor alle leerlingen. Hiernaast geeft de ComEx aan dat ze graag

verbetering zou willen zien op het gebied van het monitoren van het Fries in het onderwijs. De ComEx doet dan ook de aanbeveling er voor te zorgen dat de bestaande onderwijsinspectie zich voldoende richt op het Fries. De paragraaf over het opleiden van docenten voor het Fries wordt, nadat deze jaren is aangemerkt als ‘voor een deel vervuld’, in 2019 positief beoordeeld. Volgens de ComEx wordt nu wel gezorgd voor basis- en vervolgscholing voor docenten, maar blijft het aantal studenten en docenten laag. Vandaar dat de ComEx er op aandringt om het deelnemen aan de lerarenopleiding te bevorderen om te voorzien in de behoefte voor Fries onderwijs (Committee of Experts on the Charter, 2019). Opvallend is dat de paragraaf op het gebied van de beschikbaarheid van het Fries in het hoger en universitair onderwijs sinds 2004 wordt aangeduid als ‘vervuld’, terwijl er toch vaak reuring is over de borging, onafhankelijkheid en zichtbaarheid van het Fries op dit gebied. De vraag is dan of de ComEx wel een goed beeld heeft van de situatie als deze tevreden is met de opties die er momenteel zijn.

Volgens de ComEx is het in de praktijk lastig geworden om het Fries te gebruiken in de rechtszaal. Dat komt met name omdat er een tekort is aan beëdigde tolken en Friestalig rechtbankpersoneel, wat leidt tot vertraging van rechtszaken en berechtiging in het Nederlands (Committee of Experts on the Charter, 2019).

De nieuwe Bestuursafspraak Friese taal en cultuur (BFTK) heeft volgens de ComEx verbetering gebracht op het gebied van administratieve autoriteiten en publieke diensten (artikel 10). De ComEx verwacht namelijk dat het gebruik van het Fries binnen en met de overheid enorm wordt verbeterd door de nieuwe BFTK. Wel wordt duidelijk dat paragraaf 10.4.c., “over het ingaan op verzoeken van Friessprekers, die werken bij een publieke dienst, om te werken in een plaats waar Fries wordt gesproken” (Buning-Oosten & Kuipers-Zandberg, 2018, p. 31), al jaren een lastig punt is voor de Nederlandse overheid. De Nederlandse overheid en daarmee ook de ComEx zijn namelijk niet geïnformeerd over zulke verzoeken of afwijzingen van zulke verzoeken. Daarom vraagt de ComEx de Nederlandse overheid hen hier meer informatie over te verschaffen.

Ook blijkt dat er in sommige gevallen onduidelijkheid is over de beoordeling van paragrafen, met name op het gebied van artikel 11, die gericht is op het gebruik van het Fries in de media. Bij een aantal van deze paragrafen wordt in het 6^e rapport aangegeven dat ze goedgekeurd zijn en dat dit resultaat gelijk is aan de beoordeling fan de KomEks in 2016, terwijl dit niet het geval blijkt te zijn. Er is tot nu toe geen verklaring voor die onduidelijkheid, daarom wordt hierover door Mercator contact gezocht met de ComEx.

Verbeteringen vallen er volgens de ComEx ook te maken op het gebied van het economisch en sociaal leven wat betreft “het organiseren van activiteiten om het gebruik van het Fries in de publieke sector te bevorderen” (Buning-Oosten & Kuipers-Zandberg, 2018, p. 45), en het gebruik van het Fries in de gezondheidszorg. De ComEx doet daarom de aanbeveling om het gebruik van het Fries in de gezondheidszorg te versterken, zowel in de ouderenzorg als in de ziekenhuizen (Committee of Experts on the Charter, 2019).

Tot besluit wordt op grond van de conclusies in hoofdstuk 11 een aantal mogelijke vervolgacties aangedragen voor verbetering van de implementatie van het Handvest. Om de ambities hoog te houden, wordt aangeraden om de artikelen en paragrafen opnieuw bij langs te gaan en te kijken naar de zwaarte van de ondertekeningen en of er nog meer paragrafen kunnen worden ondertekend. Daarnaast wordt een aantal voorzetten gedaan om het Fries binnen het voorschools, basis- en voortgezet onderwijs te versterken en het vak van docent Fries te stimuleren. Over de positie van het Fries in het hoger en universitair onderwijs wordt aanbevolen om contact te zoeken met de ComEx. Verder wordt aangegeven dat het goed zou zijn om, bijvoorbeeld door het stellen van taaleisen in vacatures, het gebruik van het Fries in de rechtbank, de zorg en het economisch en sociaal leven te stimuleren en bevorderen.

Summary of the implementation of the European Charter - an update

This update complements the 2018 report '*De ymplemintaaasje fan het Europeesk Hânfêst foar Regionale of Minderheidstalen yn Nederlân sùnt it ratifisearjen yn 1996*', written by the Mercator European Knowledge Centre on behalf of DINGtid. This report considers the implementation of the European Charter for Regional or Minority Languages (the Charter) in the Netherlands since its ratification. When that study was conducted, there were five Council of Europe reports (from 2001 to 2016) which were explained and analysed in that report.

In 2019, the Council of Europe released a new report, the sixth. This update presents that latest report from the Council of Europe's Committee of Experts (ComEx) compared to the fifth report of the ComEx in 2016. As well as the substantive comparison and analysis, it also reports on the changes in the Council of Europe's system of working visits by the ComEx and the reports. Because this study had to be completed quickly, the update focuses specifically on literature review and mainly on the assessments and developments as described in the 2016 and 2019 Netherlands and ComEx reports. The report does not include changes made after the release of the 2019 ComEx report.

The update is structured as follows: Chapter 2 of the report discusses the changes in the system of the Council of Europe. This shows that the changes in the supervisory mechanism and the appointment of the members of the ComEx, which have been in force since 1 July 2019, do not appear to have any serious consequences for Friesland. The government is given a little more leeway because the Netherlands must now submit a periodic report to the Council of Europe every five years and information on recommendations for immediate action every two and a half years. The interim check, in which information must be delivered, is an opportunity for more contact and a chance to actively map out the current Frisian language situation.

Chapters 3 to 9 of the report analyse the various articles and sections and examine the differences between the 2016 and 2019 ComEx assessments by article ratified under Part III of the Charter. A table at the beginning of each chapter lists possible changes between the two reports for each article. The analysis shows that the ComEx is very satisfied with a number of articles and paragraphs. Indeed, Article 12 on cultural activities and facilities and Article 14 on cross-border exchanges have both been adopted in full. According to the 2019 ComEx assessment, there are still some improvements to be made in the areas of education (Article 8), judicial authorities (Article 9), administrative authorities and public services (Article 10), media (Article 11) and economic and social life (Article 13).

Based on the findings of Chapters 2 to 9, the conclusions are formulated in Chapter 10, and a table shows which articles the Netherlands complies with and which it does not. It follows from this that the ComEx has identified potential improvements, particularly in the field of education. The ComEx is not yet satisfied with the share of Frisian in pre-school, primary and secondary education. Therefore, in their sixth report of 2019, they make recommendations for immediate action towards the Dutch authorities to increase the number of Frisian lessons in primary education and the number of secondary schools with Frisian in the curriculum. In addition, the ComEx hopes that all students will be taught Frisian history and culture. The ComEx also indicates that they would like to see an improvement in how the Frisian language in education is monitored. The ComEx therefore recommends that the current education inspectorate focuses sufficiently on Frisian. The section on training Frisian teachers, after years of being marked as 'partially fulfilled', will be positively assessed in 2019. According to the ComEx, although basic and advanced training for teachers is now provided, the number of students and teachers remains low. The ComEx therefore urges the promotion of

teacher training to meet the demand for Frisian education (Committee of Experts on the Charter, 2019). It is striking that the section on the availability of Frisian in higher and university education has been referred to as ‘fulfilled’ since 2004, while there is often controversy about the safeguarding, independence and visibility of Frisian in this area. This gives rise to the question of whether the ComEx has a clear view of the situation, if it is satisfied with the options currently available.

According to the ComEx, it has become difficult in practice to use Frisian in the courtroom. This is mainly because there is a shortage of sworn interpreters and Frisian-language court personnel, which leads to delays in court cases and trials in Dutch (Committee of Experts on the Charter, 2019).

According to the ComEx, the new Administrative Agreement for Frisian Language and Culture (BFTK) has brought improvements in the area of administrative authorities and public services (Article 10). The ComEx expects the new BFTK to bring about a significant improvement in the use of Frisian in and with the government. However, it is clear that section 10.4.c., “about responding to requests from Frisian speakers employed by a public service to work in a place where Frisian is spoken” (Buning-East & Kuipers-Zandberg, 2018, p. 31), has been a difficult issue for the Dutch government for many years. The Dutch government and, accordingly, the ComEx have not been informed of such requests or of their rejection. For that reason, the ComEx asks the Dutch government to provide them with more information about this.

It seems that in some cases, there is also a lack of clarity regarding the assessment of sections, particularly concerning Article 11, which focuses on the use of Frisian in the media. The 6th report indicates that some of these sections have been approved and that the result is the same as the assessment of the KomEks in 2016, while this does not appear to be the case. No explanation has yet been given for this lack of clarity, which is why Mercator is contacting the ComEx about this.

According to the ComEx, improvements can also be made in the area of economic and social life in terms of “organising activities to promote the use of Frisian in the public sector” (Buning-East & Kuipers-Zandberg, 2018, p. 45), and the use of Frisian in healthcare. The ComEx therefore recommends intensifying the use of Frisian in healthcare, both in geriatric care and in hospitals (Committee of Experts on the Charter, 2019).

Finally, based on the conclusions presented in Chapter 11, a number of possible follow-up actions are suggested for improving the Charter’s implementation. To maintain the ambitions at a high level, it is recommended that articles and sections be revisited and the weight of the signatures considered to see whether more sections can be signed. Some proposals are also made to strengthen the Frisian language in pre-school, primary and secondary education and to stimulate teaching Frisian as a profession. We recommend contacting the ComEx about the position of Frisian in higher and university education. It has also been pointed out that it would be useful to stimulate and promote the use of Frisian in court, in healthcare and in economic and social life, e.g. by setting language requirements in job advertisements.

D / N G
T / / D

Orgaan foar de Fryske taal

Mercator European Research Centre on
Multilingualism and Language Learning
c/o Fryske Akademy
Doelestraat 8
8911 DX Leeuwarden
The Netherlands

T: +31 58 2131414
E: mercator@fryske-akademy.nl
W: www.mercator-research.eu
W: www.fryske-akademy.nl